
NOU

Norges offentlige utredninger **2003: 10**

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2003

Rapport nr. 1, 2003 fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene
Avgitt til Arbeids- og administrasjonsdepartementet 12. februar 2003

Statens forvaltningstjeneste
Informasjonsforvaltning

Oslo 2003

ISSN 0333-2306
ISBN 82-583-0699-5

Sats/Trykk: AIT Trondheim AS/AIT Otta AS

Forord

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene legger med dette fram sin første rapport foran inntektsoppgjørene i 2003. Den gir i stor grad oversikt over de samme områder som utvalgets rapporter foran inntektsoppgjørene i de senere årene. Det gjelder utviklingen i lønninger og inntekter, priser og konkurranseevne. Det gis dessuten en omtale av internasjonal økonomi og norsk økonomi. Som tidligere gis det anslag for prisutviklingen i inneværende år. Rapporten bygger delvis på ufullstendige oppgaver fra foregående år. Det vil derfor bli lagt fram oppdaterte tall for enkelte områder i løpet av mars. Det gjelder særlig tall for lønnsutviklingen, for forholdet mellom kvinners og menns lønn og for lederlønn.

Beregningsutvalget er siden junirapporten i fjor utvidet med Arbeidsgiverforeningen NAVO.

I tillegg til utvalgets medlemmer og sekretariatet har følgende deltatt i arbeidet med rapporten: Ellen Horneland, Landsorganisasjonen i Norge, Stein Gjerding, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund, Anders Kleppe, Akademikerne, Erik Orskaug, Utdanningsgruppens Hovedorganisasjon, Oddbjørn Eidem, Næringslivets Hovedorganisasjon, Eirik Solberg, Kommunenes Sentralforbund, Bjørn Henriksen, Arbeidsgiverforeningen NAVO, Gisle Frøiland, Statistisk sentralbyrå og Roger Gunnarson, Arbeids- og administrasjonsdepartementet.

Oslo, 12. februar 2003

Svein Longva
leder

Anne-Kari Bratten	Gjertrud Eggen	Lars Haukjem
Lars Haartveit	Arnulf Leirpoll	Olav Magnussen
Øystein Olsen	Stein Reegård	Tove Storrødvann
Bjørn Tore Stølen		

Tormod Belgium, Arbeids- og administrasjonsdepartementet,
(sekretariatsleder)
Ragnhild Nersten, Arbeids- og administrasjonsdepartementet
Torbjørn Eika, Statistisk sentralbyrå
Øystein Sjølie, Finansdepartementet
Alexander Vik, Finansdepartementet
Trond Hjørungdal, Finansdepartementet
Hans Atle Gullestad, Arbeids- og administrasjonsdepartementet

Innhold

1	Den samlede inntektsutviklingen	7	3.6	Mellomoppgjøret 2003 – inntekts-politisk samarbeid	47
1.1	Disponibel inntekt for Norge	7	3.7	Lønnsutviklingen for kvinner og menn	49
1.2	Faktorinntekt, lønn og driftsresultat	10			
1.3	Endringer i funksjonell inntektsfordeling	10	4	Prisutvikling og konsumprisindeksen	50
1.4	Den institusjonelle inntektsfordelingen	14	4.1	Konsumprisindeksen	50
			4.2	Offentlige tjenester	54
			4.2.1	Kommunale avgifter/gebyrer	54
			4.2.2	Andre kommunale og offentlige tjenester	55
2	Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene	16	5	Utviklingen i norsk industris konkurranseevne	58
2.1	Disponibel realinntekt i husholdningssektoren	16	5.1	Indikatorer for industriens kostnadsutvikling	62
2.2	Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger ..	19	5.1.1	Lønnskostnader	62
2.2.1	Nærmere om beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt fra 2000 til 2002 for hovedgrupper av lønnstakere	21	5.1.2	Kapitalkostnader	63
2.2.2	Kort om endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2002 til 2003	22	5.1.3	Andre kostnader	65
2.3	Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2000 til 2002	23	5.1.4	Rammebetingelser	66
2.3.1	Kort om endringene i de særskilte skattereglene for pensjonister fra 2002 til 2003	24	5.2	Produktivitetsutviklingen	68
			5.3	Indikatorer for utviklingen i lønnsomheten	70
3	Lønnsutviklingen i senere år	25	5.3.1	Makroøkonomiske lønnsomhetsmål	70
3.1	Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere	25	5.3.2	Bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål	72
3.2	Lønnsutviklingen etter utdanning ..	31	5.4	Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader for industriarbeidere i Norge og andre land	72
3.3	Deltidsansatte	31	5.5	Markedsandeler på hjemme- og eksportmarkedene	74
3.4	Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder	33	6	Økonomiske utsikter	77
3.4.1	Lønnsutviklingen for industriarbeidere i NHO-bedrifter	33	6.1	Internasjonal økonomi	77
3.4.2	Andre arbeidergrupper i NHO-bedrifter	34	6.2	Norsk økonomi	80
3.4.3	Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter	36	6.3	Anslag på konsumprisutviklingen i 2003	84
3.4.4	Lønnsutviklingen i andre områder i næringsvirksomhet	36			
3.4.5	Lønnsutviklingen i offentlig sektor ..	38	Vedlegg		
3.4.6	Lønnsutviklingen for ledere i privat næringsvirksomhet	40	1	Nærmere om forutsetninger og metoder for anslaget på prisveksten ..	86
3.5	Lønnsoverhenget	44	2	Lønnsoppgjørene 2002	90
3.5.1	Innledning	44	3	Definisjoner av en del lønnsbegreper	95
3.5.2	Lønnsoverhenget 1999-2003 og allerede avtale tillegg for 2003 i noen store forhandlingsområder	45	4	Uttalelse fra Kontaktutvalget om situasjonen foran mellomoppgjøret 2003	99

5	Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader for industriarbeidere i Norge og andre land	101	6	Nærmere om den harmoniserte konsumprisindeksen	104
			7	Kursutviklingen for norske kroner	106
			8	Tabellvedlegg	115

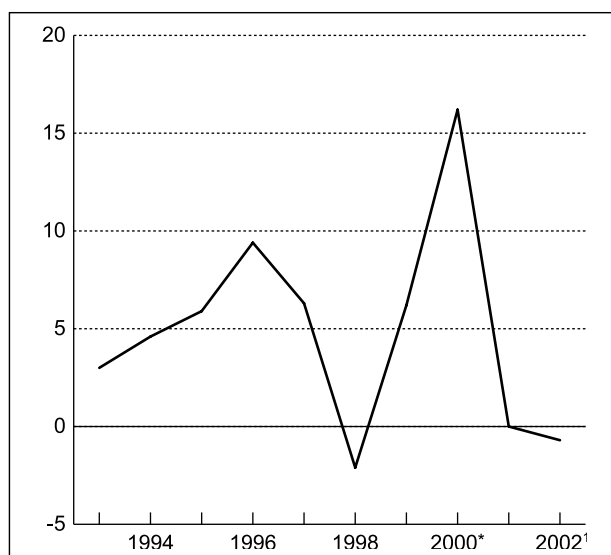
Kapittel 1

Den samlede inntektsutviklingen

- 2002 var det femte året på rad hvor utviklingen i bytteforholdet ga sterkere impulser til veksten i disponibel realinntekt for Norge enn produksjonsutviklingen. Et fall i oljeprisen målt i norske kroner bidro ifølge Beregningsutvalgets anslag til at disponibel realinntekt for Norge ble redusert med 0,7 prosent fra 2001 til 2002, etter nullvekst året før. Sterk vekst i 1999 og 2000 medfører likevel at nivået på disponibel realinntekt for Norge ligger over 22 prosent høyere enn ved konjunkturtoppen i 1998 og nær 60 prosent høyere enn for 10 år siden. Produksjonsutviklingen ga et positivt vekstbidrag i 2002, på størrelse med bidraget året før, men man må tilbake til 1989 for å finne et svakere bidrag. Utviklingen i netto formuesinntekter fra utlandet ser ut til å ha gitt markerte positive impulser i fjor og ser ut til å ha vært positiv for første gang på over 50 år. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall og Beregningsutvalgets anslag har lønnskostnadene som andel av faktorinntekten i industrien økt markert i de tre siste årene, og ser i fjor ut til å ha kommet godt over 90 prosent. I øvrige deler av markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge har lønnskostnadsandelen gått noe ned i den samme perioden. For markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge samlet, har andelen vært forholdsvis stabil, etter en klar økning i de foregående fire årene.

1.1 Disponibel inntekt for Norge

I de siste 5 årene har utviklingen i oljeprisen vært en helt dominerende faktor bak utviklingen i *disponibel inntekt for Norge*, mens produksjonsutviklingen i Fastlands-Norge hadde en tilsvarende rolle i de 5 foregående årene. Målt i dollar økte oljeprisen litt fra 2001 til 2002, mens den målt i norske kroner ble redusert med 10 prosent, og dette bidro til at veksten i disponibel inntekt for Norge ble meget beskjedne i 2002. Ifølge Beregningsutvalgets anslag var inntektsøkningen fra 2001 til 2002 på bare 9 milliarder kroner. Disponibel inntekt for Norge i 2002 er anslått til 1277 milliarder kroner eller om lag 281 400 kroner per person.

Figur 1.1 Disponibel realinntekt for Norge. Prosentvis vekst fra året før

¹) Beregningsutvalgets anslag

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Ifølge Beregningsutvalgets anslag falt *disponibel realinntekt for Norge* med 0,7 prosent i 2002, etter nullvekst året før. Den svake utviklingen må ses på bakgrunn av en meget sterk vekst i de foregående to årene. I 2000 var veksten på over 16 prosent og i 1999 på over 6 prosent.

Veksten i disponibel realinntekt kan splittes i *bidrag* fra henholdsvis innenlandsk produksjonsvekst (nettonasjonalprodukt i faste priser), endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet og endring i bytteforholdet overfor utlandet ("terms of trade"). Vekstbidragene er vist i tabell 1.2, der bidraget fra produksjonsvekst er splittet opp i petroleumsvirksomhet og øvrige næringer.

Bidraget fra *produksjonsveksten i petroleumsvirksomheten* til veksten i disponibel realinntekt for Norge ser ut til å ha vært ubetydelig i 2002, etter å ha gitt et bidrag på 0,5 prosentpoeng året før. Vekstbidraget fra *produksjonsutviklingen i øvrige næringer* er anslått til 1,1 prosentpoeng i fjor, som er litt mer enn i 2001 og litt mindre enn i 2000, men betydelig mindre enn på 1990-tallet.

Oljeprisutviklingen er særlig viktig for utvik-

Tabell 1.1 Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner (løpende priser)¹⁾

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*	2001*	2002 ²⁾
Bruttonasjonalprodukt	830,4	873,4	937,4	1026,9	1111,3	1132,1	1233,0	1465,1	1510,9	1509
- Kapitalslit	139,8	143,2	149,0	154,8	164,1	175,6	188,5	207,3	219,4	219
= Nettonasjonalprodukt	690,6	730,2	788,4	872,1	947,2	956,6	1044,6	1257,8	1291,4	1290
+ Formuesinntekt og lønn fra utlandet, netto	-19,8	-15,4	-12,2	-12,2	-11,8	-9,4	-14,8	-14,6	-8,5	3
= Nasjonalinntekt	670,8	714,8	776,2	860,0	935,4	947,2	1029,7	1243,3	1282,9	1293
+ Stønader og løpende overføringer fra utlandet, netto	-9,5	-12,2	-13,0	-9,7	-9,9	-11,6	-11,3	-12,3	-15,1	-16
= Disponibel inntekt for Norge	661,3	702,6	763,2	850,3	925,5	935,6	1018,5	1231,0	1267,8	1277

* Foreløpige tall

¹⁾ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.²⁾ Beregningsutvalgets anslag

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 1.2 Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹⁾. Prosent

	Gjen- nomsnitt	Endring fra året før									
	1993- 2002	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*	2001*	2002 ²⁾
Vekst i disponibel realinntekt	4,8	3,0	4,6	5,9	9,4	6,3	-2,1	6,2	16,2	0,0	-0,7
<i>Bidrag til vekst, prosentpoeng:</i> ³⁾											
Produksjonsvekst i utvinning og rørtransport av råolje og gass ⁴⁾	0,7	0,2	2,1	1,4	1,9	1,2	-1,1	-0,6	0,8	0,5	0,1
Produksjonsvekst i øvrige næringer ⁴⁾	2,8	2,9	4,1	4,0	4,0	4,3	3,5	2,0	1,3	0,7	1,1
Endring i bytteforholdet	1,2	0,2	-1,9	0,4	2,9	0,7	-4,6	5,3	14,0	-1,5	-3,0
Herav prisutviklingen på råolje og gass	0,8	-0,1	-1,7	-0,8	3,2	-0,1	-4,5	4,0	12,2	-1,8	-2,2
Endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet	0,2	-0,4	0,3	0,4	0,5	0,1	0,2	-0,5	0,0	0,3	1,2

* Foreløpige tall

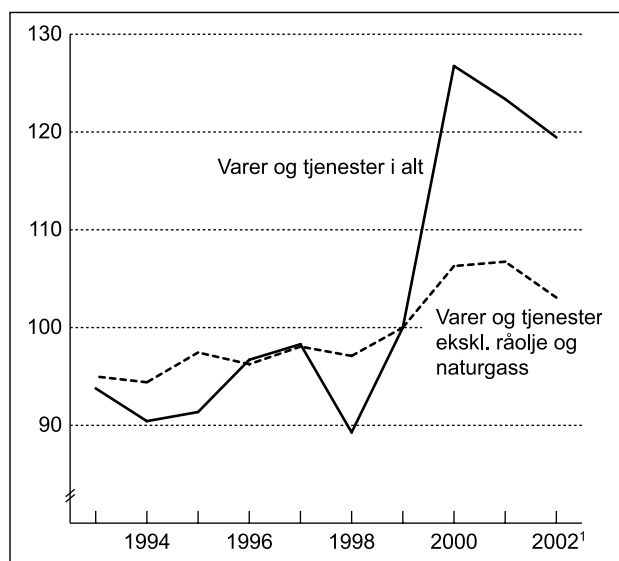
¹⁾ Inntektstallene er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, dvs. innenlandske sluttleveringer inklusive lagerendring, men eksklusive kapitalslit.²⁾ Beregningsutvalgets anslag³⁾ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.⁴⁾ Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

lingen i bytteforholdet overfor utlandet. I de siste to årene har fall i oljeprisen ført til en svekkelse av bytteforholdet, etter at økte oljepriser i de to foregående årene resulterte i en kraftig bedring. Bidraget til veksten i disponibel realinntekt for Norge fra bytteforholdsutviklingen er anslått til -3,0 prosentpoeng i 2002 og -1,5 prosentpoeng i 2001, mot 14,0 og 5,3 prosentpoeng i henholdsvis 2000 og 1999. Prisutviklingen på andre varer enn råolje og naturgass ser samlet sett ut til å ha svekket veksten i disponibel realinntekt for Norge i fjor, etter å

ha virket i retning av bedring i de tre foregående årene.

Oljeinntektene har bidratt til at Norge i 1996 kom over i en netto fordringsposisjon, og fordringene vokser. Vekstbidraget fra *endringen i rente- og stønadsbalansen* er anslått til 1,2 prosent i 2002, mot 0,3 prosentpoeng i 2001. I 2000 og 1999 var dette bidraget henholdsvis null og svakt negativt. Netto formuesinntektene til Norge i 2002 ser ut til å ha vært positive for første gang på over 50 år. At ikke vekstbidragene fra endringene i rente- og

Figur 1.2 Bytteforholdet overfor utlandet.
1999=100

¹⁾ Beregningsutvalgets anslag

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 1.3 Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner¹⁾

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000* ²⁾	2001* ²⁾	2002 ³⁾
Nettonasjonalprodukt	690,6	730,2	788,4	872,1	947,2	956,6	1044,6	1257,8	1291,4	1290
- Netto produksjonsskatter	96,7	106,4	120,6	133,8	146,9	153,1	164,0	176,2	184,4	175
= Faktorinntekt	593,9	623,8	667,8	738,4	800,4	803,4	880,6	1081,6	1107,0	1115
- Lønnskostnader	398,3	418,5	444,0	476,2	516,5	567,8	606,1	637,6	677,8	713
= Driftsresultat	195,6	205,3	223,8	262,2	283,8	235,6	274,5	444,1	429,2	402
- Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	52,8	56,3	61,7	103,4	115,0	60,8	102,2	261,2	243,2	213
= Driftsresultat i øvrige sektorer	142,8	149,0	162,1	158,8	168,8	174,8	172,3	182,9	186,0	189

* Foreløpige tall

¹⁾ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

²⁾ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002, ble for privat sektor og for staten først registrert når feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

³⁾ Beregningsutvalgets anslag

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 1.4 Faktorinntektsutviklingen. Vekst fra året før i prosent

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000* ¹⁾	2001* ¹⁾	2002 ²⁾
Nettonasjonalprodukt	5,3	5,7	8,0	10,6	8,6	1,0	9,2	20,4	2,7	-0,1
Faktorinntekt	4,8	5,0	7,1	10,6	8,4	0,4	9,6	22,8	2,3	0,7
Lønnskostnader	2,5	5,1	6,1	7,2	8,5	9,9	6,7	5,2	6,3	5,2
Driftsresultat	9,8	5,0	9,0	17,1	8,3	-17,0	16,5	61,8	-3,4	-6,3
Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	1,8	6,5	9,7	67,5	11,2	-47,1	67,9	155,7	-6,9	-12,4
Driftsresultat i øvrige sektorer	13,0	4,4	8,8	-2,0	6,3	3,5	-1,4	6,1	1,7	1,6

* Foreløpige tall

¹⁾ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002, ble for privat sektor og for staten først registrert når feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

²⁾ Beregningsutvalgets anslag.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

stønadsbalansen har vært større kan blant annet forklares av at utlendingers investeringer i Norge har vært konsentrert om rentebærende objekter, mens norske plasseringer i utlandet i større grad er preget av aksjekjøp, blant annet plasseringen av midlene til Statens petroleumsfond. Aksjeutbytte og kursgevinster blir dermed viktig for de samlede formuesinntekter for Norge. Løpende renteutbetalinger registreres i likhet med utbytte som en del av rente- og stønadsbalansen, mens kursendringer inngår i posten omvurderinger i kapitalregnskapet. Det at norske renter har ligget høyere enn rentene i utlandet har også bidratt til en relativt svak utvikling i rente- og stønadsbalansen.

1.2 Faktorinntekt, lønn og driftsresultat

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekten som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Faktorinntekt beregnes som nettonasjonalprodukt (eller nettoproduktet for en næring) fratrukket netto produksjonsskatter, eller som summen av lønnskostnader og driftsresultat. Beregningsutvalget anslår veksten i faktorinntekten for økonomien som helhet til 0,7 prosent for 2002, etter en vekst ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall på 2,3 prosent i 2001 og hele 22,8 prosent i 2000. Forløpet domineres av utviklingen i petroleumssektoren. Eksklusiv petroleumsvirksomheten ser faktorinntekten ut til å ha vokst med rundt 5 prosent årlig i de tre siste årene.

Veksten i de samlede *lønnskostnadene* i Norge er anslått til 5,2 prosent i 2002, mens de foreløpige nasjonalregnskapstallene viser en vekst på 6,3 prosent i 2001 og 5,2 prosent i 2000. Timelønnskostnadene har i de tre siste årene økt mer enn dette, mens antall utførte timeverk har blitt redusert. *Driftsresultatet* for økonomien som helhet falt i 2002 med anslagsvis 6,3 prosent, etter nedgang på 3,4 prosent i 2001. I 2000 økte driftsresultatet med hele 61,8 prosent. Dette forløpet er sterkt påvirket av utviklingen i petroleumssektoren. Driftsresultatet i petroleumsutvinning og rørtransport er anslått å ha falt med 12,4 prosent i fjor og 6,9 prosent i 2001 etter å ha økt med 155,7 prosent i 2000. Beregningsutvalget anslår at driftsresultatet i de øvrige sektorene samlet økte med 1,6 prosent i fjor, etter en vekst på 1,7 prosent i 2001 og 6,1 prosent i 2000.

1.3 Endringer i funksjonell inntektsfordeling

I tabell 1.5 og 1.6 og figur 1.3-1.5 vises tall for lønnskostnader og driftsresultat for hovedgrupper av sektorer for å belyse hovedtrekk ved utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen.

Tabell 1.5 viser at mens de *samlede lønnskostnadene* i 2002 er anslått til 713 milliarder kroner, er estimatet for lønnskostnadene innenfor markedsrettet produksjon 484 milliarder kroner. Forskjellen utgjøres av lønnskostnadene i offentlig forvaltning, i ideelle organisasjoner og i produksjonen av boligjenester.

Ved konjunkturtoppen i 1998 utgjorde lønnskostnadene i offentlig forvaltning¹⁾ 28,6 prosent av

de totale lønnskostnadene og denne andelen har deretter økt. Dette reflekterer at sysselsettingen i markedsrettet virksomhet har utviklet seg svakere enn i offentlig sektor. I 2000 og 2001 bidro imidlertid føringen av de påløpte lønnskostnadene knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002 til økningen. Dette fordi disse kostnadene i kommunene - som eneste sektor - i nasjonalregnskapet har blitt registrert i det de påløper og ikke når feriepengene blir utbetalt. For 2002 er det anslått at offentlig sektor stod for 29,7 prosent av de samlede lønnskostnadene.

Industriens lønnskostnader som andel av de totale lønnskostnadene holdt seg stabilt rundt 17 prosent fra 1990 til 1997. I de fem siste årene har industriens andel sunket, og var i 2002 kommet ned i overkant av 14 prosent.

Driftsresultat (jf. tabell 1.6) påvirkes sterkt av den generelle konjunktursituasjonen i norsk og internasjonal økonomi, og viser derfor betydelig svingninger fra år til år. Prisene på en del norske eksportprodukter er spesielt konjunkturfølsomme, noe som fører til store fluktuasjoner i driftsresultatet for en del næringsgrupper. Bevegelsene i oljeprisen er av særlig betydning etter som overskuddene i oljevirksomheten i perioder har utgjort en betydelig del av samlet driftsresultat i Norge.

I årene 1990 til 1995 utgjorde driftsresultatet i *petroleumssektoren* rundt 24 prosent av næringenes samlede driftsresultat. Markerte bevegelser i oljeprisen har bidratt til kraftige svingninger i denne andelen i de siste syv årene. Etter å ha vært oppe i 36,6 prosent i 1997, falt petroleumssektorens andel av samlet driftsresultat til 22,8 prosent i 1998, for deretter å øke til 33,0 prosent i 1999 og til 53,9 prosent i 2000. Deretter har andelen falt noe, til 50,6 prosent i 2001 og til 46,7 prosent i fjor.

Driftsresultatet i *markedsrettet virksomhet på fastlandet* økte ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall med 2,2 milliarder kroner i 2001. For 2002 er det anslått en økning på om lag 13 milliarder til 196 milliarder kroner. I *industrien* har driftsresultatet falt i de tre siste årene og var ifølge Beregningsutvalgets anslag kommet ned i 9 milliarder kroner i 2002 eller 16-17 milliarder lavere enn toppnivået i 1995. I de to siste årene kan utviklingen i stor grad forklares av en stadig sterkere kronekurs, en svak utvikling på de norske eksportmarkedene og en forholdsvis høy vekst i lønnskostnadene.

Etter at industriens andel av det samlede driftsresultatet i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge var oppe i 17,6 prosent i 1995, har andelen gjennomgående blitt redusert. Ifølge Beregnings-

¹⁾ Eksklusive vannforsyning, kloakk- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen.

utvalgets anslag var andelen 4,6 prosent i 2002. Utviklingen i driftsresultatet i industrien har tradisjonelt vært dominert av svingningene i de råvarebaserte sektorene. Etter 1995 har det imidlertid vært en markert nedadgående trend i driftsresultatet for industrisektorer som i stor grad leverer kon-

sumvarer til hjemmemarkedet, og dette har dominert utviklingen for industrien samlet sett. Det må understrekes at det er knyttet spesielt stor usikkerhet til nasjonalregnskapets tall for driftsresultat etter sektor, og at revisjonene her kan bli forholdsvis store.

Tabell 1.5 Lønnskostnader for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner og prosentvis fordeling

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000* ¹⁾	2001* ¹⁾	2002 ²⁾
Alle næringer	398,3	418,5	444,0	476,2	516,5	567,8	606,1	637,6	677,8	713
Offentlig forvaltning ³⁾	120,2	125,0	131,1	140,4	148,6	162,2	173,3	183,0	199,1	212
Ideelle organisasjoner, boligjenester og eget bruk	11,5	11,7	12,0	12,6	12,9	13,5	14,6	15,4	16,5	17
Markedsrettet virksomhet ⁴⁾	266,6	281,8	300,9	323,2	355,0	392,0	418,3	439,1	462,2	484
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	11,3	11,9	11,9	12,5	14,2	15,6	17,1	16,7	18,1	20
Markedsrettet virksomhet ellers	255,3	269,8	289,0	310,6	340,8	376,5	401,2	422,4	444,1	465
Markedsrettet virksomhet ⁴⁾										
Fastlands-Norge	248,0	262,5	281,6	303,1	332,7	367,2	391,0	411,7	433,2	454
Industri	67,1	71,1	75,8	79,8	86,9	93,5	95,4	96,6	99,4	103
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	25,8	27,2	29,4	31,0	34,8	37,9	40,0	39,4	41,3	..
Råvarebasert industri	15,6	16,3	17,5	18,2	19,0	20,1	20,1	20,7	21,1	..
Øvrige industrisektorer	25,7	27,6	28,9	30,6	33,1	35,5	35,2	36,5	37,1	..
Øvrig markedsrettet virksomhet ⁴⁾										
i Fastlands-Norge	180,9	191,4	205,8	223,4	245,8	273,7	295,6	315,1	333,9	351
I prosent av samlede lønnskostnader										
Offentlig forvaltning ³⁾	30,2	29,9	29,5	29,5	28,8	28,6	28,6	28,7	29,4	29,7
Ideelle organisasjoner, boligjenester og eget bruk	2,9	2,8	2,7	2,7	2,5	2,4	2,4	2,4	2,4	2,4
Markedsrettet virksomhet ⁴⁾	66,9	67,3	67,8	67,9	68,7	69,0	69,0	68,9	68,2	67,9
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	2,8	2,9	2,7	2,6	2,7	2,7	2,8	2,6	2,7	2,8
Markedsrettet virksomhet ellers	64,1	64,5	65,1	65,2	66,0	66,3	66,2	66,2	65,5	65,2
Markedsrettet virksomhet ⁴⁾										
Fastlands-Norge	62,3	62,7	63,4	63,7	64,4	64,7	64,5	64,6	63,9	63,7
Industri	16,9	17,0	17,1	16,8	16,8	16,5	15,7	15,2	14,7	14,4
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	6,5	6,5	6,6	6,5	6,7	6,7	6,6	6,2	6,1	..
Råvarebasert industri	3,9	3,9	4,0	3,8	3,7	3,5	3,3	3,2	3,1	..
Øvrige industrisektorer	6,5	6,6	6,5	6,4	6,4	6,2	5,8	5,7	5,5	..
Øvrig markedsrettet virksomhet ⁴⁾										
i Fastlands-Norge	45,4	45,7	46,4	46,9	47,6	48,2	48,8	49,4	49,3	49,2

* Foreløpige tall

¹⁾ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002, ble for privat sektor og for staten først registrert når feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

²⁾ Beregningsutvalgets anslag

³⁾ Vannforsyning, kloakk- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen er definert som markedsrettet virksomhet og er derfor tatt ut av offentlig forvaltning i denne oppstillingen.

⁴⁾ Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 1.6. Driftsresultat for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000 ^{*1)}	2001 ^{*1)}	2002 ²⁾
Alle næringer ³⁾	228,3	236,5	253,3	292,6	314,5	267,3	310,0	484,4	481,0	456
Offentlig forvaltning ⁴⁾	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0
Ideelle organisasjoner, boligjenes- ter og eget bruk	46,6	46,6	46,2	44,7	42,2	43,2	44,5	43,1	44,9	46
Markedsrettet virksomhet ⁵⁾	181,7	189,9	207,1	247,9	272,3	224,1	265,6	441,3	436,1	410
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	52,8	56,3	61,7	103,4	115,0	60,8	102,2	261,2	243,2	213
Markedsrettet virksomhet ellers	128,9	133,6	145,3	144,5	157,3	163,3	163,4	180,1	192,9	197
Markedsrettet virksomhet ⁵⁾										
Fastlands-Norge	127,1	133,6	145,0	144,3	154,9	161,9	163,2	180,3	182,5	196
Industri	17,7	19,4	25,5	22,4	22,9	23,0	25,1	22,1	15,5	9
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	4,6	4,2	5,0	5,5	7,0	8,6	8,7	6,4	4,7	..
Råvarebasert industri	3,5	5,9	11,3	9,2	8,5	8,6	9,0	11,9	7,0	..
Øvrige industrisektorer	9,6	9,3	9,2	7,6	7,5	5,8	7,4	3,9	3,8	..
Øvrig markedsrettet virksomhet ⁵⁾ i Fastlands-Norge	109,4	114,2	119,5	122,0	132,0	138,8	138,2	158,2	167,1	187
I prosent av driftsresultatet i alle næringer										
Ideelle organisasjoner, boligtjenester og eget bruk	20,4	19,7	18,2	15,3	13,4	16,2	14,3	8,9	9,3	10,1
Markedsrettet virksomhet ⁵⁾	79,6	80,3	81,8	84,7	86,6	83,8	85,7	91,1	90,7	89,9
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	23,1	23,8	24,4	35,4	36,6	22,8	33,0	53,9	50,6	46,7
Markedsrettet virksomhet ⁵⁾ ellers	56,5	56,5	57,4	49,4	50,0	61,1	52,7	37,2	40,1	43,2
I prosent av driftsresultatet i markedsrettet virksomhet ⁴⁾ Fastlands-Norge										
Industri	13,9	14,5	17,6	15,5	14,8	14,2	15,4	12,3	8,5	4,6
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	3,7	3,1	3,4	3,8	4,5	5,3	5,3	3,5	2,6	..
Råvarebasert industri	2,8	4,4	7,8	6,4	5,5	5,3	5,5	6,6	3,8	..
Øvrige industrisektorer	7,5	6,9	6,3	5,3	4,8	3,6	4,5	2,1	2,1	..
Øvrig markedsrettet virksomhet ⁵⁾ i Fastlands-Norge	86,1	85,5	82,4	84,5	85,2	85,8	84,6	87,7	91,5	95,4

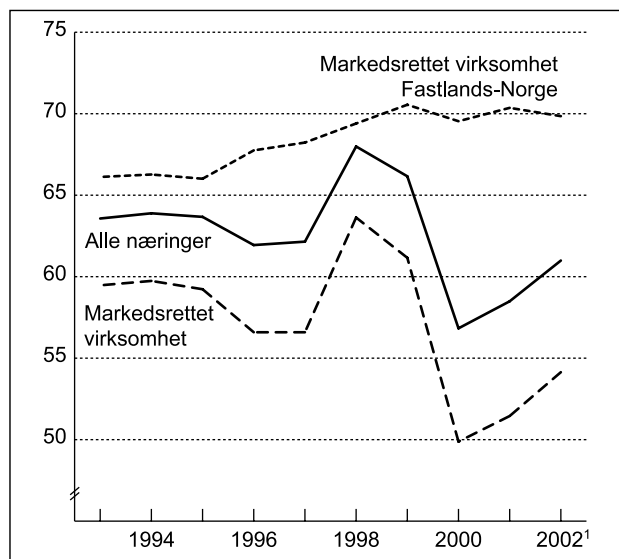
* Foreløpige tall

¹⁾ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002, ble for privat sektor og for staten først registrert når feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002. Denne påløpte kostnadsøkningen er således inkludert i driftsresultatet i 2000 og 2002.²⁾ Beregningsutvalgets anslag.³⁾ Forskjellen mellom totalt driftsresultat og driftsresultatet for næringsvirksomhet skyldes en korreksjonspost i nasjonalregnskapet for frie banktjenester, som er beregnet fra rentemarginene i bankene. Dette regnes ikke som verdiskapning for økonomien under ett.⁴⁾ Vannforsyning, kloakk- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen er definert som markedsrettet virksomhet og er derfor tatt ut av offentlig forvaltning i denne oppstillingen.⁵⁾ Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonseenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Figurene 1.3 til 1.5 viser hvordan lønnskostnadene som andel av faktorinntekten har utviklet seg over tid for en del næringsgrupper. I *markedsrettet virksomhet* lå *lønnskostnadsandelen* på 1990-tallet forholdsvis stabilt på rundt 60 prosent (jf. figur 1.3).

I 2000 falt andelen ned til knappe 50 prosent, men har deretter økt litt. For 2002 er andelen anslått til 54,1 prosent. Utviklingen i driftsresultatet i petroleumsvirksomheten forklarer mye av endringene i denne andelen.

Figur 1.3 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

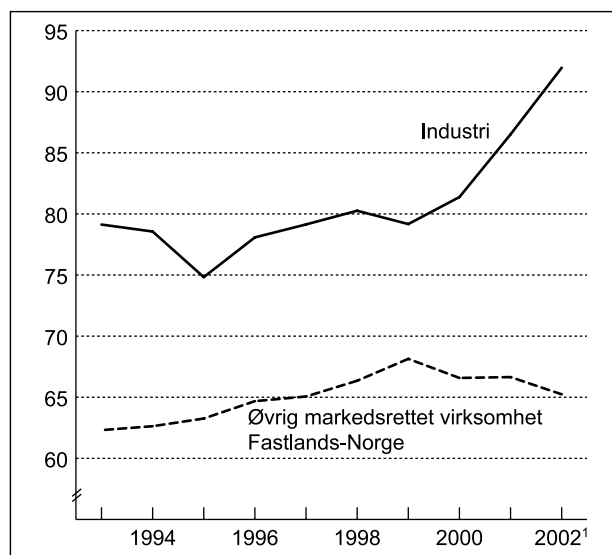
¹) Beregningsutvalgets anslag

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

I *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* var lønnskostnadsandelen i 1995 nede i 66,0 prosent. I de siste fem årene har andelen vært meget stabil rundt 70 prosent og ifølge Beregningsutvalgets anslag var den i 2002 69,9 prosent.

Figur 1.4 viser utviklingen i lønnskostnadsandelen i *industrien* og i *den øvrige markedsrettede virksomheten i Fastlands-Norge*. I industrien nådde lønnskostnadsandelen en bunn i 1995 med 74,8 prosent. Deretter har lønnskostnadsandelen stort sett økt. Ifølge Beregningsutvalgets anslag var lønnskostnadsandelen i industrien hele 92,0 prosent i 2002. I øvrig markedsrett virksomhet i Fastlands-Norge var lønnskostnadsandelen i 1993 nede i 62,3 prosent. Deretter økte lønnskostnadsandelen og i 1999 var den oppe i 68,1 prosent. Etter dette har andelen falt og ifølge Beregningsutvalgets anslag var den i 2002 kommet ned i 65,2 prosent.

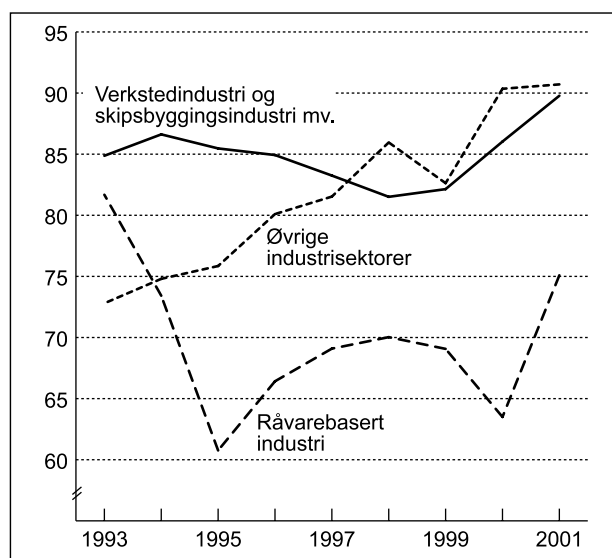
Figur 1.5 viser utviklingen i lønnskostnadene som andel av faktorinntekten for ulike deler av *industrien*. Etter 1994 har det vært en forholdsvis jevn nedadgående tendens i lønnskostnadsandelen i *verkstedindustrien*, men ifølge reviderte nasjonalregnskapstall har andelen økt etter 1998. I *råvarebasert industri* er det store fluktasjoner i lønnskostnadsandelen, noe som reflekterer konjunkturfølsomheten i denne virksomheten. Store prisendringer gir seg utslag i kraftige svingninger i faktorinntekten og driftsresultatet. I perioden 1995 - 2000 har andelen ligget i intervallet

Figur 1.4 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

¹) Beregningsutvalgets anslag

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Figur 1.5 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå

60 - 70 prosent. I 2001 økte andelen ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall til 75,1 prosent. Lønnskostnadsandelen i *øvrig industri* har gjennomgående steget i perioden 1993 - 2001. I 2001 var andelen for denne gruppa kommet opp i 90,7 prosent.

1.4 Den institusjonelle inntektsfordelingen

I dette avsnittet presenteres hovedtrekk i inntektsutviklingen i Norge etter *institusjonell sektor*. Det vises kun tall for total disponibel inntekt for de ulike gruppene av inntektsmottakere. I neste kapittel gis en nærmere presentasjon og analyse av inntektsutviklingen for husholdningssektoren.

Disponibel inntekt i *offentlig forvaltning* var ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall 546,9 milliarder kroner i 2001. Dette er i prinsippet det beløpet som i 2001 var disponibelt for offentlig konsum og sparing. Sparingen kan enten være i form av netto realinvesteringer eller ved at det offentlige øker sine fordringer på andre sektorer (netto finansinvestering).

I de første årene på 1990-tallet vokste disponibel inntekt for offentlig forvaltning mindre enn inntektene for landet som helhet. Økte stønadsutbetalinger til husholdninger og en generelt sett svak utvikling i aktivitetsnivået som bremset skatteinngangen, bidrar til å forklare utviklingen. Svekkelsen av statens budsjettbalanse i disse årene førte

også til en reduksjon i offentlig forvaltnings netto renteinntekter. Denne utviklingen snudde imidlertid i 1994 og i 1997 var offentlig forvaltnings andel av disponibel inntekt for Norge økt med over 7 prosentpoeng fra bunnåret 1993. Økningen hadde blant annet sammenheng med det generelle konjunkturoppsvinget samt økte inntekter fra petroleumsvirksomheten.

Offentlig forvaltning får normalt en stor del av sine inntekter fra oljevirksomheten. Reduserte oljepriser bidro til å redusere offentlig forvaltnings andel av disponibel inntekt for Norge i 1998. Økte oljepriser har deretter ført til en kraftig økning i andelen. Ifølge de foreløpige nasjonalregnskapstall kom offentlig forvaltnings andel av disponibel inntekt for Norge i 2001 opp i hele 43,1 prosent.

Finansinstitusjonenes andel av disponibel inntekt for Norge har gjennomgående vært meget stabil de 10 siste årene, på rundt 2 prosent. I 1995 falt andelen imidlertid klart og delvis også i 2000, noe som kan føres tilbake til store overføringer fra Norges Bank til statsforvaltningen.

Ikke-finansielle foretaks andel av disponibel inntekt for Norge nådde en topp i 1997 med 4,4 prosent.

Tabell 1.7 Disponibel inntekt for Norge etter inntektsmottaker. Milliarder kroner og prosentvis fordeling

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*	2001*	2002 ¹⁾
Offentlig forvaltning	188,9	211,5	249,9	295,8	333,1	309,0	360,6	525,1	546,6	..
Stat	73,1	91,0	124,5	164,6	188,6	166,2	200,7	352,9	360,6	..
Kommune	115,8	120,5	125,3	131,2	144,5	142,8	159,9	172,2	186,2	..
Finansinstitusjonene	13,8	12,7	6,8	15,4	14,2	16,8	19,1	19,5	28,2	..
Ikke-finansielle foretak	16,9	23,8	27,1	34,4	40,9	26,9	27,3	37,9	18,0	..
Husholdninger	441,7	454,7	479,4	504,7	537,3	582,9	611,5	648,5	675,0	721
Disponibel inntekt for Norge	661,3	702,6	763,2	850,3	925,5	935,6	1018,5	1231,0	1267,8	1277
Memo: Disponibel inntekt for Norge ekskl. driftsresultatet i petroleumssektoren	608,4	646,3	701,5	746,8	810,5	874,8	916,3	969,8	1024,6	1064
Prosentvis fordeling										
Offentlig forvaltning	28,6	30,1	32,7	34,8	36,0	33,0	35,4	42,6	43,1	..
Stat	11,1	12,9	16,3	19,4	20,4	17,8	19,7	28,7	28,4	..
Kommune	17,5	17,1	16,4	15,4	15,6	15,3	15,7	14,0	14,7	..
Finansinstitusjonene	2,1	1,8	0,9	1,8	1,5	1,8	1,9	1,6	2,2	..
Ikke-finansielle foretak	2,5	3,4	3,5	4,0	4,4	2,9	2,7	3,1	1,4	..
Husholdninger	66,8	64,7	62,8	59,4	58,0	62,3	60,0	52,7	53,3	56,5
Disponibel inntekt for Norge	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Memo: Husholdningenes disponible inntekt som andel av disponibel inntekt for Norge ekskl. driftsresultatet i petroleumssektoren	72,6	70,4	68,3	67,6	66,3	66,6	66,7	66,9	65,9	67,8

* Foreløpige tall

¹⁾ Beregningsutvalgets anslag

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

sent. Deretter falt andelen til 2,7 prosent i 1999. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte andelen i 2000 til 3,1 prosent før den falt til 1,4 prosent i 2001. Redusert oljepris og økte rentekostnader var viktige faktorer bak den markerte nedgangen i 1998. Den svake utviklingen fra 1998 til 1999, til tross for kraftig vekst i oljeprisen, har blant annet sammenheng med redusert driftsresultat i øvrig virksomhet og en ytterligere økning i rentekostnadene. I 2000 økte andelen igjen, blant annet på grunn av oljeprisutviklingen. Den lave andelen i 2001 henger blant annet sammen med redusert driftsresultat i petroleumssektoren, samtidig med økte oljeskatter.

Husholdningssektoren (inklusive ideelle organisasjoner) er den klart største av de institusjonelle sektorene målt ved disponibel inntekt. I andre halvdel av 1990-tallet har husholdningenes andel av disponibel inntekt for Norge svingt rundt 62 prosent, men falt i 2000 ned til 52,7 prosent og 53,3 prosent i 2001. For 2002 anslår Beregningsutvalget at andelen var 56,5 prosent. Sett i forhold til disponibel inntekt for Norge eksklusive driftsresultatet i petroleumssektoren, utgjorde husholdningenes disponible inntekt rundt 66 prosent i perioden 1997 - 2001. I fjor ser denne andelen ut til å ha økt med om lag 2 prosentpoeng.

Boks 1.1 Noen inntektsbegreper i nasjonalregnskapet

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskapingen i landet, utført av innenlandske produsenter i markedsrettet og ikke-markedsrettet virksomhet. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet* som netto verdiskaping eller netto inntekt opptjent i Norge.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalprodukt også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem vil imidlertid Norge ha finansinntekter av fordringer på utlandet og utlendinger ha tilsvarende inntekter på fordringer på oss, og vi kan motta og gi inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og andre primære inntekter fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader og andre løpende overføringer fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*. Ved å deflatere disponibel inntekt for Norge med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, kommer en fram til begrepet *disponibel realinntekt for Norge*.

Bytteforholdet overfor utlandet er en betegnelse på forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de produkter Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

Nettonasjonalprodukt (nettoprodukt i en næring) fratrasket *netto produksjonsskatter* og *lønnskostnader* gir *driftsresultat*. Lønnskostnadene omfatter kontant- og naturallønn utbetalt til arbeidstakerne og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. Driftsresultatet utgjør det beregnede overskuddet og kan tolkes som godtgjøring til produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats. Som følge av at tall for driftsresultat beregnes som restposter, må en regne med til dels store feilmarginer i disse anslagene.

I den *institusjonelle inntektsfordelingen* splittes disponibel inntekt for Norge opp etter hvilke institusjonelle sektorer inntektene tilfaller. Blant institusjonelle sektorer skiller en vanligvis mellom: Offentlig forvaltning, finansielle foretak, ikke-finansielle foretak, husholdninger og utlandet.

Offentlig forvaltning består av statsforvaltningen (inklusive trygdeforvaltningen) og kommuneforvaltningen. Inntektene består i hovedsak av skatt på inntekt og formue, trygde- og pensjonspremier og produksjonsskatter. De viktigste postene på utgiftssiden ved beregning av disponibel inntekt er produksjonssubsidier og stønader til private konsumenter.

Finansforetak består av Norges Bank, private og offentlige banker, forsikringsselskaper, kredittforetak og andre finansieringsinstitusjoner.

Ikke-finansielle foretak (selskaper) består av statsforetak (inklusive statens forretningsdrift), kommuneforetak og private ikke-finansielle foretak.

Husholdningssektoren omfatter alle personer hjemmehørende i Norge og ideelle organisasjoner med virksomhet rettet mot husholdningene.

Kapittel 2

Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene

I avsnitt 2.1 gjengis tall for husholdningenes disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet. I avsnitt 2.2 presenteres mer detaljerte tall for inntektsutviklingen for utvalgte eksempler på lønns-takerhusholdninger der en spesielt fokuserer på betydningen av ulik lønnsutvikling og skattesystemet. I avsnitt 2.3 omtales utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden.

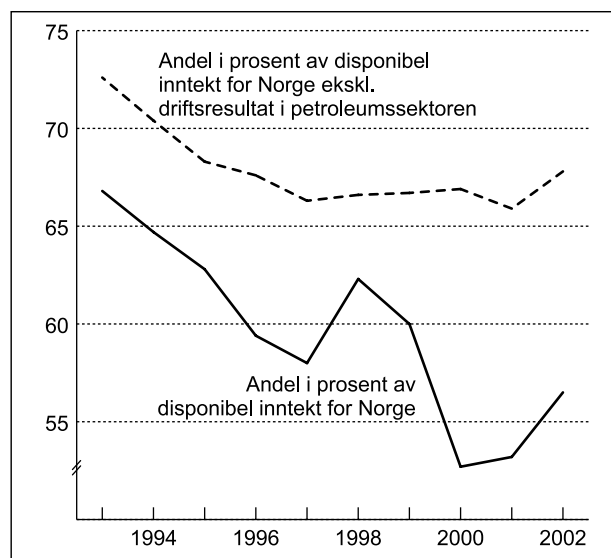
2.1 Disponibel realinntekt i husholdningssektoren

- *Husholdningenes disponible realinntekt* gikk ifølge anslag fra Beregningsutvalget opp med 5,7 prosent fra 2001 til 2002. Dette er hele 3,4 prosentpoeng høyere enn veksten i 2001 og den høyeste veksten i disponible realinntekt siden 1998. Lønnsinntektene og stønadene fra det offentlige ga de største bidragene til inntektsveksten. Regnet per person gikk disponible realinntekt opp med 5,0 prosent i 2002.

Nasjonalregnskapets inntektsregnskap inneholder en samlet oversikt over husholdningssektorens inntekter og utgifter, dvs. etter at en har summert over alle økonomiske enheter hjemmehørende i husholdningssektoren. (For en nærmere redegjørelse for hva som inngår i husholdningssektoren se boks 2.1)

Figur 2.1 viser husholdningenes disponible inntekt som andel av disponible inntekt for Norge, og som andel av disponible inntekt for Norge eksklusive driftsresultatet i petroleumssektoren. I 1999 steg oljeinntektene kraftig og veksten i husholdningenes disponible inntekt flatet ut, noe som bidro til at husholdningenes andel av disponible inntekt for Norge falt. Denne utviklingen fortsatte i 2000, med moderat vekst i husholdningenes disponible realinntekt og kraftigere vekst i oljeinntektene. I perioden fra 2000 til 2002 har oljeinntektene blitt redusert. Samtidig har det vært moderat til kraftig vekst i husholdningenes inntekter, noe som har ført til at andelen har økt. Husholdningenes andel av disponible inntekt for Norge eksklusive driftsresultatet i petroleumssektoren har vist et jevnere forløp, med

en nedadgående tendens i konjunkturoppgangen etter 1993 og fram til 1997. For perioden 1998-2001 viser nasjonalregnskapstall at denne andelen har

Figur 2.1 Husholdningenes disponible inntekt.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Figur 2.2 Vekst i disponible realinntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Prosentvis endring fra året før.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 2.1 Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter og utgifter¹⁾. 1993-2002

Milliarder kroner	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*	2001*	2002 ²⁾	Gj.snitt
Inntekter	635,3	646,7	680,3	715,4	757,7	827,4	878,0	934,2	987,7	1051	
Lønnsinntekter	332,7	349,1	372,2	396,1	428,6	468,4	498,6	523,3	553,2	584	
Blandet inntekt ³⁾	86,5	88,1	90,7	88,5	89,3	92,1	92,9	95,1	98,4	107	
<i>Herav: Tjenester fra egen bolig</i>	43,1	42,9	41,8	40,6	37,9	38,5	39,7	39,1	40,2	43	
Formuesinntekter	47,4	39,3	43,5	43,9	42,4	52,8	57,9	70,4	69,2	83	
<i>Herav: Avkastning på forsikringskrav⁴⁾</i>	20,0	17,2	18,5	18,6	18,3	19,5	18,4	19,0	19,8	21	
Offentlige stønader	138,1	140,5	145,0	152,7	158,8	169,8	182,1	195,7	208,8	220	
Andre inntekter ⁵⁾	30,6	29,8	28,8	34,2	38,5	44,3	46,6	49,6	58,1	57	
Utgifter	193,5	192,0	200,8	210,7	220,5	244,4	266,6	285,4	312,0	330	
Skatt av inntekt og formue	128,2	137,1	147,0	159,2	174,4	189,7	201,2	216,2	230,2	240	
Formuesutgifter	58,5	47,8	46,5	44,9	38,5	46,5	56,5	59,4	71,7	80	
Andre utgifter ⁵⁾	6,9	7,1	7,3	6,7	7,5	8,2	8,8	9,7	10,1	10	
Disponibel inntekt	441,7	454,7	479,4	504,7	537,3	582,9	611,5	648,8	675,7	721	
Disponibel realinntekt ⁶⁾	527,8	536,7	552,6	573,8	597,0	632,1	649,8	667,4	682,4	721	
Vekst i disponibel realinntekt, prosent	3,8	1,7	3,0	3,8	4,0	5,9	2,8	2,8	2,3	5,7	3,6

* Foreløpige tall.

¹⁾ På grunn av avrundning summerer ikke underkomponentene seg nøyaktig opp til totaltallet.²⁾ Beregningsutvalgets anslag.³⁾ Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Denne inntekten inkluderer også avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie i egen næringsvirksomhet. Tjenester fra egen bolig, eller driftsresultat fra egen bolig, er en beregnet avkastning av boligkapitalen.⁴⁾ Avkastning på forsikringskrav er avkastningen på husholdningenes fordringer på forsikringsselskap, og private pensjonskasser og fond. Disse fordringene er i all hovedsak verdien av private livs- og pensjonsforsikringer.⁵⁾ Andre inntekter består av stønader fra utlandet, netto overføringer til ideelle organisasjoner og overføringer til husholdninger fra innenlandske sektorer utenom det offentlige. Andre utgifter omfatter stønader til utlandet og overføringer fra husholdninger til innenlandske sektorer utenom det offentlige.⁶⁾ 2002-kroner. Nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner er brukt som deflator. Denne prisindeksen vil normalt ha en noe annen utvikling enn konsumprisindeksen (KPI). For 2002 ser det ut til at veksten i nasjonalregnskapets prisindeks var mindre enn i KPI.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

ligget stabilt rundt 67 prosent. I 2002 har den kraftige veksten i husholdningenes inntekter medvirket til en markant økning i denne andelen.

Tabell 2.1 viser husholdningenes inntekter og utgifter fordelt på ulike poster. Det har siden starten på konjunkturoppgangen rundt 1993 vært høy vekst i husholdningenes disponible realinntekt. Veksten var spesielt høy i årene 1996-1998. I perioden 1993-2002 var den gjennomsnittlige veksten 3,6 prosent per år. Ifølge Beregningsutvalgets anslag økte husholdningenes disponible realinntekter med 5,7 prosent i 2002. Dette er hele 3,4 prosentpoeng høyere enn veksten i 2001 og den høyeste veksten siden 1998.

Tabell 2.2 og 2.3 viser hvordan de ulike inntekts- og utgiftskomponentene har bidratt til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 1993-2002¹⁾. Bidragene fra *lønnsinntekter*

har jevnt over vært var store i de siste 9 årene med unntak av 2000 hvor bidraget var mer beskjedent. Beregningsutvalget anslår vekstbidraget fra lønnsinntektene til 25 milliarder i 2002, noe som tilsvarer 3,6 prosentpoeng. Dette er 0,5 prosentpoeng høyere enn lønnsbidraget i 2001, og hele 2,3 prosentpoeng høyere enn bidraget i 2000.

Bidraget fra *blandet inntekt*, som er husholdningenes andel av driftsresultatet, har i perioden 1993-2001 gitt små og til dels negative bidrag til husholdningenes disponible realinntekt. For 2002 har Beregningsutvalget imidlertid anslått at denne posten har bidratt med 8 milliarder 2002-kroner til den sterke veksten i husholdningenes disponible realinntekt. Dette tilsvarer et bidrag på 1,2 prosentpoeng. Faktorer bak dette er vekst i de beregnede inntektene fra egen bolig, vekst i driftsresultatet i jordbruksnæringen samt en generell økning

¹⁾ Bidragene fra de ulike inntekts- og utgiftskomponentene må ses i sammenheng. Et eksempel kan være at når det positive bidraget fra lønnsinntektene øker, medfører dette automa-

tisk at det negative bidraget fra skatt av inntekt og formue også øker.

Tabell 2.2. Disponibel realinntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Endring i milliarder 2002-kroner.

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*	2001*	2002 ¹⁾	Gj.snitt
Endring i disponibel realinntekt	19,1	8,9	15,8	21,3	23,2	35,1	17,7	17,6	15,1	39	21,2
Bidrag fra											
- Lønnsinntekter	6,4	14,5	17,0	21,4	25,9	31,6	21,9	8,7	20,9	25	19,3
- Blandet inntekt	1,9	0,6	0,5	-3,8	-1,4	0,6	-1,2	-1,1	1,1	8	0,6
- Offentlige stønader	2,6	0,8	1,3	6,5	2,8	7,6	9,4	7,9	9,7	9	5,8
- Skatt av inntekt og formue	-5,0	-8,7	-7,6	-11,5	-12,8	-11,9	-8,2	-8,7	-10,3	-7	-9,2
- Netto formuesinntekter	11,8	3,2	6,6	2,3	5,4	2,5	-5,3	9,8	-13,9	6	2,8
- Andre inntekter netto	1,4	-1,5	-2,0	6,4	3,3	4,6	1,1	0,9	7,5	-2	2,0

* Foreløpige tall

¹⁾ Beregningsutvalgets anslag

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 2.3. Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. Prosentpoeng.

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*	2001*	2002 ¹⁾	Gj.snitt
Vekst i disponibel realinntekt. Prosent	3,8	1,7	3,0	3,8	4,0	5,9	2,8	2,7	2,3	5,7	3,6
Bidrag fra											
- Lønnsinntekter	1,3	2,7	3,2	3,9	4,5	5,3	3,5	1,3	3,1	3,6	3,2
- Blandet inntekt	0,4	0,1	0,1	-0,7	-0,2	0,1	-0,2	-0,2	0,2	1,2	0,1
- Offentlige stønader	0,5	0,1	0,2	1,2	0,5	1,3	1,5	1,2	1,5	1,3	0,9
- Skatt av inntekt og formue	-1,0	-1,6	-1,4	-2,1	-2,2	-2,0	-1,3	-1,3	-1,5	-1,1	-1,6
- Netto formuesinntekter	2,3	0,6	1,2	0,4	0,9	0,4	-0,8	1,5	-2,1	0,8	0,5
- Andre inntekter netto	0,3	-0,3	-0,4	1,2	0,6	0,8	0,2	0,1	1,1	-0,2	0,3

* Foreløpige tall

¹⁾ Beregningsutvalgets anslag

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

i driftsresultatet i andre næringer hvor selvstendig næringsdrivende står for mye av virksomheten. Det er imidlertid knyttet spesielt stor usikkerhet til anslagene for denne posten.

Offentlige stønader, som er den viktigste inntektskilden for pensjonister og trygdede, har i perioden 1993-2002 gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. I perioden 1993 til 1995 var det gjennomgående en avtakende tendens i bidraget fra stønadsveksten. Nedgangen i antall arbeidsledige forklarer mye av denne utviklingen. Nasjonalregnskapstall viser imidlertid at bidraget fra offentlige stønader tok seg markant opp i 1996, og var da nesten på høyde med bidragene i begynnelsen på 1990-tallet. I perioden 1998-2001 var bidraget fra offentlige stønader gjennomgående høyt. Dette må ses i sammenheng med en økning i pensjonssatsene, vekst i antall pensjonister, samt innføring av kontantstøtteordningen i perioden. For 2002 viser Beregningsutvalgets anslag

et vekstbidrag på 9 milliarder kroner, som tilsvarer 1,3 prosentpoeng.

Bidraget fra *skatt av inntekt og formue* vil være negative selv med uendrede gjennomsnittlige skattesatser så lenge realinntektene øker. De negative vekstbidragene for årene 1993-2002 har sammenheng med realinntektsveksten som fant sted i denne perioden. Beregningsutvalget anslår at skatt av inntekt og formue bidro til å redusere veksten i husholdningenes disponible realinntekt med 7 milliarder 2002-kroner fra 2001 til 2002, tilsvarende 1,1 prosentpoeng.

Husholdningenes formuesinntekter består av renter på bankinnskudd, aksjeutbytte, beregnet avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Formuesutgiftene består i all hovedsak av gjeldsrenter. Utviklingen i *netto formuesinntekter* bidro positivt til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 1993-1998, blant annet som en følge av den sterke finansielle konso-

Tabell 2.4. Vekst i disponibel realinntekt per person¹⁾. Prosent

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*	2001*	2002 ²⁾	Gj.snitt
Disponibel realinntekt per person	3,1	1,1	2,4	3,3	3,4	5,2	2,0	2,1	1,8	5,0	2,9

* Foreløpige tall

¹⁾ Basert på tall fra folkemengden ved utgangen av året.²⁾ Beregningsutvalgets anslag.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

lideringen i husholdningene. I perioden 1998-2000 endret dette bildet seg noe. En markant økning i rentene i 3. kvartal 1998 bidro til en økning i husholdningenes netto renteutgifter. Denne utgiftsøkningen ble til en viss grad motvirket av at husholdningenes aksjeutbytte også økte, slik at posten ga et svakere positivt bidrag til den sterke veksten i husholdningenes disponible realinntekt i 1998. Det var en betydelig økning i netto renteutgifter i 1999. Inntektene fra aksjeutbytte økte ikke like mye, slik at posten netto formuesinntekter ga et negativt vekstbidrag på 0,8 prosentpoeng. Netto renteutgifter økte også i 2000, men aksjeutbytte økte også kraftig, noe som har bidratt til et positivt vekstbidrag fra netto formuesinntekter på 1,5 prosentpoeng. I 2001 viser foreløpige tall fra nasjonalregnskapet at posten ga et negativt bidrag til veksten i disponibel realinntekt på 2,1 prosentpoeng. Dette må ses i sammenheng med fortsatt høyere vekst i rentebærende gjeld enn i rentebærende fordringer, samt en nedgang i mottatt aksjeutbytte. For 2002 har Beregningsutvalget anslått at endringene i netto formuesinntekter har bidratt med 6 milliarder 2002-kroner til veksten i husholdningenes disponible realinntekt, tilsvarende 0,8 prosentpoeng. Dette skyldes i hovedsak en antatt kraftig vekst i utbetalt aksjeutbytte i 2002.

Disponibel realinntekt og antall personer

Inntektstall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke korrigerer for endringer i husholdningenes antall og sammensetning. Disponibel inntekt regnet per person kan for 2002 anslås til i underkant av 160 000 kroner. Med omtrent 2,3 personer per husholdning (jfr. Folke- og bolig tellingen 2001) blir gjennomsnittlig disponibel inntekt per husholdning i underkant av 365 000 kroner. I tabell 2.4 vises årlig prosentvis vekst i disponibel realinntekt i husholdningssektoren regnet per person i perioden 1993-2002. I denne perioden har den gjennomsnittlige veksten i disponibel realinntekt per person vært på knappe 3 prosent. For 2002

viser Beregningsutvalgets anslag en vekst på 5,0 prosent. Dette er hele 3,2 prosentpoeng høyere enn veksten i 2001, og den nest høyeste veksten i disponibel realinntekt per person i de siste 10 årene.

2.2 Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger

- Lønnstakere hadde en gjennomsnittlig økning i reallønn etter skatt på om lag 5 prosent fra 2001 til 2002. For hovedgrupper av lønnstakerne lå veksten mellom om lag 3¾ og 7 prosent. Dette er en betydelig høyere reallønnsvekst for alle grupper sett i forholdet til året før.

Avsnitt 2.1 gjengir tall for husholdningenes samlede disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet, som i tillegg til lønnsinntekter bl.a. omfatter pensjonsinntekter, blandet inntekt (i hovedsak driftsresultatet fra næringsvirksomhet) og netto formuesinntekter, jf. boks 2.3. I dette avsnittet studeres inntektsutviklingen for ulike grupper lønnstakerhusholdninger, som har lønn som hovedinntektskilde. Den totale *lønnsveksten*, avhenger bl.a. av den tariffmessige lønnsøkningen det forhandles om under lønnsoppgjørene og av virkningen av lønnsglidningen. I tillegg vil skatter og økning i priser normalt bidra til at realverdien av den totale lønnsøkningen blir mindre enn økningen i det nominelle lønnstillegget. Det er derfor alminnelig interesse for beregninger som belyser hvordan skatter og priser påvirker *reallønn etter skatt*.

Økningen i gjennomsnittlig reallønn²⁾ etter skatt for lønnstakere med et fullt normalårsverk (uten overtid) var om lag 5,1 prosent fra 2001 til 2002. Veksten i husholdningenes reallønnsinntekter, som i tillegg til lønnsveksten er påvirket av utviklingen i antall utførte årsverk, var om lag 5,7 prosent i samme periode. Veksten i husholdninge-

²⁾ Utgangspunktet for beregningene i dette avsnittet er gjennomsnittlig årslønn for lønnstakere som har utført et fullt normalårsverk uten overtid.

Boks 2.1 Nærmere om noen begreper knyttet til husholdningenes inntekter

Utviklingen i husholdningenes *disponible realinntekter* blir i hovedsak bestemt av fire forhold; inntektsutviklingen, skatteendringer, utviklingen i netto formuesinntekter og prisutviklingen.

- En personhusholdning kan ha *inntekt* fra flere kilder, f.eks. lønnsinntekt og blandet inntekt, som er driftsresultatet fra næringsvirksomhet, som inkluderer avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie. Husholdningene kan ha formuesinntekter som består av renteinntekter på bankinnskudd, utbytte på aksjer, avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeierdom. Husholdningen kan også ha inntekter fra pensjoner og andre trygdeordninger. En lønnstakerhusholdning har lønn som hovedinntekt, mens blandet inntekt og trygder er hovedinntekter for henholdsvis personlig næringsdrivende og trygdede. Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge konvensjonene i nasjonalregnskapet regnes som konsumert i sin helhet det året de anskaffes. I tråd med dette inngår derfor ikke beregnet avkastning på varige konsumgoder (utenom bolig) som inntekt i nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningene er derimot eiere av produksjonssektoren for bolig tjenester i regnskapet, og mottar følgelig den beregnede avkastningen på boligkapitalen i denne sektoren som en del av sin inntekt.
- *Skatten* for ulike husholdninger kan variere selv om den samlede inntekten i utgangspunktet er lik. Ulike inntektsarter kan etter skattereglene bli behandlet forskjellig. Skattene vil også være avhengige av hvordan husholdningene innretter seg. F.eks. vil skattene avhenge av om inntekten i husholdningen er opptjent av en eller flere personer og fordelingen av inntekt dem i mellom. Videre kan fortsatt en husholdning til en viss grad påvirke skattens størrelse ved sin finansielle tilpasning.
- I nasjonalregnskapet kommer husholdningenes totale formuesutgifter til fratrekk ved beregning av disponibel inntekt. Kjøp av varige konsumgoder utenom bolig regnes

i nasjonalregnskapet som konsum og ikke som investering. I tråd med dette tas det ikke hensyn til at beholdningen av de varige konsumgodene (utenom bolig) gir en avkastning gjennom flere år. Hvis kjøp av disse varige godene lånefinansieres kommer renteutgiftene til fradrag ved beregning av disponibel inntekt i nasjonalregnskapet.

- Beregninger av *disponibel realinntekt* krever en omregning til faste priser, dvs. en må dividere den løpende inntekten med en *prisindeks*. Valget av prisindeks er ikke opplagt. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en felles prisindeks enten konsumprisindeksen eller nasjonalregnskapets prisindeks for husholdningers og ideelle organisasjoners totale forbruk. I beregningene i denne rapporten er den sistnevnte prisindeksen benyttet.

Det bør understrekes at disponibel realinntekt ikke gir direkte uttrykk for *levestandard*. Ett problem i denne forbindelse er knyttet til bruk av en felles prisindeks som nevnt ovenfor. En får ikke tatt hensyn til at husholdninger kan ha ulik forbrukssammensetning og at prisene på ulike varer og tjenester varierer for ulike husholdninger. Videre bør det påpekes at offentlig konsum ikke er med i beregningene selv om denne posten er et viktig bidrag til levekårene. Skatt på inntekt og formue kommer til fradrag i disponibel inntekt, og endringer i produksjonsskatter tas hensyn til gjennom virkninger på prisene. Motytelsene, bortsett fra kontantytelser i form av stønader og pensjoner o.l., faller derimot utenfor.

Det bør også nevnes at enkelte inntektskomponenter som inntektsføres i nasjonalregnskapet, ikke utbetales til husholdningene det aktuelle året. Et eksempel på dette er avkastning på husholdningenes forsikringskrav.

Omvurdering av aktiva, f.eks. ikke realiserede aksjegevinster/tap, endringer i verdien av boligkapitalen o.l., inngår ikke i begrepet disponibel inntekt slik det er presisert ovenfor. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmulighetene over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdningene.

Tabell 2.5 Beregnet vekst i årslønn for heltidsansatte i utvalgte forhandlingsområder. Enslige med standardfradrag

Grupper	Årslønn i 2001, kr	2000/2001		2001/2002	
		Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Anslått lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Industriarbeidere ¹⁾	266 000	4,9	2,1	5	3,7
Industrifunksjonærer ²⁾	368 600	5,3	2,2	6	5,4
HSH-bedrifter i varehandel	270 200	4,8	2,0	5,0	3,7
Finanstjenester ⁵⁾	346 500	4,0	1,2	6,2	5,5
Statsansatte ³⁾	296 500	4,2	1,4	5½	4,7
Skoleverket ³⁾	306 600	7,8	3,9	8	6,9
Kommuneansatte ³⁾	247 900	3,5	0,9	6	4,6
Veid snitt for alle grupper ⁴⁾	299 000	4,8	1,8	5½	5

¹⁾ Gjelder for industriarbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke. Omfatter industriarbeidere som inngår i NHO-bedrifter

²⁾ Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

³⁾ Både lønnsnivået og lønnsveksten for statsansatte, kommuneansatte og skoleverket gjelder pr. årsverk.

⁴⁾ Gjennomsnittet er veid med andel av total utbetalt lønn som vekt. Gjennomsnittet gjelder alle grupper, også de som ikke inngår i tabellen, jf. tabell 3.3 i kap. 3.

⁵⁾ Omfatter forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

nes disponible realinntekt regnet pr. person var om lag 5,0 prosent fra 2001 til 2002.³⁾

2.2.1 Nærmere om beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt fra 2000 til 2002 for hovedgrupper av lønnstakere

Reglene for beskatning av lønnsinntekt har i stor grad vært uendret i perioden 1992 til 2002. Maksimal skatt på alminnelig inntekt har vært 28 prosent i disse årene. Maksimal marginalsatt på lønn var 48,8 prosent i 1992, 49,5 prosent fra 1993 til 1998, 49,3 prosent i 1999 og 55,3 prosent i 2000 til 2003. I de senere årene har det blitt vedtatt enkelte skattelettelser på lønnsinntekter gjennom økninger i bunnfradragene og lettelser i toppskatten. Skattesatser og inntektsgrenser mv. for inntektsårene 1999 til 2003 fremgår i vedlegg 8, tabell 8.1.

I tabell 2.5 legger Beregningsutvalget fram beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt for hovedgrupper av lønnstakere fra 2000 til 2002. Det er i hovedsak tatt utgangspunkt i datamaterialet for årslønnsveksten som gjengis i tabell 3.1 og 3.2.

Tabell 2.5 viser at lønnstakere som har hatt en

årslønn og en lønnsvekst som tilsvarende gjennomsnittet for alle grupper, har fått en økning i reallønn etter skatt⁴⁾ på om lag 5 prosent fra 2001 til 2002. Dette er en økning i veksten på om lag 3,2 prosentpoeng i forhold til veksten fra 2000 til 2001. Økningen skyldes lavere prisvekst, økt lønnsvekst og lavere skatt på lønnsinntekter.

Vekst i reallønn varierer en del for de ulike gruppene uavhengig av den nominelle lønnsveksten. Dette har først og fremst sammenheng med lettelser i toppskatten i årene 2001 og 2002. For grupper som var/er innenfor toppskattegrensen vil høyere innslagspunkt i toppskatten slå ut i relativ høy reallønnsvekst. I 2000 og 2001 var innslagspunktet i toppskatten i trinn 1 hhv. 277 800 kroner og 289 000 kroner, mens den ble økt til 320 000 kroner i 2002. Lettelser i beskatningen som for eksempel økt øvre grense i minstefradraget, vil også kunne gi ulike utslag for reallønnsveksten i prosent for de ulike gruppene. Virkningene av dette i tabellen er likevel relativt små.

For industriarbeidere økte reallønnen etter skatt i gjennomsnitt med om lag 3,7 prosent fra 2001 til 2002, mens økningen for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter var om lag 5,4 prosent i samme periode. For kommuneansatte økte reallønnen etter skatt i gjennomsnitt med 4,6 prosent

³⁾ Negative vekstbidrag fra netto formuesinntekter og blandet inntekt for husholdningene som gruppe og ulik vekst i antall årsverk og antall personer var viktige kilder til den ulike inntektsveksten for de to inntektsbegrepene. Den ulike inntektsveksten skyldes bl.a. også at de to inntektsbegrepene er forskjellige og at det er benyttet ulike deflatorer.

⁴⁾ Det er sett bort fra endringer i skattemessige fradrag den enkelte måtte ha hatt. Når en forutsetter at netto fradragene vokser i takt med lønnen, vil størrelsen på fradragene i liten grad påvirke veksten i reallønn etter skatt i denne perioden.

Boks 2.2 Beregninger av endringer i reallønn etter skatt

Beregningene av endringer i reallønn etter skatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektssort (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller de fleste lønnstakere. Det vil bl.a. si at det kun gis standardfradrag i inntekt (personfradrag, minstefradrag og særskilt fradrag i arbeidsinntekt).
- Barnetrygd regnes som negativ skatt. Det er ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter, herunder kontantstøtten som ble innført f.o.m. 1.8.1998.
- Det er brukt samme prisindeks (konsumprisindeksen) for alle husholdningstyper ved omregning til reallønn. Konsumprisindeksen økte med 3,0 prosent fra 2000 til 2001 og med 1,3 prosent fra 2001 til 2002.

Beregninger basert på så enkle forutsetninger må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale skatteregler isolert sett trekker.
- Siden det forhandles bare om lønn, kan beregninger der en kun endrer lønnen være av særlig interesse.
- Beregningsmåten tilsier likevel at det ikke legges vekt på mindre avvik mellom gruppene.

Den nominelle lønnsinntekten etter skatt beregnes ved at en trekker inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten. For barnefamilier tar en også hensyn til barnetrygden. Lønnsinntekt etter skatt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. En kommer deretter fram til endring i reallønn etter skatt ved å deflatere endringen i den nominelle lønnsinntekten etter skatt med endringen i konsumprisindeksen.

fra 2001 til 2002, mens veksten for statsansatte var på om lag 4,7 prosent. For ansatte i skoleverket økte reallønnen etter skatt med om lag 6,9 prosent i denne perioden.

Tabellen illustrerer at ansatte i HSH-bedrifter innen varehandelen har fått en vekst i reallønn etter skatt på om lag 3,7 prosent fra 2001 til 2002. I samme periode hadde ansatte innen finanstjenester en tilsvarende kjøpekraftsutvikling på om lag 5,5 prosent.

Beregningsutvalget har også sett på hva familietyper kan bety for kjøpekraftsutviklingen. I tabell 2.6 har en beregnet utviklingen i reallønn etter skatt for lønnstakere med en lønnsinntekt i 2002 på henholdsvis 275 000 kroner og 500 000 kroner. Beregningene er utført for enslige lønnstakere hhv. uten barn og med ett barn, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn, og for ektepar der begge ektefeller arbeider og har to barn.

De generelle forutsetningene for beregningene er nærmere omtalt i boks 2.2.

Tabell 2.6 illustrerer hvordan kjøpekraften for noen utvalgte husholdningstyper, med og uten barn, påvirkes av skatteendringene fra 2001 til 2002. Med de forutsetningene som er valgt, varierer økningen i reallønnen etter skatt for de utvalgte typehusholdningene fra om lag 3,1 prosent til 4,8 prosent i denne perioden. Økningen i reallønnen etter skatt er relativt høyest for husholdninger uten barn. Dette skyldes at barnetrygdsatsene er underregulert ift. lønnsvekst i perioden.

2.2.2 Kort om endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2002 til 2003

Skattereglene for lønnstakere for 2003 gir i tillegg en viss skattelette i forhold til 2002. Dette skyldes hovedsakelig justeringer i minstefradraget og toppskatten. Innslagspunktet i trinn 1 i toppskatten er oppjustert med om lag 6,4 pst. til 340 700 kroner for klasse 1 og 364 000 i klasse 2, mens øvre grense i minstefradraget er økt med om lag 6,3 pst. til 45 700 kroner. I tillegg ble satsen i minstefradraget økt fra 23 pst. til 24 pst. Det særskilte fradraget i arbeidsinntekt (også kalt lønnsfradraget) ble holdt nominelt uendret på 31 800 kroner også fra 2002 til 2003. Lønnstakere med lavere inntekter, dvs. mottakere av lønnsfradraget, vil dermed få en viss skatteskjerpelse. Det vises til vedleggstabell 8.1 for en oversikt over skattesatser og grenser.

Det er også vedtatt andre endringer i skattereglene som kan påvirke lønnstakere. Fordel knyttet til utgifter til private behandlingsforsikringer og arbeidsgivers direkte dekning av ansattes behandlingsutgifter vil fra 1. januar 2003 bli skattefri. Tids-

Tabell 2.6 Beregnet vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger.

Lønnsinntekt	2000-2001		2001-2002	
	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Anslått nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
<i>275 000 kroner i 2002</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹⁾	4,8	2,0	5½	4,2
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/ Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2),3)}	4,8	1,3	5½	3,6
<i>500 000 kroner i 2002</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹⁾	4,8	1,8	5½	4,8
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/ Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2), 3)}	4,8	1,4	5½	3,1
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 325 000 kroner og den andre 175 000 kroner ⁴⁾	4,8	1,4	5½	4,5

¹⁾ Enslige lønnstakere uten barn blir liknet i klasse 1.

²⁾ Ektepar med én inntekt og enslige med forsørgeransvar vil bli liknet i klasse 2.

³⁾ Enslige forsørgere får barnetrygd for ett barn mer enn de forsørger

⁴⁾ Ektefellene i dette typehusholdet vil bli liknet særskilt i klasse 1.

Kilde: Beregningsutvalget.

begrenset uførestønad, som innføres fra 1. juli 2003, vil bli beskattet som vanlig lønn. Videre er fradraget for fagforeningskontingent økt fra 900 kroner til 1 100 kroner samtidig med at fradrag for gaver til frivillige organisasjoner er skilt ut som eget fradrag og økt fra 900 kroner til 6 000 kroner.

Barnetrygden er holdt nominelt uendret fra 2002 til 2003 og småbarnstillegget er vedtatt avvirket fra 1. august 2003. Kontantstøtten øker fra samme dato.

2.3 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2000 til 2002

Hovedkomponentene i pensjonsytelsene fra folketrygden er grunnpensjon (som er et grunnbeløp (G) for enslige og 0,75 G for ektefeller), særtil-

legg og tilleggspensjon. Minstepensjonen består av grunnbeløp (1 ½ for ektepar) og særtillegg. Særtillegget kan oppfattes som en minimums tilleggspensjon.

Pensjonistenes inntekter fra folketrygden blir endret 1. mai hvert år gjennom en økning av grunnbeløpet i folketrygden, ev. også i kombinasjon med en oppjustering av særtilleggssatsene. Utviklingen i grunnbeløpet i folketrygden, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.1993 til 1.5.2003 fremgår av tabell 8.2 i vedlegg 8.

Tabell 2.7 viser beregnet vekst i minstepensjon og vekst i disponibel realinntekt for minstepensjonister uten andre inntekter eller formue fra 2000 til 2002. Veksten i disponibel realinntekt var om lag 1,6 prosent fra 2000 til 2001, mens den økte til 3,9 prosent fra 2001 til 2002 for både enslige og ekte-

Tabell 2.7 Utviklingen i minstepensjonene.¹ Prosentvis endring fra året før

	Minstepensjon i 2002, kr	2001		2002	
		Vekst i utbetalt pensjon	Vekst i disponibel realinntekt	Vekst i utbetalt pensjon	Vekst i disponibel realinntekt
Enslig	95 460	4,6	1,6	5,2	3,9
Ektepar	164 316	4,6	1,6	5,2	3,9

¹⁾ Veksten i utbetalt minstepensjon fra 2000 til 2002 gjelder dem som var minstepensjonister gjennom hele denne perioden.

Kilde: Beregningsutvalget.

par. Mye av veksten i disponibel realinntekt kan forklares med lavere prisvekst. I tillegg var veksten i G større fra 2001 til 2002 enn fra 2000 til 2001.

Pensjonister har rett på særfradrag for alder og uførhet mv. og betaler lav trygdeavgift på inntekter som ikke gir opptjening av pensjonspoeng. En særskilt skattereduksjonsregel sikrer videre at minstepensjonister uten særlig formue eller inntekter utenom pensjon ikke skal betale skatt. Denne fordelingen avtrappes gradvis ved økende inntekt.

Pensjonister med tilleggspensjon utover særtillegget vil generelt øke sin pensjonsinntekt i takt med økningen i grunnbeløpet. Økningen i grunnbeløpet var om lag 4,6 prosent fra 2000 til 2001 og om lag 5,2 prosent fra 2001 til 2002.

Beregningene ovenfor gjelder pensjonsytelser fra folketrygden. Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av andre pensjonsordninger, men utvalget har ikke vurdert ytelser fra disse.

For utviklingen i disponibel realinntekt for den enkelte pensjonist kan resultatet variere noe,

avhengig av bl.a. pensjonens størrelse, pensjonistens sivilstand og andre inntekts- og formuesforhold.

2.3.1 Kort om endringene i de særskilte skattereglene for pensjonister fra 2002 til 2003

Særfradraget for alder og uførhet ble holdt uendret fra 2002 til 2003. Grensene for skattefri nettoinntekt for pensjonister er oppjustert med den anslåtte lønnsveksten i 2003 til 85 200 kroner for enslige pensjonister og 138 300 kroner for ektepar.

Endringene i skattereglene for pensjonister innebærer at en enslig pensjonist i 2003 vil begynne å betale skatt på inntekter over 112 105 kroner. Tilsvarende vil et pensjonistektepar begynne å betale skatt på inntekter over 182 500 kroner. Dette er en økning på hhv. om lag 6,4 pst. og 6,7 pst. i forhold til 2002. Det er her lagt til grunn at pensjonistenes nettoformue ikke overstiger 200 000 kroner.

Kapittel 3

Lønnsutviklingen i senere år

- Den gjennomsnittlige *årslønnsveksten fra 2001 til 2002* for alle grupper under ett er anslått til vel 5½ prosent mot 4,8 prosent året før.
- *Årslønnsveksten* fra 2001 til 2002 er anslått til 5 prosent for industriarbeidere i NHO-bedrifter og til 6 prosent for heltidsansatte industrifunksjonærer. For heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen har veksten vært 5,0 prosent. I forretnings- og sparebanker og forsikring under ett er lønnsveksten beregnet til 6,2 prosent. I NAVO-bedrifter under ett og i helseforetakene kan lønnsveksten anslås til 5¼ prosent. For ansatte i staten, kommunene (eksklusiv fristilte stillinger) og i skoleverket er lønnsveksten foreløpig anslått til henholdsvis 5½ prosent, 6 prosent og knapt 8 prosent.
- *Overhenget til 2003* anslås til om lag 2½ prosent for alle grupper under ett. Dette er om lag ¾ prosentpoeng høyere enn til 2002, men om lag det samme som til 2001. For industriarbeidere er overhenget anslått til om lag 2½ prosent og for heltidsansatte industrifunksjonærer til 3¼ prosent. For heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen er overhenget beregnet til 1¼ prosent og for ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring under ett til om lag 2 prosent. For NAVO-bedrifter kan overhenget anslås til 1¾ prosent. For ansatte i staten, kommunene (eksklusiv fristilte stillinger) og i skoleverket er overhenget foreløpig anslått til henholdsvis 3½ prosent, 2¼ prosent og 5 prosent.
- For flere grupper ble det allerede under lønnsoppgjøret våren 2002 *avtalt tillegg i 2003*. Dette gjelder særlig for ansatte i kommunene, i helseforetakene og i HSH-bedrifter i varehandel. I kommunene utgjør allerede avtalte tillegg i 2003 om lag 2¼ prosentpoeng som bidrag til årslønnsveksten i 2003. I helseforetakene utgjør avtalte tillegg for 2003 om lag ¾. For HSH-bedrifter i varehandelen utgjør bidraget til årslønnsveksten i 2003 om lag 1¾ prosentpoeng og for arbeidere i NHO-bedrifter om lag ¼ prosentpoeng. Under ett kan allerede avtalte tillegg i 2002 for 2003 anslås til å bidra med om lag ½ prosentpoeng til årslønnsveksten i 2003.

3.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere

Beregningsutvalget legger i dette kapitlet fram statistikk og beregninger som gir et hovedinntrykk av lønnsutviklingen fra 2001 til 2002. Det gis dessuten anslag på lønnsoverhenget til 2003 for ulike grupper og en oversikt over allerede avtalte tillegg for 2003. I dette kapitlet gis det også en oversikt over lønnstilleggene i 2002 for en del grupper. En mer detaljert oversikt over resultatene av lønnsoppgjøret i 2002 gis i vedlegg 2.

Årslønnsvekst for hovedgrupper

Beregningsutvalget presenterer tall for gjennomsnittlig årslønn både for heltidsansatte, dvs. arbeidstakere som har utført et fullt avtalefestet normalt årsverk uten overtid og gjennomsnittlig lønn per årsverk. Det siste begrepet omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er ført fram til 2002 og gjengis i tabellene 3.1 og 3.2. Begge tabellene bygger på lønnsstatistikk for gruppene og på opplysninger om reguleringstidspunkter i de enkelte år. Lønnsbegreper og grunnlaget for beregningene av lønnsvekst og lønnsnivå omtales kort i boks 3.1. For mer detaljert omtale vises til vedlegg 3.

Statistisk sentralbyrå har fra og med 1997 foretatt en full omlegging av lønnsstatistikken i privat sektor. En har fått en individbasert statistikk som per i dag dekker alle lønnstakere med unntak av primærnæringene, og som er sammenliknbar mellom næringer, jf. omtale i vedlegg 3. Det er tall etter den nye lønnsstatistikken for årene 1997-2001 og for noen grupper også for 2002.

Av tabellene 3.1 og 3.2 framgår lønnsutviklingen i noen store forhandlingsområder det siste tiåret. Det har jevnt over vært en økende veksttakt i perioden fram til 1997-98. Særlig var lønnsveksten høy fra 1997 til 1998. I 1999 og 2000 avtok veksttaket med unntak av for ansatte i skoleverket i 2000. Samlet økte lønnsveksten fra 2000 til 2001. Ansatte i kommunene (eksklusiv sykehusene), statsansatte og ansatte i finanstjenester

(forretnings- og sparebanker og forsikring under ett) hadde lavere lønnsvekst i 2001 enn året før, mens bl.a. ansatte i skoleverket og heltidsansatte industrifunksjonærer i NHO-bedrifter hadde høyere lønnsvekst. Den forholdsvis sterke lønnsveksten i skolesektoren i 2000 og 2001 skyldes spe-

sielle tillegg, jf. omtale av lønnstilleggene i boks 3.3.

Fra 2001 til 2002 kan årslønnsveksten i de store forhandlingsområdene foreløpig anslås til om lag 5 prosent både for arbeidere i industrien i NHO-bedrifter og for heltidsansatte i HSH-bedrifter i

Boks 3.1 Lønnsbegreper og grunnlaget for beregning av årslønnsvekst

Beregningsutvalget legger fram statistikk og beregninger som gir et hovedinntrykk av lønnsutviklingen fra 2001 til 2002 og dessuten anslag på lønnsoverhenget til 2003 inklusive allerede avtalte tillegg for 2003 for ulike grupper. Beregningene bygger i hovedsak på prinsipper og forutsetninger som utvalget har lagt til grunn i tidligere rapporter.

Beregningene bygger på Statistisk sentralbyrås strukturstatistikk for lønn, en statistikk som en gang per år kartlegger nivå, fordeling og endring i lønn. Statistikken er enhetlig og dekker per i dag staten og skoleverket og alle næringer i privat sektor med unntak av primærnæringene. Den er utviklet i tråd med EØS-retningslinjer på området og i nært samarbeid med partene i lønnsoppgjøret for å dekke krav til forhandlingsstatistikk.

Statistikken i privat sektor bygger på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i alle næringshovedområder¹⁾ med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent med i gjennomsnitt om lag 67 prosent av alle ansatte i næringshovedområdet, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav fra forhandlingsstatistikken. For NHO-bedrifter er utvalget om lag 70 prosent. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid. For ansatte i privat sektor innhentes data på skjema eller via elektronisk media fra foretakene som omfattes av det årlige utvalget.

I offentlig sektor produseres lønnsstatistikken ved hjelp av registre i henholdsvis Arbeids- og administrasjonsdepartementet²⁾ og Kommunenes Sentralforbund.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er basert på oppgaver over time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Dvs. at månedsfortjenesten består av fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Uregelmes-

sige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smuss-tillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. I privat sektor er dette sikret gjennom SSBs lønnsstatistikk. I offentlig sektor er lønnsbegrepene forenlig med de i SSBs lønnsstatistikk. I lønnskomponentene inngår lønnstillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje, f.eks. skifttillegg og ulempetillegg. Videre inngår bonus i lønnsbegrepet. Derimot inngår ikke opsjoner og fordel ved aksjer til underkurs.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er utført både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk og for et beregnet årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

Begrepet "beregnet årsverk" omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Ved beregningene forutsettes det at det gis godtgjørelse for ferie- og sykefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet.

I beregningene av årslønn for *heltidsansatte* i privat sektor inngår de som har en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer i uken. Dette er i samsvar med heltidsdefinisjonen i offisiell lønnsstatistikk. For HSH-bedrifter i varehandelen legges imidlertid til grunn 37,5 timer.

Det bør utvises forsiktighet ved sammenlikning mellom gruppene. Dette gjelder særlig ved vurdering av utviklingen i ett enkelt år. Videre kan variasjoner i lønnsutviklingen mellom grupper bl.a. ha sammenheng med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken, endringer i stillingsstruktur m.m.

¹⁾ Ifølge Standard for næringsgrupper 1994 (C 182)

²⁾ SSB står for innhenting av lønnsopplysningene for statsansatte og skoleverket. SSB offentliggjør offisiell lønnsstatistikk for heltidsansatte både for staten, skoleverket og kommunene.

Tabell 3.1 Beregnet årslønnsvekst for noen store forhandlingsområder. Heltidsansatte¹⁾

	NHO-bedrifter i industrien				NAVO-bedrifter						
	Industrien i alt i NHO-bedrifter	Industriarbeidere	Industri-funksjonærer	HSH-bedrifter i varehandel ²⁾	Forretnings- og sparebanker ³⁾	Statsansatte	Skoleverket	Kommuneansatte	NAVO ialt	Helseforetakene	Øvrige bedrifter
1992-93			3,5	3,5	3,6						
1993-94			3,5	3,3	3,8						
1994-95			3,8	4,0	3,7						
1995-96			4,3	5,4	4,7						
1996-97			4,7	4,1	4,9						
1997-98			6,8	6,1	7,0						
1998-99			4,7	4,9	5,0						
1999-2000			4,7	4,5	4,8	4,6	6,0 ⁴⁾				
2000-2001			5,3	4,8	4,0	4,2	7,8 ⁵⁾				
2001-2002			6	5,0	6,2						
1992-1997			21,4	22,0	22,5						
Gj. sn. per år			4,0	4,1	4,1						
1997-2002			30,8	27,9	30,0						
Gj. sn. per år			5,5	5,0	5,4						
Årslønn 2001, kr			371 300	270 200	346 500	299 100	310 500				

¹⁾ I beregningene av årslønn fra og med 1997 for heltidsansatte i privat sektor inngår de som har en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer i uken. Dette er i samsvar med heltidsdefinisjonen i offisiell lønnsstatistikk for privat sektor.

²⁾ Omfatter varehandelsbedrifter som er medlemmer i HSH. Tallet i tabell 3.1 for 1998-99 gjelder for ansatte i identiske bedrifter, dvs. bedrifter som er med i statistikken både i 1998 og 1999. Til sammenlikning var lønnsveksten i varehandelen totalt 5,0 prosent, i engroshandel totalt 4,8 prosent og i detaljhandel totalt 3,7 prosent, se vedleggstabell 8.8. Lønnsveksten i HSH-området fra 1998 til 1999 var sterkt preget av at langt flere HSH-bedrifter kom med i statistikken for 1999 enn i tidligere år. På individnivå var økningen særlig stor for personer i stillingsgrupper med lønn under gjennomsnittet for HSH-bedrifter, noe som trakk lønnsveksten ned.

³⁾ Fondsmeklere i finansinstitusjoner kom med i statistikken i 1995. Disse er ikke med i veksttallet for 1994-95, men er med i årene etter. Lønnsveksten fra 1998 til 1999 er påvirket av utbetaling i Kredittkassen fra et "ansettelsesfond" som ble bygd opp gjennom avsetninger i 1997 og 1998. Årslønnsveksten i 1999 utgjorde om lag 1/2 prosent for hele tariffområdet. Fra og med 1997-98 er årslønnsveksten for forretnings- og sparebanker og forsikring under ett.

⁴⁾ Kompensasjon for endringer i særavtalen om arbeidstid trakk opp lønnsveksten med om lag 1,4 prosentpoeng.

⁵⁾ Kompensasjon for endringer i særavtalen om arbeidstid trakk opp lønnsveksten med 1,8 prosentpoeng. Under hovedtariffoppgjøret i 2000 ble det avtalt at de 2 ekstra feriedagene både i 2001 og 2002 tas ut i penger i stedet for redusert tilstedeværelsesplikt. Dette utgjør ett lønnstrinn eller vel 1 1/2 prosentpoeng som bidrag til lønnsveksten i 2001.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 3.2 Beregnet lønnsvekst for noen store forhandlingsområder. Per beregnet årsverk¹⁾.

	NHO-bedrifter i industrien				HSH- bedrifter og spareban- ker ³⁾	Statsan- satte	Skolever- ket ⁵⁾	Kommune- ansatte ⁷⁾	NAVO-bedrifter		
	NHO industri i alt	Industri- arbei- dere ²⁾	Industri- funksjo- nærer	i varehandel					NAVO	Helse- foretakene	Øvrige bedrifter
1992-93	2,9	2,4				2,6	2,1	2,5			
1993-94	3,1	2,9				2,2	1,7	2,4			
1994-95	3,6	3,4				3,1	2,7	2,8			
1995-96	4,2	4,2				4,4	4,1	4,4			
1996-97	4,1	3,7				4,3	4,0 (3,5) ⁶⁾	3,9			
1997-98	6,1	5,6				6,4	5,8	5,9			
1998-99	4,7	4,7			5,1	4,7 ⁴⁾	4,5	5,0			
1999-2000	4,6	4,5			5,3	4,6	6,0 ⁸⁾	4,0			
2000-2001	5,1	4,9			4,7	4,2	7,8 ⁹⁾	3,5 ¹⁰⁾			
2001-2002	5½	5				5½	8 ¹¹⁾	6 ¹²⁾	5¼	5¼	5¼
1992-97	19,2	17,7				17,7	15,5	17,0			
Gj. sn. per år	3,6	3,3				3,3	2,9	3,2			
1997-2002	28,8	27,3				28,1	36,4	26,9			
Gj. sn. per år	5,2	4,9				5,1	6,4	4,9			
Lønn 2001, kr	309 000	266 000			334 300	296 500	306 600	259 100 ¹³⁾			

¹⁾ Begrepet "per årsverk" omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidssatsen er regnet om til heltidsekvivalenter

²⁾ Lønnsveksttallene er for industriarbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke

³⁾ Se fotnote 3 i tabell 3.1. Tallene er eksklusive forsikring.

⁴⁾ Eksklusiv BA-selskapene.¹⁾ Posten Norge og NSB fra og med 1998-99.

⁵⁾ Omfatter alle stillinger knyttet til undervisningen lønnet i samsvar med avtaler inngått mellom staten og hovedsammenslutningene i staten/Norsk Lærerlag.

⁶⁾ I 1997 kom det inn en ny stor gruppe inn i statistikken med lavere gjennomsnittslønn. Antall årsverk på grunntrinnet økte med vel 5000 årsverk fra 1996 til 1997. Eksklusiv denne nye gruppen kan lønnsveksten fra 1996 til 1997 beregnes til 4 prosent. Inklusiv den nye gruppen var lønnsveksten 3,5 prosent fra 1996 til 1997.

⁷⁾ Omfatter primærkommunene og fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS. Oslo og Bærum er ikke med i tallene i perioden 1990-94. Oslo er heller ikke med i perioden 1995-2002.

⁸⁾ Kompensasjon for endringer i særavtalen om arbeidstid trakk opp lønnsveksten med 1,4 prosentpoeng.

⁹⁾ Kompensasjon for endringer i særavtalen om arbeidstid trakk opp lønnsveksten med 1,8 prosentpoeng. Under hovedtariffoppgjøret i 2000 ble det avtalt at de 2 ekstra feriedagene både i 2001 og 2002 tas ut i penger i stedet for redusert tilstedeværelsesplikt. Dette utgjør ett lønnstrinn eller vel 1½ prosentpoeng som bidrag til lønnsveksten i 2001.

¹⁰⁾ Eksklusiv sykehusene var lønnsveksten 3,4 prosent

¹¹⁾ Skolepakke II bidrar til å trekke opp årslønnsveksten med om lag 3 prosentpoeng

¹²⁾ Eksklusiv sykehusene og fristilte stillinger

¹³⁾ Eksklusiv sykehusene var gjennomsnittslønnen kr. 247 900 i 2001

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

¹⁾ NSB BA og Posten Norge BA var en del av det statlige tariffområdet fram til 2001. Bedriftene har meldt seg inn i NAVO med virkning fra 1.11.2001. Posten og NSB er omdannet til statlige aksjeselskaper fra 1. juli 2002.

Tabell 3.3 Årslønnsvekst i prosent for alle grupper og for tre hovedsektorer i økonomien.

År	Alle grupper ¹⁾	Industrien		Varehandel ²⁾	Offentlig forvaltning ³⁾
		Alle bedrifter	NHO-bedrifter		
1992-93	2,9		2,9	3,2	2,4
1993-94	2,7		3,1	2,8	2,2
1994-95	3,0		3,6	3,3	2,8
1995-96	4,4		4,2	5,3	4,3
1996-97	4,3		4,1	4,7	3,9
1997-98	6,2		6,1	6,2	6,0
1998-99	5,1	5,5	4,7	5,0	4,8
1999-2000	4,4	4,0	4,6	4,8	4,6
2000-2001	4,8	4,5	5,1	5,5	4,5 ⁴⁾
2001-2002 ⁵⁾	5½	5¼	5½	4,7	6 ⁶⁾
1992-2002	52,8		53,6	56,0	50,1
Gj. sn per år	4,3		4,4	4,5	4,1
Årslønn 2001	299 000	289 400	309 000	297 400	278 500 ⁷⁾

¹⁾ Beregning basert på statistikk for grupper som samlet mottar om lag 90 prosent av samlet utbetalt lønn i Norge. Før 1998 omfatter gjennomsnittet gruppene i tabellene 3.1 og 3.2 samt ansatte i forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift, forsikring og uorganiserte bedrifter i varehandel. Fra og med 1998 er også ansatte i uorganiserte bedrifter i bygg- og anleggsvirksomhet og industri med, noe som har ført til at i forhold til i tidligere rapporter er lønnsveksten for alle grupper fra 1998 til 1999 justert opp fra 4,9 prosent til 5,1 prosent og lønnsnivået justert ned. Ansatte i uorganiserte bedrifter i bygg- og anlegg og industri har i gjennomsnitt lavere lønnsnivå enn i organiserte bedrifter. Ansatte i oljevirksomhet er inkludert fra 2001.

²⁾ Inklusive motorkjøretøytjenester

³⁾ Omfatter det kommunale- og det statlige tariffområdet. For de tre siste årene er NSB BA og Posten Norge BA ikke med i tallene.

⁴⁾ Eksklusiv helseforetakene er veksten 4,6 prosent

⁵⁾ Anslag

⁶⁾ Inklusiv helseforetakene, men eksklusiv fristilte stillinger i kommunene.

⁷⁾ Eksklusiv helseforetakene er gjennomsnittslønnen kr. 276 000

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

varehandelen. For statsansatte kan veksten anslås til om lag 5½ prosent og for kommuneansatte (eksklusive fristilte stillinger) og for heltidsansatte industrifunksjonærer i NHO-bedrifter til om lag 6 prosent. I NAVO-bedrifter anslås årslønnsveksten til om lag 5¼ prosent både i helseforetakene¹⁾ og i øvrige bedrifter. Den høyeste gjennomsnittlige lønnsveksten fra 2001 til 2002 blant gruppene i tabellene 3.1 og 3.2 har det vært blant ansatte i skoleverket med knapt 8 prosent og i finanstjenester med 6,2 prosent. Skolepakke II (jf. boks 3.3 for omtale av skolepakke II) bidro til å trekke opp årslønnsveksten med om lag 3 prosentpoeng i skoleverket i 2002.

I tabell 3.3 har en beregnet gjennomsnittlig lønnsutvikling for alle grupper og for tre hovedsektorer:

- ansatte i industrien
- ansatte i varehandel
- ansatte i offentlig forvaltning

Samlet årslønnsvekst fra 2001 til 2002 for alle grup-

¹⁾ Legene fikk et tillegg på 9,5 prosent 1. januar 2003. De fikk ikke tariff tillegg i 2002. Tariff tillegg 1. januar 2003 dekker tillegg både i 2002 og 2003.

per er anslått til vel 5½ prosent mot 4,8 prosent året før. For ansatte i industrien i tabell 3.3 vises lønnsutviklingen både for ansatte i NHO-bedrifter og for industrien totalt. Om lag ¾ av sysselsettingen i industrien er i NHO-bedrifter. Tabellen viser at samlet over perioden 1992-2002 har lønnsveksten vært noe svakere for offentlig forvaltning enn i industrien i NHO-bedrifter. Lønnsveksten i industribedrifter i alt var sterkere enn i NHO-bedrifter i industrien fra 1998 til 1999. De tre siste årene har det vært omvendt.

I tabell 3.4 er årslønnsveksten de siste årene for hovedgruppene i tabellene 3.1 og 3.2 splittet opp i bidrag fra overheng, bidrag fra sentralt fastlagte tariff tillegg og bidrag fra lønns glidning gjennom året. I offentlig sektor har bidraget fra lønns glidningen i perioden ligget i størrelsesorden 0-0,8 prosentpoeng i året. For gruppene i privat sektor har det variert mellom 1 og knapt 3 prosentpoeng unntatt for industrifunksjonærer. For store grupper industrifunksjonærer avtales ikke sentrale tillegg. For disse avtales alle tillegg lokalt, blant annet som resultat av lokale forhandlinger. Dette medfører at all lønnsendring for disse betraktes som lønns glidning i hht. Beregningsutvalgets definisjon av dette.

Tabell 3.4 Samlet årslønnsvekst fra året før dekomponert i overheng, tariff tillegg og lønns glidning. 1997-2002.

	1998	1999	2000	2001	2002	Gj. sn 1997-02
<i>Industriarbeidere i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	5,6	4,7	4,5	4,9	5	
Herav:						
Overheng	1,3	2,8	1,2	1,9	1,3	
Tariff tillegg	2,7	0,2	1,1	0,8	2	
Lønns glidning	1,6	1,7	2,2	2,2	1¾	1,8
<i>Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	6,8	4,7	4,7	5,3	6	
Herav:						
Overheng	2,3	3,3	2,0	3,2	2,5	
Lønns glidning	4,5	1,4	2,7	2,1	3-3½	2,8
<i>HSH-bedrifter i varehandel:</i>						
Årslønnsvekst	6,1	4,9 ¹⁾	4,5	4,8	5	
Herav:						
Overheng	1,1	1,7	1¼	1,8	1,1	
Tariff tillegg	3,2	0,8	1,8	1,3	2,0	
Garantit tillegg	0,1	0,3	0,1	0,3	0,2	
Lønns glidning	1,7	2,1	1¼	1,4	1¾	1,7
<i>Finanstjenester:⁵⁾</i>						
Årslønnsvekst	7,0	5,0	4,8	4,0	6,2	
Herav:						
Overheng	1,7	2,3	1,1	1,3	1,6	
Tariff tillegg	3,1	1,0	0,9	0,8	2,5	
Lønns glidning	2,2	1,7	2,8	1,9	2,1	2,1
<i>Statsansatte:</i>						
Årslønnsvekst	6,4	4,7 ²⁾	4,5	4,2	5½	
Herav:						
Overheng	1,8	3,7	1,4	2,7	1,7	
Tariff tillegg	3,8	0,6	2,3	1,0	3¼	
Lønns glidning	0,8	0,4	0,8	0,5	½	0,6
<i>Skoleverket:</i>						
Årslønnsvekst	5,8	4,5	6,0	7,8	8	
Herav:						
Overheng	1,3	3,7	1,1	5,1	1,3	
Tariff tillegg	4,0	0,7	3,1	1,0	3¼	
Skolepakke I ³⁾			1,4			
Spesielt ferieuttak				1½		
Skolepakke II ⁴⁾					3	
Lønns glidning	0,5	0,1	0,4	0,0	¼	0,2
<i>Kommuneansatte:</i>						
Årslønnsvekst	5,9	5,0	4,0	3,5 ⁶⁾	6 ⁷⁾	
Herav:						
Overheng	1,3	4,4	0,8	2,1	1,3	
Tariff tillegg	4,3	0,2	2,8	1,0	4½	
Lønns glidning	0,3	0,4	0,4	0,4	¼	0,3

¹⁾ Se fotnote 4, tabell 3.1²⁾ Fra og med 1999 er beregningene eksklusiv BA-selskapene Posten Norge og NSB.³⁾ De ble gitt 2 lønnsstrinn fra 1. august 2000 som bidro med 1,4 prosentpoeng til veksten i 2000 og 1,8 prosentpoeng til overhenget til 2001.⁴⁾ Skolepakke 2 innebar at lærerne fikk ett lønnsstrinn fra 1. januar 2002 og ytterligere to lønnsstrinn fra 1. august 2002. Dette må bl.a. ses i sammenheng med at undervisningstiden økes med 1 pst. fra 1. januar 2002 og med ytterligere 3 pst. fra 1. august 2002.⁵⁾ Omfatter forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet.⁶⁾ Eksklusiv helseforetakene var veksten 3,4 prosent.⁷⁾ Eksklusiv helsehusforetakene og fristilte stillinger.

Kilde: Beregningsutvalget, Kommunenes Sentralforbund og Arbeids- og administrasjonsdepartementet

Boks 3.2 Strukturendringer

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold som f. eks. endring i kvalifikasjoner/utdanning blant arbeidstakerne, endringer i stillingsstruktur, forskyvninger i timeverkene mellom bransjer/bedrifter med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid og med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f. eks. alder og endringer i andelen menn/kvinner). For mange grupper gir lønnsstatistikken begrenset informasjon om slike endringer. Utvalget mener en bør være forsiktig med å trekke bastante konklusjoner om forskjeller i lønnsutviklingen mellom ulike grupper/næringer fordi strukturendringer kan virke noe forskjellig. Særlig gjelder dette over en så lang tidsperiode som i tabellene 3.1 og 3.2.

Endringer i lønnsveksten som følge av endringer i aldersstrukturen kan bl.a. komme av at andelen yngre arbeidstakerne blir redusert ved oppsigelser/innskrenkninger. Yngre arbeidstakere har vanligvis lavere lønn enn gjennomsnittet og slike endringer i sysselsettingen trekker lønnsveksten opp. Endringer i aldersstrukturen kan også skyldes liten nyrekruttering/stagnasjon i sysselsettingen i mange områder og/eller at rekrutteringen skjer på høyere lønnsnivå (alder) enn gjennomsnittet fra før. Slike endringer trekker vanligvis lønnsveksten opp. I 1997 med økning i sysselsettingen var det f. eks. i funksjonærgruppa i NHO-bedrifter en rekruttering av yngre aldersgrupper med lønnsnivå noe under gjennomsnittet, noe som trakk samlet lønnsvekst ned.

Lønnsøkning som følge av endringer i aldersstrukturen antas å fordele seg noenlunde jevnt over året, og denne formen for lønnsøkning er derfor lagt til midt i året (1.juli).

Tallene i tabell 3.4 for industriarbeidere, staten, skoleverket og kommunene er basert på lønn per årsverk. For de andre er det lønn for heltidsansatte.

3.2 Lønnsutviklingen etter utdanning

I tabell 3.5 vises lønnsutviklingen for heltidsansatte utdanningsgrupper etter næring i perioden 1997-2001. Tabellen er framkommet ved å koble lønnsstatistikken mot registeret over befolkningens høyeste utdanning. Tall for 2002 vil utvalget presentere i sin oppdateringsrapport i mars. Tabellen viser at

andelen med ulike utdanningsnivåer varierer mellom gruppene. I industri, bygg- og anlegg og i varehandel har i overkant av 80 prosent utdanning på grunnskolenivå og videregående skolenivå (inkludert fagutdanning). Blant statsansatte og kommunale- og fylkeskommunale ansatte har vel 50 prosent slik utdanning, mens det bare er 4 prosent i skoleverket.

Den sterkeste lønnsveksten i perioden 1997-2001 har det vært for utdanningsgruppene med til og med 4 års utdanning og mer enn 4 års utdanning på høyskole eller universitet i industrien og i varehandelen. Tilsvarende utdanningsgrupper i offentlig sektor, særlig i kommunene og i noen grad i staten har hatt en lavere vekst i denne perioden. Ansatte med fagutdanning har også hatt relativ sterk vekst i bygg- og anleggsvirksomhet og i varehandel.

Tabell 3.5 viser videre at det er betydelige lønnsforskjeller for samme utdanningsgrupper mellom de ulike næringer/sektorer og at det er stor forskjell i lønnsnivå mellom utdanningsgrupper med universitets- eller høyskoleutdanning mellom privat og offentlig sektor.

For en fullstendig oversikt over lønnsutviklingen fordelt på utdanningsgrupper vises til vedleggstabell 8.6 i rapport nr. 2 2002, NOU 2002:16 og til tabell 8.9 i vedlegg 8.

Vedleggstabell 8.8 viser lønnsutviklingen for noen flere grupper.

3.3 Deltidsansatte

I NOU 2002:16 ble det presentert en vedleggstabell (8.9) som viser lønnsnivå og lønnsutvikling per heltidsekvivalent for *deltidsansatte* i enkelte næringer i privat sektor. Per heltidsekvivalent utgjorde gjennomsnittlig lønnsnivå i 2001 for deltidsansatte 90 prosent av nivået for heltidsansatte i bygg- og anlegg, 87 prosent i industrien, 82 prosent i finanstjenester og 74 prosent i varehandel. Det er stor forskjell mellom disse næringen med hensyn til andelen deltidssysselsatte. Andelen er høyest i varehandel. Lønnsnivået og lønnsutvikling for deltidsansatte i varehandel kan derfor være sterkere påvirket av strukturendringer enn i de andre næringene.

Tabell 3.5 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og årslønn¹⁾ per 1.9/1.10 for heltidsansatte etter næring²⁾ og utdanningsgrupper³⁾. 1997-2001

	Prosentandeler av utvalget	Vekst fra året før					Samlet vekst	Årslønn 1.9/1.10
	2001	1998	1999	2000	2001	1997-2001		2001
<i>Industri i alt</i>	100	7,0	4,8	4,2	4,4	22,1		293 100
Utdanning på grunnskolenivå	20	6,9	3,2	3,8	5,9	21,4		261 900
Utdanning på videregående skolenivå	62	7,3	4,4	4,0	4,2	21,3		277 700
Av disse								
Fagutdanning ⁴⁾	26	7,7	5,2	4,2	4,5	23,3		286 100
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	12	8,7	6,9	5,5	5,0	28,8		389 600
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	4	9,0	6,1	6,1	5,2	29,1		485 700
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	3	3,8	1,1	1,3	2,2	8,7		256 100
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet i alt</i>	100	7,4	4,9	4,4	4,6	23,0		291 000
Utdanning på grunnskolenivå	14	7,4	4,9	4,1	6,4	24,7		282 300
Utdanning på videregående skolenivå	71	7,3	5,1	4,7	4,6	23,5		282 800
Av disse								
Fagutdanning ⁴⁾	39	8,5	6,8	5,4	5,7	29,1		294 000
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	8	5,9	4,7	4,7	5,3	22,1		381 300
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	2	0,2	3,1	6,5	4,4	14,9		475 500
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	5	6,5	4,1	2,1	4,2	17,9		273 100
<i>Varehandel i alt</i>	100	7,6	3,7	5,9	4,9	23,9		301 100
Utdanning på grunnskolenivå	18	6,3	3,8	4,5	7,2	23,6		273 300
Utdanning på videregående skolenivå	65	6,8	3,7	5,9	4,3	22,3		285 400
Av disse								
Fagutdanning ⁴⁾	16	7,7	5,5	6,3	5,6	27,5		284 300
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	12	9,1	4,7	6,5	7,2	30,3		397 800
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	2	9,2	5,7	4,1	9,0	31,0		492 100
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	2	-0,1	-0,9	7,7	2,7	9,5		281 200
<i>Finanstjenester i alt⁵⁾</i>	100	7,9	4,0	5,4	4,4	23,3		359 300
Utdanning på grunnskolenivå	7	8,7	3,7	5,1	4,2	23,5		298 200
Utdanning på videregående skolenivå	57	7,1	4,1	4,4	4,2	21,4		319 800
Av disse								
Fagutdanning ⁴⁾	2	8,5	2,2	5,6	4,3	22,1		305 100
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	30	7,4	2,8	5,7	3,9	21,2		413 300
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	6	6,9	1,0	9,3	0,2	18,3		515 400
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	1	8,7	7,1	4,9	-2,3	19,5		394 100
<i>Skoleverket i alt</i>	100	8,6	1,9	9,7	4,3	26,6		312 800
Utdanning på grunnskolenivå	0	14,2	-0,8	8,4	3,8	27,5		265 300
Utdanning på videregående skolenivå	4	9,1	2,6	9,4	5,5	29,1		277 800

Tabell 3.5 forts.

	Prosentandeler av utvalget		Vekst fra året før				Samlet vekst	Årslønn 1.9/1.10
	2001	1998	1999	2000	2001	1997-2001		2001
Av disse:								
Fagutdanning ⁴⁾	1	9,7	1,2	11,7	3,9	28,8	297	500
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	84	8,8	1,7	9,6	4,2	26,5	309	400
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	11	7,2	2,5	9,8	3,9	25,3	353	900
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	0	8,1	2,6	10,3	2,0	24,8	286	500
<i>Staten i alt</i>	100	8,6	2,8	7,9	3,9	25,1	304	400
Utdanning på grunnskolenivå	7	7,8	2,8	4,9	4,4	21,5	259	800
Utdanning på videregående skolenivå	40	8,3	2,2	6,8	2,7	21,4	273	600
Av disse:								
Fagutdanning ⁴⁾	8	10,0	2,9	5,5	3,2	23,0	268	000
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	27	7,9	2,4	6,6	4,1	22,5	305	500
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	25	7,2	2,7	5,5	5,4	22,4	362	800
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	1	6,9	2,7	8,5	2,8	22,4	312	800
<i>Kommunal- og fylkeskommunal virksomhet i alt⁶⁾</i>	100	8,4	2,2	4,9	4,6	21,5	274	500
Utdanning på grunnskolenivå	11	9,1	1,1	4,7	5,4	21,7	233	800
Utdanning på videregående skolenivå	42	7,9	1,3	4,4	4,7	19,4	243	300
Av disse:								
Fagutdanning ⁴⁾	9	6,0	0,4	4,1	3,8	14,9	240	200
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	37	6,9	2,2	5,3	5,0	20,7	285	500
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år ⁷⁾	8	7,8	2,2	3,4	4,8	19,5	422	900
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	2	9,9	4,4	4,2	1,4	21,2	316	400

¹⁾ Gjennomsnittlig årslønn ut fra registrert månedslønn i lønnsstatistikken per 1/9/1.10, dvs. månedslønn 1.9/1.10*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabellene 3.1 og 3.2 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabellene 3.1 og 3.2, dvs. avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

²⁾ NOS Standard for næringsgrupper

³⁾ NOS Standard for utdanningsgruppering

⁴⁾ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁵⁾ Omfatter bank- og forsikrings virksomhet og annen finansiell tjenesteyting

⁶⁾ Omfatter ikke Oslo kommune i perioden 1997-99

⁷⁾ Omfatter godtgjørelse for tariffestet utvidet arbeidstid for leger

Kilde: Statistisk sentralbyr

3.4 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder

pige tall, om lag den samme veksten som året før, som var på 4,9 prosent.

3.4.1 Lønnsutviklingen for industriarbeidere i NHO-bedrifter

- For INDUSTRIARBEIDERE steg lønn pr. årsverk (både heltid og deltid) fra 2001 til 2002 med om lag 5 prosent på bakgrunn av forelø-

Foreløpige tall bygger på om lag 80 prosent av materialet, men er beheftet med usikkerhet. Dette skyldes at statistikken er en utvalgsstatistikk og foreløpige tall kan være skjevt representert innenfor ulike grupper av bransjer, bedriftsstørrelser, yrker etc.

For NHO-bedrifter bygger lønnsveksten for kalenderåret 2002 på lønssum og timer for de første 9 måneder av året, lønn pr. 1. oktober og en forutsetning om at dette nivået gjelder fram til 31. desember samme år, på samme måte som for sammenligningsperioden i 2001. Lønnstillegg som kommer etter 1. oktober betyr forholdsvis lite for årslønnen i kalenderåret.

Denne forutsetningen har større betydning for lønnsoverhenget. I den grad lønnsoverhenget inn i et år blir satt noe for lavt, vil bidraget fra lønns-
glidningen i løpet av året bli desto høyere.

Foreløpige tall viser at gjennomsnittlig timefor-
tjeneste for de 9 første månedene av 2002 lå knapt 5 prosent høyere enn for tilsvarende periode året før, mens veksten fra 1.oktober 2001 til 1. oktober 2002 var om lag 6 prosent. Året før var disse relasjonene motsatt ved at vekstprosenten for de 9 første månedene var 5,2 prosent og veksten fra 1.oktober 2000 til 1.oktober 2001 var på 4,3 prosent. Hovedårsaken til dette er at gjennomsnittlige tariff tillegg var større og ble gitt fra et noe senere tidspunkt gjennom det forbundsvise tariffoppgjøret i 2002 enn gjennom det sentrale tillegget i 2001.

Gjennomsnittlige tariff tillegg våren 2002 økte lønnen med 2,8 prosent mot 1,1 prosent i 2001, inklusive skift tillegg og andre tillegg som er klassifisert som uregelmessige tillegg. Tariff tilleggene som ble gitt med ulik virkningstidspunkt i 2002, bidro til årslønnsveksten fra 2001 til 2002 med 2,0 prosentpoeng. Lønns overhenget fra året før var 1,3 prosent. Foreløpige tall innebærer at bidraget fra lønns glidningen til årslønnsveksten fra 2001 til 2002 var om lag 1¾ prosentpoeng mot 2,2 prosentpoeng de to foregående årene.

Foreløpige tall innebærer et lønns overheng på rundt 2½ prosent inn i 2003, mens lønns overhenget året før var 1,3 prosent. Hovedårsaken til økningen er høyere tariff tillegg i 2002 og senere tidspunkt for tariff tilleggene. Usikkerheten er imidlertid stor, men avleses ved endelig materiale i mars 2003.

Tabell 3.6 viser utviklingen i timefortjenesten, fordelt på tariffmessig lønnsøkning og lønns glidning for voksne arbeidere i industrien (menn + kvinner) fra samme kvartal året før.

De gjennomsnittlige *tariff tilleggene*, inklusive den direkte effekten av skift tillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art er beregnet til (totale nivå tillegg):

Pr. 1.april 1991:	134 øre/time, 1,5 prosent.
Pr. 1.april 1992:	38 øre/time, 0,4 prosent.
Pr. 1.april 1993:	65 øre/time, 0,7 prosent.
Våren 1994: ¹⁾	126 øre/time, 1,3 prosent.
Pr. 1.april 1995:	108 øre/time, 1,1 prosent
Våren 1996: ²⁾	212 øre/time, 2,0 prosent
Pr. 1.april 1997:	91 øre/time, 0,9 prosent
Våren/sommeren 1998: ²⁾	432 øre/time, 3,7 prosent
Pr. 1.april 1999:	28 øre/time, 0,3 prosent
Pr. 9.mai 2000:	220 øre/time, 1,7 prosent
Pr. 1.april 2001:	148 øre/time, 1,1 prosent
Våren 2002: ³⁾	386 øre/time 2,8 prosent

¹⁾ Ca. ¾ av tariff tilleggene etter lønnsoppgjøret i LO-NHO området i 1994 gjelder fra 2. kvartal 1994 og ca. ¼ gjelder fra 3. kvartal.

²⁾ Både i 1996 og 1998 var det en del arbeidskonflikter som resulterte i at tariff tilleggene ble gitt fra et noe senere tidspunkt enn det normale ved utløp av den enkelte tariffavtale eller bransjeavtale. Ca. 2/3 av tillegget fikk virkning i 2. kvartal og ca. 1/3 i 3. kvartal.

³⁾ Gjennomsnittstallet er summen av alle nivåmessige tillegg gitt i de forbundsvise områdene inklusive generelle tillegg, lavlønnstillegg, fagarbeidertillegg, ansiennitetstillegg, minstelønnsatser, skift tillegg etc. De fleste forbundsvise tariff tilleggene ble gitt med ulik virkningstidspunkt mellom 1.april til 1.juni.

3.4.2 Andre arbeidergrupper i NHO-bedrifter

- For arbeidere i BYGGEVIRKSOMHET innenfor NHO-området anslås en årslønnsvekst fra 2001 til 2002 på 5½ - 6 prosent, mot 5,2 prosent året før.

Byggevirksomhet består av arbeidere innenfor tømrerfaget, murere, grunnarbeid innenfor stein-, jord- og sementarbeid, bygge- og tømmermestere, elektrotekniske installasjonsfirmaer, malermestere, rørleggerbedrifter, kobber- og blikkenslagermestere o.l. Gruppen består i hovedsak av to tariffavtaler, Fellesoverenskomst for byggfag (ca. 2/3) og Tariffavtale for elektrofag (ca.1/3). Foreløpige tall kan tyde på at den første har lønnsvekst i overkant av intervallet og den andre noe lavere. På grunn av utestående data vil lønnsveksten foreløpig være usikker.

Etter flere år med lav gjennomsnittlig lønnsvekst for byggevirksomhet før 1994, var det en jevnt stigende lønnsvekst frem til 98/99 (om lag 8 prosent fra 4.kvartal 1997 til 4.kvartal 1998). Fra 1998 har lønnsveksten stabilisert seg på 5 - 6 prosent, men med en noe høyere lønnsvekst i 2002 enn i 2001.

Nivået på tariff tillegget for arbeidere innenfor byggevirksomhet økte om lag som for industriarbeidere. Tariff tilleggene inklusive generelt tillegg, minstelønnsatser, akkordtariffer etc., økte gjen-

Tabell 3.6. Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for industriarbeidere basert på timefortjenester²⁾ eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37.5 t/uke. Endring i prosent fra samme kvartal året før

	Lønnsøkning pr. time	Herav: Tariff tillegg	Lønnsglidning	Lønnsglidning som prosent- andel av total lønnsøkning
1995 1. kv.	2,9	1,3	1,6	55
1995 2. kv.	3,5	1,4	2,1	59
1995 3. kv.	3,6	1,1	2,5	69
1995 4. kv.	3,6	1,1	2,5	69
1996 1. kv.	4,2	1,1	3,1	74
1996 2. kv. ¹⁾	3,8	1,4	2,4	66
1996 3. kv. ¹⁾	3,9	2,1	1,8	47
1996 4. kv. ¹⁾	4,6	2,1	2,5	55
1997 1. kv.	3,6	2,0	1,6	44
1997 2. kv. ¹⁾	4,3	1,6	2,7	62
1997 3. kv. ¹⁾	3,9	0,9	3,1	79
1997 4. kv. ¹⁾	3,4	0,9	2,5	75
1998 1. kv.	3,5	0,9	2,6	74
1998 2. kv. ¹⁾	5,6	3,0	2,6	47
1998 3. kv. ¹⁾	6,1	3,9	2,2	36
1998 4. kv.	7,2	3,9	3,3	46
1999	4,7	1,3	3,4	72
2000	4,5	1,2	3,3	73
2001	4,9	1,5	3,4	69
1.-3.kv.	5,2	1,6	3,6	69
1.okt.	4,3	1,1	3,2	74
2002				
1.-3.kv.	5	2,0	3	60
1.okt.	6	2,8	3¼	55

¹⁾ Korrigeret for etterbetalinger.

²⁾ Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenge o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden. Før 2001 er arbeidere innenfor biloverkomsten med i industribegrepet. For å tilpasse industrien mest mulig til internasjonal standard er biloverkomsten fra 2001 ikke med. Denne endringen betyr nesten ingenting, da gjennomsnittlig timefortjeneste for biloverkomsten praktisk talt ligger på samme nivå som industriarbeidere.

Kilde: NHOs kvartalsstatistikk fram til 1998. Fra 1999 er grunnlagsmaterialet innsamling til SSBs struktur statistikk pr. 1. oktober og data for "hittil i år" (3 første kvartaler av året)

nomsnittlig lønn med 2,6 prosent, Den gjennomsnittlige lønnsveksten i bransjen styres imidlertid i større grad av typen arbeidsoppdrag med akkordbestemt avlønning etc.

Samferdselsektoren (arbeidere) i NHO-området omfatter blant annet rutebilssektoren, spedisjonsfirmaer, godstransport, og i noe mindre grad grossistbedrifter, oljeselskaper, ambulansefirmaer m.v. Fra 2001 er også innenriks sjøfart med i veksttallene.

Rutebilssektoren, som omfatter noe under halvparten av gruppen, hadde en vekst på 4,6 prosent fra 2000 til 2001. Tall for denne gruppen tyder på en lønnsvekst på om lag 6 prosent fra 2001 til 2002. På tidspunktet for foreløpig rapport har man ennå ikke brukbare tall for innenriks sjøfart og andre deler av transportsektoren. Usikkerheten i fordelingen av overheng og lønnsglidning er større i denne sektoren enn i andre, pga. strukturelle endringer i sammensetningen av arbeidskraften.

For arbeidere innenfor *oljevirkksomhet, offshore* tyder foreløpige tall på at årslønnsveksten fra 2001 til 2002 vil bli en del høyere enn for andre grupper. En stor del av lønnstilleggene innenfor oljesektoren, offshore ble gitt fra 1. juni 2002. Man antar at lønnsnivået pr. 1. juni 2002 isolert økte med om lag 6 prosent i oljesektoren, men at årslønnsveksten vil bli en del høyere.

Fordi man mangler en del data for arbeidere i oljeservicebedrifter i forhold til året før, vil man undersøke dette nærmere og komme tilbake til lønnsveksten for hele oljesektoren i oppdateringsrapporten i mars. En spesiell usikkerhet i denne bransjen har vært periodiseringen av tillegg og om tilleggene var kjent ved innrapporteringstidspunktet pr. 1. oktober de respektive årene.

3.4.3 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter.

- Basert på foreløpige tall for om lag 80 prosent av industrifunksjonærene (heltid) i NHO-bedrifter, økte årslønnen fra 2001 til 2002 med i overkant av 6 prosent, mot 5,3 prosent året før og 4,7 året før der igjen.

Lønnsveksten for industrifunksjonærene (som utgjør vel 60 prosent av alle funksjonærer innenfor NHO-området) viste en noe tiltakende lønnsvekst gjennom 2002.

Foreløpige tall for de første 9 månedene av 2002 i forhold til tilsvarende periode av 2001 økte med om lag 6 prosent, mens tilsvarende året før var 5,4 prosent. Lønnsveksten for "siste lønnsperiode" ved rapporteringstidspunkt, som i praksis betyr fra ca. 1. oktober 2001 til ca. 1. oktober 2002 var knapt 7 prosent, mot 4,8 prosent året før.

Basert på foreløpig materiale viser nivået for identiske funksjonærer (dvs. de samme funksjonærene som er med i begge årene som sammenlignes) lavere vekst enn for totalen. Ettersom det har vært en netto nedgang i sysselsettingen for de fleste grupper, kan den økende lønnsveksten (på foreløpig materiale vel ½ prosentpoeng) skyldes strukturelle endringer i sysselsettingen ved at funksjonærer med lavere lønn har redusert sin andel noe.

Anslått lønnsoverheng for industrifunksjonærer med basis i foreløpig lønnsnivå pr. 1. oktober 2002 er 3 - 3½ prosent mot 2,5 prosent året før. Lønnsoverhenget er forøvrig på linje med gjennomsnittet for de siste 5 årene.

Funksjonærene i NHO-området har jevnt over lønnsreguleringer (anslagsvis over 50 prosent pr. 1. juli) senere i året enn arbeiderne, hvor store

delar av lønnsveksten skjer fra april måned. Dette forhold bidrar isolert til at funksjonærene i NHO-området har et høyere lønnsoverheng enn arbeidere, selv med om lag samme årlig lønnsvekst.

Det samles ikke lenger inn data om reguleringsstidspunkter i løpet av året (siste gang 1997). Sammenstillingen mellom lønnsnivåene pr. 1. oktober og "hittil i år" (3 første kvartaler) gjør at man kan beregne kalenderårslønnsveksten. Som i andre områder har man forutsatt ingen endringer etter 1. oktober. Bonus er med i tallene, mens overtid ikke er med.

Utenfor industri består funksjonærgruppene av ansatte innenfor bergverk, skogbruk, fiskeoppdrett, kraftforsyning, oljevirkksomhet, bygge- og anleggsvirkksomhet, samferdsel, kunnskaps- og undervisning og funksjonærer innenfor renholdsbedrifter og vaktelskaper.

Totalt utgjør funksjonærgruppene utenfor industri i antall om lag det samme som industrifunksjonærene. På grunn av at store deler av materialet foreløpig mangler, vil foreløpige tall bare kunne brukes til å beskrive lønnsveksten for gruppene i store trekk.

Basert på foreløpige tall er det særlig funksjonærer innenfor oljevirkksomhet og kraftforsyning som drar lønnsveksten opp, mens andre grupper ligger om lag på eller lavere enn industrifunksjonærer. Man har på bakgrunn av foreløpige tall ikke grunnlag for å si noe om lønnsveksten for funksjonærer i NHO-bedrifter innenfor gruppen forretningsmessig og personlig tjenesteyting og hotell- og restaurant.

Det er også store endringer i gruppenes relative betydning fra 2001 til 2002, men også innenfor enkeltgrupper som for eksempel flybransjen, kraftforsyning og forretningsmessig tjenesteyting har det vært store endringer i datamassen. Innenfor flybransjen skyldes dette i hovedsak store endringer i sammensetningen av funksjonærgruppene, mens for kraftforsyning og forretningsmessig tjenesteyting skyldes dette en betydelig økning i antall medlemsbedrifter innenfor NHO-området.

3.4.4 Lønnsutviklingen i andre områder i næringsvirksomhet

Lønnsoppgjøret i *hotell- og restaurantvirksomhet* i 2002 endte i konflikt. Etter en streik som varte i 33 dager ble partene bl.a. enige om følgende tillegg for fastlønte:

- Det gis et generelt tillegg på kr. 2,75 og et lavtlønns tillegg på kr 2,- per time til alle. Alle med minst fire års praksis får ytterligere kr. 2,- i timen på minstelønnsattsene. Alle med fag-

brev får kr. 2,- i timen på minstelønssatsene. Dessuten ble tilleggene for ubekvem tid økt og gitt for lengre tidsperioder. Tilleggene ble gitt senest fra 19. mai.

Fra 2002 ble det gjennomført en omlegging av statistikkinnsamlingen for hotell- og restaurant ved at lønnsbegreper, periodisering av statistikkperioden etc. ble endret. Veksttallene for hotell- og restaurant i utvalget er fram til 2001 basert på arbeidstakere med yrker innenfor Riksavtalen mellom LO og NHO. Disse klassifiseres som arbeidere. Innenfor NHO-området utgjør disse vel 80 prosent, mens resten er funksjonærer. Funksjonærene vil framover inngå i NHOs funksjonærgruppe totalt.

Man har på bakgrunn av foreløpig innsamlet tallmateriale for 2002 ikke tilstrekkelig grunnlag til å basere anslag for årslønnsveksten på statistikk for 2002. Anslaget på lønnsveksten for hotell- og restaurantvirksomhet er derfor basert på beregninger av overheng fra 2001, samt opplysninger om tariffoppgjøret i 2002 for fastlønnede arbeidere, som omfatter om lag 70 prosent av antall årsverk i hotell- og restaurantvirksomhet for NHO-bedrifter.

I NHO-området gir overhengen til 2002 for fastlønte beregnet til 2,0 prosent og de sentrale tilleggene i 2002 en årslønnsvekst på om lag 5¼ prosent fra 2001 til 2002. Videre ble det gitt et garantitillegg fra 1. oktober 2002 på kr. 1,30 per time som betyr om lag 0,3 prosentpoeng som bidrag til årslønnsveksten. Lønnsglidningen er vanligvis lav eller tilnærmet null. Pga. strukturelle endringer har lønnsglidningen i enkelte år vært negativ.

I *forretnings- og sparebanker* og i *forsikringsvirksomhet*, som nå er ett avtaleområde, ble det våren 2002 avtalt et generelt tillegg på 3,45 prosent, dog slik at det ble gitt minimum 10 000 kroner og maksimalt 17 593 kroner på lønnstabellen fra 1. mai. Dette bidrar til årslønnsveksten fra 2001 til 2002 med 2,5 prosent. Ifølge Finansnæringens Arbeidsgiverforening ble det i medlemsbedriftene i disse områdene under ett gitt lokale tillegg per 1. juli 2002 på 1,75 prosent inklusive engangstillegg på om lag 0,7 prosent. Det foreligger ikke opplysninger om lokale tillegg 1.1.2002, men lokale tillegg har ligget i størrelsesorden 0,7 prosent i gjennomsnitt på dette tidspunktet. Dette er lagt til grunn ved beregning av årslønnsveksten fra 2001 til 2002.

Ifølge lønnsstatistikken for 2002 steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten for heltidsansatte i forretnings- og sparebanker med 7,2 prosent

og i forsikringsvirksomhet med 6,9 prosent fra 1. september 2001 til 1. september 2002. For disse to områdene under ett var veksten 7,1 prosent. I denne perioden har lønnsglidningen bidratt til lønnsveksten med om lag 3¼ prosentpoeng i områdene under ett.

På grunnlag av lønnsstatistikken for 2002 og lønnstilleggene i 2002, har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 2001 til 2002 til 6,3 prosent for heltidsansatte i forretnings- og sparebanker, til 6,0 prosent i forsikringsvirksomhet og til 6,2 prosent for områdene under ett.

I *varehandel* ble det i lønnsoppgjøret våren 2002 mellom Handel og Kontor (HK) og HSH bl.a. enighet om et generelt tillegg på kr 3,- og et tillegg kr 2,- per time fra 1. april på enkelte minstelønssatser. Videre ble fagarbeidertillegget økt med kr. 1,- og ytterligere med kr 1,- per time 1. april 2003. Tilleggene i 2002 bidrar til årslønnsveksten med 2,3 prosentpoeng. Det ble også inngått en avtale mellom Handel og Kontor og Samfo som ga tilsvarende tillegg. Overenskomsten mellom HSH og HK er den største og dekker om lag 10 000 organiserte arbeidstakere, men er retningsgivende for langt flere.

Dessuten ble partene enige om at garantitillegget i HK/HSH-avtalene per 1. februar 2003 gjennomføres med at alle ansatte får et tillegg på kr. 3,- per time.

I varehandel ble det videre inngått avtaler for grossistbedriftene mellom Norsk Transportarbeiderforbund og HSH. HSH har også inngått avtaler med Privatansattes Fellesorganisasjon og EL og IT-forbundet.

I følge lønnsstatistikken for 2002 steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten for heltidsansatte for varehandelen under ett med 5,1 prosent fra 1. september 2001 til 1. september 2002. For heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen var lønnsveksten i samme periode 5,2 prosent.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2002 og lønnstilleggene i 2002, har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 2001 til 2002 til 5,0 prosent for heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen.

For varehandelen totalt kan årslønnsveksten 2001-2002 beregnes til 4,7 prosent. For engrosshandel har den vært 4,6 prosent og for detaljhandel 6,2 prosent. Dette er basert på utvalgets standardiserte beregningsopplegg for varehandel. For varehandelen totalt er motorkjøretøytenester med i lønnsveksttallet. Denne gruppen trakk ned total lønnsvekst for varehandel under ett i 2002. Gruppen er ikke med i lønnsveksttallet for HSH-bedrifter i varehandelen.

3.4.5 Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

Arbeids- og administrasjonsdepartementet, LO Stat, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund - Stat, Akademikerne og Utdanningsgruppenes Hovedorganisasjon ble den 1. mai 2002 enige om ny hovedtariffavtale for perioden 1. mai 2002 – 30. april 2004. Avtalen har følgende hovedpunkter:

- Med virkning fra 1. mai 2002 gis det et til-

legg på hovedlønnstabellen på kr. 7 500 opp til og med lønnstrinn (ltr) 30, og et prosentvis tillegg på 3,1 prosent fra og med ltr 31 til og med ltr 70, og et fallende kronetillegg fra ltr 71 på kr. 14 800 til 79 på kr. 13 200.

- Det skal føres sentrale justeringsforhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 1,5 prosent per dato med virkning fra 1. august 2002.
- Det skal føres lokale forhandlinger innenfor en

Boks 3.3 Lønnsøkning i skolesektoren 2000-2002 som følge av lønnsoppgjør, endring av særavtaler og kompensasjon for spesielt ferieuttak per 1.1.01

- Generelt tillegg til alle per 1. mai 2000 på kr. 5 000.
- Sentrale justeringer per 15. juli 2000 ga 2 lønnstrinn eller om lag 3¼ prosent til lærere og skoleledere med godkjent utdanning.
- I forbindelse med hovedtariffoppgjøret ble det inngått en intensjonserklæring mellom partene om å endre særavtaler for bedre å kunne tilpasse dem lokale forhold og skape større effektivitet. Særavtalen om arbeidstid for undervisningspersonale ble etter forhandlinger endret i en retning som skal innebære mulighet for større fleksibilitet i undervisningsplanleggingen. Som kompensasjon fikk alle lærere og skoleledere med godkjent utdanning 2 lønnstrinn eller om lag 3¼ prosent fra 1. august 2000 (skolepakke I). Samarbeidet mellom lærerorganisasjonene og staten om en handlingsplan for skolen skal gå over tre år.
- I tillegg ble det ført lokale forhandlinger per 1. oktober 2000 for statsansatte og skoleverket innenfor en ramme på 0,85 prosent per dato. For skoleverket ble det i tillegg tilført 0,15 prosent i forbindelse med de lokale forhandlingene.
- Under hovedtariffoppgjøret ble det avtalt at de 2 ekstra feriedagene både i 2001 og 2002 tas ut i penger i stedet for redusert tilstedeværelsesplikt. Dette utgjør ett lønnstrinn eller vel 1½ prosent med virkningsdato 1. januar 2001.
- Generelt tillegg til alle per 1. mai 2001 på kr. 2 200.
- Sentrale justeringsforhandlinger per 1. september 2001 innenfor en økonomisk ramme på 1,0 prosent per dato. Staten og skoleverket fikk ganske lik uttelling.

- I tillegg ble det ført lokale forhandlinger per 1. oktober 2001 for statsansatte og skoleverket innenfor en ramme på 0,6 prosent per dato.
- Den 13. oktober 2001 ble det på grunnlag av intensjonsavtalen forhandlet fram en særavtale mellom UFD og berørte lærerorganisasjoner (skolepakke 2). Avtalen innebærer at lærerne får ett lønnstrinn fra 1. januar 2002 og ytterligere to lønnstrinn fra 1. august 2002. Dette må bl.a. ses i sammenheng med at undervisningstiden økes med 1 prosent fra 1. januar 2002 og med ytterligere 3 prosent fra 1. august 2002. Avtalen inneholder også særskilte tiltak overfor eldre lærere ved at undervisningstiden reduseres for lærere som er eldre enn 58. For 2002 er den reduserte undervisningsplikten kostnadsberegnet til 85 mill kroner, med en helårsvirkning på omlag 185 mill kroner i 2003.
- Med virkning fra 1. mai 2002 gis det et tillegg på hovedlønnstabellen på kr. 7 500 opp til og med lønnstrinn (ltr) 30, og et prosentvis tillegg på 3,1 prosent fra og med ltr 31 til og med ltr 70, og et fallende kronetillegg fra ltr 71 på kr. 14 800 til 79 på kr. 13 200.
- Det skal føres sentrale justeringsforhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 1,5 prosent per dato med virkning fra 1. august 2002.
- Det skal føres lokale forhandlinger innenfor en ramme på 1,9 prosent per dato med virkning fra 1. september 2002. På grunn av lønssendringer ved skifte av arbeidstakere, forhandles det innenfor 0,1 prosent per dato av lønsmassen.

ramme på 1,9 prosent per dato med virkning fra 1. september 2002. På grunn av lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere, forhandles det innenfor 0,1 prosent per dato av lønnsmassen

Arbeids- og administrasjonsdepartementet har også ført forhandlinger med Norges Ingeniørorganisasjon og Norges Farmaceutiske Forening der partene ble enige om de samme tilleggene.

Skoleverket

De tilleggene som ble gitt i staten i 2002 er også gjeldende for skoleverket.

I boks 3.3 gis det en oversikt over lønnstilleggene i skoleverket siden 1. mai 2000.

Lønnsvekst for statsansatte

Foreløpig lønnsstatistikk for 2002 viser at månedsfortjenesten for heltidsansatte økte med 6,6 prosent fra 1. oktober 2001 til 1. oktober 2002.

De avtalte tilleggene i 2002 gir et bidrag til årslønnsveksten fra 2001 til 2002 på om lag 3¼ prosentpoeng.

På grunnlag av foreløpig lønnsstatistikk for 2002 og de avtalte tilleggene i 2002, er årslønnsveksten beregnet til 5½ prosent fra 2001 til 2002. Lønnsglidningen bidro med ½ prosentpoeng. I det foreløpige anslaget for årslønnsvekst er lønnsveksten i forsvaret fullt ut ikke innarbeidet.

Lønnsvekst for skoleverket.

Det foreligger ikke lønnsstatistikk for 2002 ennå.

Det generelle tillegget i 2002, resultatet av de sentrale justeringene i 2002 og avsetningen til lokale tillegg gir et bidrag til lønnsveksten fra 2001 til 2002 på om lag 3¼ prosentpoeng.

For skoleverket anslår utvalget årslønnsveksten fra 2001 til 2002 til knapt 8 prosent. Overhenget til 2002 i skoleverket er beregnet til 1,3 prosent. Sammen med de avtalte tilleggene gir dette en lønnsvekst fra 2001 til 2002 på om lag 4½ prosent. På grunnlag av særavtale mellom UFD og berørte lærerorganisasjoner (skolepakke II) fikk lærerne ett lønnstrinn fra 1. januar 2002 og de fikk ytterligere to lønnstrinn fra 1. august 2002. Disse tilleggene bidrar til årslønnsveksten 2001-2002 med om lag 3 prosentpoeng. I tillegg kommer lønnsglidningen. I 2001 var det ingen lønnsglidning i skoleverket. I perioden 1997-2001 var bidraget fra lønnsglidningen i gjennomsnitt 0,2 prosentpoeng.

Kommunene

I det kommunale tariffområdet endte hovedoppgjøret 2002 med brudd i forhandlingene mellom KS på den ene side og LOs forhandlingssammenslutning, Utdanningsgruppenes Hovedorganisasjon og Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund på den annen side. Det ble imidlertid oppnådd enighet mellom KS og Akademikerne.

For organisasjonene utenom Akademikerne gikk oppgjøret til mekling. Den 24. mai ble det satt fram et meklingsforslag, som senere ble vedtatt, med følgende hovedpunkter:

- et generelt tillegg på kr. 6 000,- fra 1. mai
- økt minstelønn fra 1. mai for ufaglærte, fagarbeidere og høyskoleutdannede og ytterligere økning i minstelønnen etter 10 års ansiennitet fra 1. juli 2003, se vedlegg 2 for nærmere detaljer.
- en pott på 0,5 prosent til lokale forhandlinger per 1. mai
- en pott på 1,5 prosent til lokale forhandlinger per 1. januar 2003

Akademikerne var som nevnt ikke i mekling, men har i ettertid sluttet seg til meklingsforslaget. Under meklingen ble en også enige om et forslag til nytt lønssystem som Akademikerne godtok allerede under forhandlingene. Her fristilles rundt 15 prosent av stillingene. Disse fristilte stillingene er ikke omfattet av det generelle tillegget, de nye minstelønssatsene eller de avsatte pottene til lokale forhandlinger. De skal få all lønn fastsatt lokalt.

I 2002 gir de avtalte tilleggene i 2002 et bidrag til årslønnsveksten fra 2001 til 2002 på om lag 4½ prosentpoeng.

På grunnlag av foreløpig lønnsstatistikk for 2002 og de avtalte tilleggene i 2002 anslår utvalget årslønnsveksten fra 2001 til 2002 til om lag 6 prosent eksklusiv fristilte stillinger. Lønnsglidningen bidro til årslønnsveksten fra 2001 til 2002 med ¼ prosentpoeng.

I *Oslo kommune* ble partene etter forhandlinger og mekling bl.a. enige om følgende tillegg:

- et generelt tillegg på kr. 7 000 til alle som ligger mellom ltr. 8 (nytt ltr. 1) og ltr. 22 (nytt ltr. 15) og kr. 7 000 + 0,05 prosent f.o.m. ltr. 23 (nytt ltr. 16).
- en pott til lokale forhandlinger på 2,1 prosent per 1. juni.
- Det er gjennomført sentrale justeringer per 1. juni med til dels betydelige lønnstillegg for bl.a. lavlønnte og visse stillingsgrupper.

NAVO-området

I NAVO-området forhandles det først på nasjonalt nivå (A1) om overenskomstens generelle del mellom NAVO og hovedorganisasjonene og er felles for alle virksomheter innenfor overenskomstområdet. Deretter forhandles (B- delen) overenskomstens spesielle del, med mindre annet avtales, mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden lokale arbeidstakerorganisasjoner.

For NAVO-helse er det med LO, YS, UHO og Akademikernes medlemmer i Den Norske Lægeforening avtalt et nasjonalt nivå II (A2) der det forhandles mellom NAVO-helse og de enkelte foreninger/forbund i hovedorganisasjonene om særskilte lønns- og arbeidsvilkår for den enkelte forenings medlemmer.

I NAVO-området avtales tilleggene både på A og B-nivå fra 1. april. I lønnsoppgjøret i 2002 (utenom helseforetakene) ble det på A-nivå gitt kr 2,75 per time eller kr 5 363 per år. På B-nivå ble det gitt noe varierende tillegg.

For *helseforetakene* kom NAVO, LO, YS og UHO etter mekling til enighet om:

- ansatte som er organisert i LO, YS og UHO får et generelt tillegg på kr. 6 000 fra 1. mai
- det avsettes en pott på 0,5 prosent med virkning fra 1. mai 2002 og 1,5 prosent med virkning fra 1. januar 2003 til lokal fordeling.
- det innføres minstelønnsstiger for de forskjellige yrkesgruppene i helseforetakene med garantibestemmelser som sikrer ytterligere økning fra 1. juli 2003. Endringene er tilsvarende de som ble avtalt i KS-området.
- Norsk Sykepleierforbund har inngått en produktivitetsavtale som åpner for å inngå lokale avtaler om utvidet arbeidstid og/eller avtale om ekstraordinært arbeid for å redusere ventelister og bruk av overtid. Ordningen skal være frivillig og gir lønnsmessig uttelling.

For Sammenslutningen av Akademikere i NAVO (SAN) ble det ikke avtalt sentrale tillegg. Det ble oppnådd enighet om at lønnsendring for disse gruppene forhandles lokalt og gjøres gjeldende fra 1.4.2002. De lokale avtalene varierer i innretning.

For Akademikerne i NAVO ble det med unntak av for Den Norske Lægeforenings (DnLF) medlemmer, ikke gitt sentrale generelle tillegg. Lønns- tilleggene for disse gruppene forhandles lokalt og er avtalt med virkning fra 1.4.2002.

For DnLF ble det sentralt avtalt:

- nye minstelønnsseter
- enkelte satser for ubekvemstillegg
- endringer i arbeidstidsbestemmelsene

I tillegg har det vært gjennomført lokale forhandlinger. For DnLF ble det avtalt at alle endringer skulle skje med virkning fra 1.1.2003 samt at det ikke skulle føres ytterligere forhandlinger i avtaleperioden fram til 1.4.2004.

På grunnlag av foreløpig lønnsstatistikk for 2002 og de avtalte tilleggene i 2002 anslår utvalget årslønnsveksten fra 2001 til 2002 til 5¼ prosent for NAVO-bedrifter under ett og til 5¼ prosent for helseforetakene.

Legene står for ca. 1/6 av lønnssummen i helseforetakene. Legene bidro til å trekke ned lønnsveksten i 2002, mens de i 2003 vil bidra til å trekke opp lønnsveksten.

3.4.6 Lønnsutviklingen for ledere i privat næringsvirksomhet

- Toppledere i foretak med over 25 ansatte/lønnsforhold hadde i gjennomsnitt en lønnsvekst på 7,2 prosent fra 2000 til 2001 mot 6,0 prosent fra 1999 til 2000. Til sammenligning var gjennomsnittlig lønnsvekst for lønnstakere under ett 4,8 prosent fra 2000 til 2001. Lønnsveksten fra 2000 til 2001 for toppledere varierte fra 4,3 prosent til 14,1 prosent avhengig av hvilke foretaksstørrelser en ser på. Lønnsveksten var høyest for ledere i de store foretakene (over 250 ansatte/lønnsforhold). Lønnsveksten fra 2000 til 2001 var 21,7 prosent blant den fjerdedelen som tjener mest av lederne i foretak med over 250 ansatte/lønnsforhold.
- Det er stor forskjell både i lønnsnivå og lønnsvekst mellom toppledere i små og mellomstore foretak og i de store foretakene. Særlig markert har forskjellen i lønnsvekst vært i perioden 1997-2001, se tabell 3.7.
- Innen de store foretakene er det en forholdsvis liten gruppe toppledere som trekker opp gjennomsnittlig lønnsvekst, se tabell 3.9.
- Det er få kvinnelige toppledere i privat næringsvirksomhet. Det er om lag 11 prosent kvinnelige toppledere i foretak med over 25 ansatte/lønnsforhold og de tjener i gjennomsnitt om lag 70 prosent av det mannlige toppledere gjør.

Utvalget presenterer i dette avsnittet opplysninger om lederlønn fra følgende kilder:

- Skattedirektoratets lønns- og trekkoppgaveregister (LTO) for årene 1995-2001.
- aksjeselskapers årsregnskaper (noter i regnskapet) til Brønnøysundregisteret om lønn og annen godtgjørelse til administrerende direktør/daglig leder for årene 1995-2001.

I mars vil utvalget komme med 2002-tall for lederlønn basert på LTO.

Det vises til boks 3.4 for nærmere omtale av datagrunnlag, lønnsbegrep m.m.

1. Lønnsutviklingen for identiske ledere i aksjeselskaper og i allmenne børsnoterte selskaper etter LTO-registeret

Utvalget har i dette avsnittet sett på lønnsnivå og lønnsutvikling etter to lønnsbegreper:

- Det første omfatter *all utbetalt lønn og annen kontantgodtgjørelse*, dvs. lønn og honorarer m.m for arbeid som ikke er utført som ledd i selvstendig næringsvirksomhet (kode 111) og *skattepliktige og trekkpliktige naturalytelser* som ikke er opptjent som ledd i selvstendig næringsvirksomhet (kode 112), jf. boks 3.4.
- Det andre er et utvidet lønnsbegrep som i tillegg til postene i første strekpunkt også omfatter kode 132, fordel ved kjøp av aksjer til underpris.

Fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold er med i det første lønnsbegrepet, men hittil har fordelen ikke latt seg skille ut som egen post. En arbeider med å få fordelen registrert på egen kode i LTO. Fordel ved kjøp av aksjer til underpris er imidlertid registrert på egen kode og kan således behandles særskilt. Det første

lønnsbegrepet er i store trekk det samme som vi bruker ellers i kapittel 3. Det inneholder imidlertid en del naturalytelser som ikke er med i lønnsbegrepet, slik det anvendes i lønnsstatistikken og f.eks. i tabellene 3.1 og 3.2. Naturalytelsene utgjør en liten andel, om lag 0,3 prosent av lønn og honorarer i gjennomsnitt, og er dermed av liten betydning for lønnsnivå og lønnsutvikling.

I LTO-registeret er det ingen opplysninger om stilling, noe som gjør det vanskelig å skille ut administrerende direktør/daglig leder i selskapene. "Leder" er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn både i 1995 og 1996, i 1996 og 1997 osv., jf. boks 3.4. Det kan ikke utelukkes at en på denne måten i noen tilfeller har fått med personer som har høy lønn pga. sin spisskompetanse uten å være toppler. Utvalget tror ikke dette er noe stort problem.

Lønnsnivået for identiske ledere i foretak med 25 ansatte og over er lavere i LTO-materialet enn i Brønnøysundregisteret. Det skyldes i hovedsak at det er flere lønnsforhold enn ansatte, dvs. at det er med noen flere mindre foretak i tabell 3.7 enn i tabell 3.12 (som viser tall fra Brønnøysundregisteret). En kan derfor ikke direkte sammenlikne lønnsnivå for ledere som er sortert etter henholdsvis antall ansatte og antall lønnsforhold.

Tabell 3.7 viser at sammenliknet med 1995-96 var det en tiltakende lønnsvekst fra 1996 til 1997 for toppler etter LTO-registeret. Fra 1995 til 1996

Tabell 3.7. Lønnsutviklingen¹⁾ for administrerende direktør/daglig leder²⁾ i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper. 1995-2001. Foretak med 25 lønnsforhold og over. Identiske ledere.

	Antall lønnsforhold ³⁾				
	25-49	50-99	100-249	250 og over	Gjennomsnitt
1995-96	5,7	6,9	7,5	6,5	-
1996-97	7,3	6,2	9,2	8,0	-
1997-98	6,2	6,4	10,1	18,1	-
1998-99	5,7	8,2	11,2	16,5	8,8
1999-2000	4,1	4,8	6,4	16,8	6,0
2000-2001 ⁴⁾	5,7	4,3	11,3	14,1	7,2
1995-2001	40,1	42,9	70,2	110,9	-
Gj.sn. per år	5,8	6,1	9,3	13,2	-
Gj.sn. lønn ¹⁾⁴⁾ 2001	475 700	569 900	769 100	1 156 500	576 100
Antall ledere	4 832	2 145	1 108	490	8 575

¹⁾ Omfatter lønn (inkludert fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer og naturalytelser

²⁾ *Administrerende direktør/daglig leder* er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre

³⁾ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver for samme person fra samme foretak (fødselsnummer * organisasjonsnummer), noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴⁾ Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

hadde identiske ledere i foretak med over 25 lønnsforhold gjennomgående en lønnsvekst på om lag 6-7½ prosent, mens veksten var om lag 6-9 prosent fra 1996 til 1997.

Fra 1997 til 1998 var lønnsveksten for toppledere i de minste foretakene (25-49 lønnsforhold) lavere enn året før, 6,2 prosent mot 7,3 prosent. Denne gruppen omfatter over halvparten av lederne tabellen dekker. For topplederne i de andre størrelsesgruppene var lønnsveksten høyere i 1998 enn året før. Særlig gjaldt dette for toppledere i foretak med over 250 lønnsforhold som hadde en vekst på 18,1 prosent fra 1997 til 1998.

Fra 1998 til 1999 var lønnsveksten 16,5 prosent for ledere i foretak med over 250 lønnsforhold. For de andre størrelsesgruppene varierte lønnsveksten fra om lag 5½ til om lag 11 prosent. Gjennomsnittlig lønnsvekst for lønnstakere under ett var 5,1 prosent fra 1998 til 1999.

Fra 1999 til 2000 har gjennomsnittlig lønnsvekst avtatt for toppledere i alle foretaksstørrelsene under 250 lønnsforhold og i størrelsesgruppene 25-49 og 50-99 lønnsforhold var veksten om lag som for gjennomsnittet av lønnstakerne. I foretak med over 250 lønnsforhold hadde toppledere like høy gjennomsnittlig lønnsvekst i 2000 (16,8 prosent) som året før.

Fra 2000 til 2001 var lønnsveksten fortsatt sterk

for toppledere i foretak med over 250 lønnsforhold, 14,1 prosent mot 16,8 prosent året før. For størrelsesgruppen 100-249 lønnsforhold var lønnsveksten 11,3 prosent i 2001 mot 6,3 prosent året før. I foretak med 25-49 og 50-99 lønnsforhold var lønnsveksten henholdsvis 5,7 og 4,3 prosent i 2001.

I perioden 1995-2001 har lønnsveksten i gjennomsnitt for lønnstakere vært 33,1 prosent eller 4,9 prosent per år. For topplederne har lønnsveksten i denne perioden vært til dels langt sterkere. I de enkelte størrelsesgrupper har lønnsveksten variert fra om lag 40 prosent for topplederne i foretak med 25-49 lønnsforhold til om lag 111 prosent for lederne i de største foretakene. For den siste gruppen var lønnsveksten særlig sterk fra 1997 til 2001 med en samlet vekst på 83,4 prosent.

Tabell 3.8 viser lønnsnivå og lønnsutvikling når en inkluderer kode 132, fordel ved kjøp av aksjer til underkurs i materialet.

Tabell 3.8 viser at i 1997 betydde fordel ved kjøp av aksjer til underkurs mest for lederne i de større foretakene. Ved å inkludere fordel ved kjøp av aksjer til underkurs (kode 132) i lønnsbegrepet økte gjennomsnittlig lønnsvekst fra 9,2 prosent til 11,0 prosent for ledere i foretak med 100-249 lønnsforhold og fra 8,0 prosent til 9,5 prosent i foretak med over 250 lønnsforhold, jf. tabellene 3.7 og 3.8.

Fordelen ved kjøp av aksjer til underkurs vil i

Tabell 3.8 Lønnsutviklingen¹⁾, inkl. fordel ved aksjekjøp til underkurs for administrerende direktør/daglig leder²⁾ i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper. 1996-2001. Foretak med 25 lønnsforhold og over. Identiske ledere.

	Antall lønnsforhold ³⁾			
	25-49	50-99	100-249	250 og over
1996-97	7,3	7,7	11,0	9,5
1997-98	6,2	6,2	8,3	17,0
1998-99	5,7	8,3	11,1	16,7
1999-00	4,1	4,8	6,3	16,8
2000-01 ⁴⁾	5,7	4,3	11,3	14,1
1996-01	32,5	35,4	58,0	99,3
Gj.sn. per år	5,8	6,2	9,6	14,8
Samlet godtgjørelse ¹⁾⁴⁾ 2001	480 600	570 000	772 100	1 158 000
Herav: Fordel ved aksjekjøp til underkurs i 2001	4 900	100	3 100	1 500
Antall ledere	4 832	2 145	1 108	490

¹⁾ Omfatter lønn (inkludert fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer, naturallytelser og fordel ved kjøp av aksjer til underkurs

²⁾ Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre

³⁾ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver for samme person fra samme foretak (fødselsnummer * organisasjonsnummer), noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴⁾ Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

hovedsak svinge i takt med utviklingen i aksjekursene. I 1998 har fordelene for de gruppene som er med i tabell 3.8 i gjennomsnitt betydd mindre enn i 1997, noe som gir lavere vekst fra 1997 til 1998 enn når fordel ved kjøp av aksjer til underkurs holdes utenom lønnsbegrepet. F. eks. ble veksten for toppledere i foretak med over 250 lønnsforhold redusert fra 18,1 til 17,0 prosent når fordel ved aksjekjøp til underkurs inkluderes i lønnsbegrepet.

Både i 1999, 2000 og 2001 betydde fordel ved kjøp av aksjer til underkurs mindre for lønnsveksten til toppledere enn i 1997 og 1998 i alle størrelsesgrupper. Gjennomsnittlig lønnsvekst var uendret eller endret seg med 0,1-0,2 prosentpoeng når fordel ved kjøp av aksjer til underkurs ble inkludert i lønnsbegrepet.

I boks 3.5 kommer en nærmere inn på opsjoner

og kjøp av aksjer til underkurs og den skattemessige behandlingen.

I tabell 3.9 er topplederne i foretak med over 250 lønnsforhold rangert etter stigende lønnsnivå. Det er 122 ledere i hvert kvartil. Tabell 3.9 viser at lederne i 4. kvartil har en gjennomsnittslønn på vel 2,2 mill. kroner i 2001 og at veksten har vært 21,7 prosent fra 2000 til 2001 etter en vekst på hele 28,2 prosent året før. Det er først og fremst lederne i denne gruppen som trekker opp gjennomsnittlig lønnsvekst for lederne i foretak med 250 lønnsforhold og over. I de andre kvartilene varierte lønnsveksten fra 4,4 til 7,6 prosent i 2000 og fra 6,4 til 8,8 prosent i 2001.

Tabell 3.10 viser at det er få kvinnelige administrerende direktører/daglig ledere i foretak med over 25 lønnsforhold. Andelen varierte i 2001 fra 12 prosent i størrelsesgruppen 25-49 lønnsforhold

Tabell 3.9 Gjennomsnittslønn¹⁾ etter kvartil blant administrerende direktør/daglig leder²⁾ i foretak med over 250 lønnsforhold³⁾. 2000 og 2001

Kvartil	2000	2001 ⁴⁾	Vekst 1999-2000	Vekst 2000 – 2001 ⁴⁾
1. kvartil	498 000	541 600	4,4	8,8
2. kvartil	740 900	788 700	6,9	6,4
3. kvartil	977 500	1 059 200	7,6	8,4
4. kvartil	1 832 500	2 230 600	28,2	21,7
Alle	1 013 300	1 156 500	16,8	14,1

¹⁾ Omfatter lønn (inkludert fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer og naturalytelser

²⁾ *Administrerende direktør/daglig leder* er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre

³⁾ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver for samme person fra samme foretak (fødselsnummer * organisasjonsnummer), noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴⁾ Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 3.10 Lønnsutviklingen¹⁾ for administrerende direktør/daglig leder²⁾ i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper. 2000-2001. Foretak med 25 lønnsforhold og over. Identiske menn og kvinner

Antall lønnsforhold ³⁾	Antall 'ledere'		Gj. sn. lønn ⁴⁾ 2001		Vekst 2000-2001 ⁴⁾	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
25 - 49	4 232	600	494 200	345 500	5,7	5,7
50 - 99	1 916	229	588 600	413 800	4,0	7,6
100 - 249	1 015	93	786 200	581 400	11,4	9,5
250 og over	465	25	1 177 100	773 000	14,2	12,6

¹⁾ Omfatter lønn, honorarer og naturalytelser.

²⁾ *Administrerende direktør/daglig leder* er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre

³⁾ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver for samme person fra samme foretak (fødselsnummer * organisasjonsnummer), noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴⁾ Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

til 5 prosent i foretak med over 250 lønnsforhold. Gjennomsnittlig *lønnsnivå* i 2001 (ekskl. fordel ved kjøp av aksjer til underkurs) for kvinnelige toppledere var om lag 70 prosent av mannlige toppledere i størrelsesgruppene 25-49 og 50-99 lønnsforhold, om lag 74 prosent i gruppen 100-249 lønnsforhold og om lag 66 prosent i den største gruppen. I gjennomsnitt tjente kvinnelige toppledere om lag 70 prosent av mannlige i alle foretak med over 25 lønnsforhold. Gjennomsnittlig lønnsvekst fra 2000 til 2001 var også lavere for kvinner unntatt for toppledere i størrelsesgruppen 50-99 lønnsforhold.

2. Tall fra Brønnøysundregisteret

Lønnsbegrepet som skal brukes i *årsregnskapene til aksjeselskaper* (noter til regnskapet) og som skal innberettes til Brønnøysundregisteret, er hjemlet i regnskapsloven §7-31, hvor det bl.a. heter:

”Det skal opplyses om de samlede utgifter til henholdsvis lønn, pensjonsforpliktelser og annen godtgjørelse til daglig leder og medlemmer av styret og bedriftsforsamlingen. Det skal opplyses om godtgjørelse til revisor og hvordan godtgjørelsen er fordelt på revisjon og andre tjenester.

Det skal opplyses om arten og omfanget av forpliktelser til å gi daglig leder eller leder av styret særskilt vederlag ved opphør eller endring av ansettelsesforholdet eller vervet. Tilsvarende gjelder avtaler om bonuser, overskuddsdelinger, opsjoner og lignende til fordel for daglig leder eller leder av styret”.

Dette er et omfattende lønnsbegrep og skal i prinsippet omfatte all godtgjøring til toppledere, herunder fordel ved opsjoner, fordel ved kjøp av aksjer til underkurs og naturalytelser. Det vises tall både for alle og for identiske ledere, dvs. ledere som er med i materialet to år etter hverandre.

Fra og med 1999 er opplysningene om lønn m.m. for daglig leder/administrerende direktør hjemlet i lov om årsregnskap m.v. (regnskapsloven), mens opplysningene tidligere var hjemlet i aksjeloven.

Mange aksjeselskaper oppgir ikke lønn til administrerende direktør/daglig leder i årsregnskapene. Også for de større foretakene er det mange som ikke følger opp regnskapslovens krav på dette punktet. Det er derfor knyttet en del usikkerhet til tallene fra Brønnøysundregisteret, men i hovedsak gir de samme inntrykk av lønnsnivå og lønnsutvikling for toppledere som tallene fra LTO-registeret.

Gjennomsnittlig lønnsutvikling for *alle* administrerende direktører/daglige ledere fra 1995 til

2001 har variert en del etter foretaksstørrelse, jf. tabell 3.11. I 1996 og 1997 varierte lønnsveksten mellom i underkant av 3 og 8 prosent, mens den var mellom om lag 7 og 14 prosent i 1998. I 1999 økte lønnsveksten ytterligere og varierte fra om lag 9 til knapt 16 prosent. I 2000 avtok lønnsveksten. Den varierte fra om lag 2 prosent i de miste foretakene til om lag 10½ prosent i de med over 250 ansatte. Fra 2000 til 2001 økt lønnsveksten igjen i alle foretaksstørrelsene under 250 ansatte og varierte mellom om lag 7 og 9 prosent. For administrerende direktører/daglige ledere i de største foretakene var lønnsveksten gjennomsnittlig 14,5 prosent i 2001.

Den sterkeste gjennomsnittlige veksten i perioden 1995-2001 under ett har det vært for toppledere i foretak med over 250 ansatte og i foretak med 100 til 249 ansatte. I årene 1998 til 2000 var lønnsveksten spesielt sterk for ledere i foretak med over 250 ansatte med henholdsvis 14,2, 15,8 og 10,4 prosent. I 2001 var veksten 6,0 prosent. Gjennomsnittlig lønnsvekst for lønnstakere under ett var til sammenlikning 6,2 prosent fra 1997 til 1998, 5,1 prosent fra 1998 til 1999, 4,4 prosent fra 1999 til 2000 og 4,8 prosent fra 2000 til 2001.

Tabell 3.11 viser at det var 5 853 ledere med oppgitt lønn i 2001 i foretak med 25 ansatte og over. Antall ledere i statistikken blir redusert til 4 824 (jf. tabell 3.12) når en går fra alle til *identiske*, dvs. ledere som var med to år etter hverandre. Avhengig av hvilke foretaksstørrelser en ser på, var lønnsveksten for identiske ledere i foretak med over 25 ansatte om lag 6-8 prosent i 1996, om lag 5½-10 prosent i 1997, om lag 10 til knapt 17 prosent i 1998 og om lag 11 til 22,5 prosent i 1999. I 2000 var lønnsveksten mellom 6,5 og om lag 10 prosent og i 2001 mellom 9 og 14,5 prosent.

3.5 Lønnsoverhengen

3.5.1 Innledning

Lønnsoverhengene i tabell 3.13 er regnet ut for tariffområder og/eller organiserte bedrifter. Det veide gjennomsnittet omfatter noen flere grupper, jf. fotnote 1 til tabell 3.13. Informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen viser en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som hittil ikke har vært fanget opp av beregningsoppleggene. Utvalget har derfor satt i gang et arbeid for å se på om kvartalsstatistikken kan brukes til å beregne lønnsvekst og overheng for tariffområder. Dette arbeidet kan medføre at tallene for lønnsvekst og overheng de siste to-tre

Tabell 3.11 Lønnsutviklingen i prosent for administrerende direktør/daglig leder i aksjeselskaper. 1995-2001. Bedrifter med 25 lønnsforhold og over. Alle ledere

	Antall ansatte			
	25-49	50-99	100-249	250 og over
1995-96	3,4	2,9	8,1	6,7
1996-97	2,2	5,7	8,2	4,1
1997-98	7,0	10,6	8,6	14,2
1998-99	10,0	10,9	9,1	15,8
1999-2000	1,9	4,7	8,0	10,4
2000-2001 ¹⁾	6,9	8,1	9,2	6,0
1995-2001	35,5	51,0	63,4	71,9
Gj.sn. per år	5,2	7,1	8,5	9,4
Gj.sn. lønn ¹⁾ 2001	562 200	745 400	962 400	1 417 900
Antall ledere med oppgitt lønn i 2001	3 287	1 381	795	390
Antall ledere i alt i 2001	3 724	1 572	905	462

¹⁾ Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 3.12 Lønnsutviklingen i prosent for administrerende direktør/daglig leder i aksjeselskaper. 1995-2001. Foretak med 25 ansatte og over. Identiske ledere.

	Antall ansatte			
	25-49	50-99	100-249	250 og over
1995-96	7,7	5,7	6,2	7,4
1996-97	5,4	10,0	9,0	6,0
1997-98	10,0	9,7	9,7	16,7
1998-99	11,2	13,4	13,3	22,5
1999-2000	6,5	8,8	7,2	10,1
2000-2001 ¹⁾	9,0	9,3	9,2	14,5
1995-2001	61,2	72,0	68,4	105,2
Gj.sn. per år	8,3	9,5	9,1	12,7
Gj.sn. lønn ¹⁾ 2001	574 600	755 700	943 300	1 385 800
Antall ledere med både i 2000 og 2001	2 738	1 129	655	302

¹⁾ Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

årene kan bli revidert for enkelte tariffområder. En slik revisjon vil ikke påvirke størrelsen på lønnsveksten sett over flere år, men gi en annen fordeling av lønnsveksten mellom år og dessuten gi en endret fordeling mellom overheng og bidrag fra lønnsglidningen i det enkelte år.

3.5.2 Lønnsoverhenget 1999-2003 og allerede avtale tillegg for 2003 i noen store forhandlingsområder

Utvalget anslår overhenget til 2003 til om lag 2½ prosent for alle grupper under ett. Dette er ¾ prosentpoeng høyere enn til 2002, men om lag det samme som til 2001. Overhenget til 2003 varierer fra 1¼ prosent for ansatte i HSH-bedrifter i varehandelen til om lag 5 prosent i skoleverket, jf. tabell 3.13.

For flere grupper ble det allerede under lønns-

Boks 3.4 Datagrunnlag, lønnsbegrep m.m for lederlønnsberegningene

Datagrunnlag

Utvalget har fått bearbeidet opplysninger om lederlønn fra følgende kilder:

- aksjeselskapers årsregnskaper til Brønnøysundregisteret om lønn og annen godtgjørelse til administrerende direktør/daglig leder for årene 1995 - 2001. Mange aksjeselskapene oppgir ikke lønn til administrerende direktør/daglig leder i årsregnskapene. Også for de større foretakene, med mer enn 25 ansatte, er det mange som ikke følger opp regnskapslovens krav på dette punktet.
- Skattedirektoratets lønns- og trekkoppgave-register (LTO) for årene 1995-2001.

Lønnsbegrepet

I *lov om årsregnskap m.v.* § 7-31, ytelser til ledende personer m.v. heter det:

”Det skal opplyses om de samlede utgifter til henholdsvis lønn, pensjonsforpliktelser og annen godtgjørelse til daglig leder og medlemmer av styret og bedriftsforsamlingen. Det skal opplyses om godtgjørelse til revisor og hvordan godtgjørelsen er fordelt på revisjon og andre tjenester.

Det skal opplyses om arten og omfanget av forpliktelser til å gi daglig leder eller leder av styret særskilt vederlag ved opphør eller endring av ansettelsesforholdet eller vervet. Tilsvarende gjelder avtaler om bonuser, overskuddsdelinger, opsjoner og lignende til fordel for daglig leder eller leder av styret.

Det skal gis opplysninger om den regnskapspliktiges forpliktelser knyttet til tegningsretter, opsjoner og tilsvarende rettigheter som gir ansatte eller tillitsvalgte rett til tegning, kjøp eller salg av aksjer eller grunnfondsbevis.

Store foretak skal gi opplysninger som nevnt i annet ledd spesifisert på de enkelte medlemmer av styret og de enkelte ledende ansatte”.

Opplysningene skal gis som noter til regnskapet.

Dette er et omfattende lønnsbegrep og skal i prinsippet omfatte all godtgjøring til toppleder, herunder opsjoner, aksjer til underkurs og naturalytelser.

Fra og med 1999 er opplysningene om lønn

m.m. for daglig leder/administrerende direktør hjemlet i lov om årsregnskap m.v. (regnskapsloven), mens opplysningene tidligere var hjemlet i aksjeloven.

LTO-registeret inneholder alle typer ytelser fra arbeidsgiver/oppleggsgiver til arbeidstaker/oppleggstaker utbetalt på individnivå. Summene på LTO-registeret fordeles på ulike koder. Det er tatt utgangspunkt i kode 111-A som omfatter *all utbetalt lønn og annen kontantgodtgjørelse for arbeid* som ikke er utført som ledd i selvstendig næringsvirksomhet. I tillegg er tatt med kode 112-A som omfatter *skattepliktige og trekkpliktige naturalytelser* som ikke er opptjent som ledd i selvstendig næringsvirksomhet. I 1995 omhandlet kode 111-A begge disse kodene, mens 112-A i 1996 ble skilt ut som en egen kode for naturalytelser. For å kunne få en realistisk sammenlikning mellom 1995 og 1996 har det derfor vært nødvendig å benytte summen av 111-A og 112-A for 1996.

Lederbegrepet

I materialet fra *Brønnøysundregisteret* er det toppleder eller administrerende direktør/daglig leder som inngår. Utvalget presenterer tall for lønnsutviklingen 1995-2001 fra Brønnøysundregisteret både for *alle* ledere som inngår i materialet og for *identiske* ledere, dvs ledere som er med i materialet i to år etter hverandre. Tall utvalget presenterer ellers i rapporten, jf. tabell 3.1 er for alle personer som inngår i lønnsstatistikken hvert år.

I *LTO-registeret* er det ingen opplysninger om stilling, noe som gjør det vanskelig å skille ut administrerende direktør/daglig leder i selskapene. Her er “leder” definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn. I tillegg har en lagt til grunn at samme person må ha hatt høyest utbetalt beløp i foretaket i begge årene når en f. eks. beregner lønnsveksten fra 2000 til 2001. Grunnen til dette er at vi ønsker å unngå at stillingsopptrykk påvirker lønnsveksten for denne gruppen. I de tilfeller hvor vi har personer (her definert som ledere) som har høyest lønn i mer enn ett foretak, inngår bare personen/foretaket hvor lønnen er høyest i datagrunnlaget.

Boks 3.5 Nærmere om opsjoner og kjøp av aksjer til underkurs og den skattemessige behandlingen

Opsjonsordninger i arbeidsforhold innebærer normalt at det inngås en kontrakt mellom eierne av en bedrift og ledelsen og de ansatte om et fremtidig kjøp av f. eks. en aksje eller obligasjon til en forhåndsavtalt pris (kjøpsopsjon). Ved inngåelse av en opsjonsavtale utenfor arbeidsforhold, betaler kjøper en opsjonspremie som vederlag for retten til å utøve opsjonen.

Opsjonspremien uttrykker normalt markedsverdien av opsjonen på det tidspunkt avtalen inngås. For opsjoner ervervet i arbeidsforhold settes gjerne opsjonspremien lavere dersom det i det hele tatt betales opsjonspremie.

Til og med inntektsåret 1995 ble gevinst ved innløsning eller salg av opsjon på aksje eller grunnfondsbevis i arbeidsforhold skattlagt som lønnsinntekt i det året opsjonen ble innløst eller solgt.

Fra og med inntektsåret 1996 ble det innført nye regler som innebar at fordel ved en opsjon ble skattlagt som lønnsinntekt ved *tildelingstidspunktet* for opsjonen. (Unntak ikke-børsnoterte salgsoptjoner i arbeidsforhold som først skal skattlegges ved innløsning eller salg.) Videre ble ytterligere gevinst ved innløsning eller salg av opsjonen skattlagt som lønnsinntekt. Ved innløsning, salg eller bortfall av opsjonen, ble det gitt fradrag i alminnelig inntekt for differansen mellom utgangsverdien og den fordel som det er skattlagt for ved tildelingstidspunktet.

I skatteopplegget for 1999 ble reglene for beskatning av opsjoner i arbeidsforhold igjen endret slik at bare opsjoner der den beregnede fordel overstiger 600 000 kroner skulle beskattes ved *ervervet*. En forutsetning var at et visst antall ansatte ble tilbudt opsjoner. Var fordel mindre enn 600 000 kroner skulle fordel beskattes ved salg eller innløsning av opsjonen.

Fordelen som oppnås i ansettelsesforhold ved at ansatte får aksjer eller kjøper aksjer til under-

pris, er i utgangspunktet skattepliktig som lønn. Fordelen utgjør differansen mellom salgsverdien på ervervstidspunktet og det den ansatte eventuelt har betalt for aksjen. Dersom alle ansatte i et aksjeselskap etter en generell ordning i bedriften har fått tilbud om aksjekjøp i selskapet, kan imidlertid den skattepliktige fordel settes til differansen mellom 80 prosent av antatt salgsverdi og det den ansatte har betalt for aksjen. Reduksjonen i den skattepliktige fordel kan likevel ikke overstige 1 000 kroner per person (endret til 1 500 kroner i skatteopplegget for 1999). Gevinst ved realisasjon av aksjene skattlegges som kapitalinntekt (28 prosent).

Fra og med inntektsåret 2000 ble beskatning ved *tildelingen* av ikke-børsnoterte opsjoner i arbeidsforhold avviklet. Det skulle ikke lenger stilles noen beløpsmessig begrensning eller vilkår.

Gevinsten ved *salg* eller *innløsning* av opsjonen skulle beskattes som lønnsinntekt og inngå i grunnlaget for arbeidsgiveravgift. Dette gjaldt uavhengig av om underliggende aksjer eller grunnfondsbevis var børsnotert eller ikke.

Det ble ingen endringer for *børsnoterte opsjoner*, dvs. opsjon der selve opsjonen er børsnotert. Slike opsjoner skal fortsatt beskattes ved *tildelingen*, ved at kursverdien ved tildeling (minus eventuelt vederlag) behandles som lønnsinntekt. Gevinst ved senere innløsning eller salg av opsjonen skulle fortsatt behandles som lønnsinntekt.

For 2002 er skattereglene for opsjoner i arbeidsforhold justert slik at opsjonsfordelen skal kunne fordeles likt på hvert av inntektsårene i den perioden den blir opparbeidet. Dette kan gi redusert arbeidsgiveravgift og/eller toppskatt. Børsnoterte opsjoner skal videre skattemessig likebehandles med ikke-børsnoterte, dvs. at også de skal beskattes ved innløsning eller salg av opsjonen.

oppgjøret våren 2002 avtalt tillegg i 2003. Dette gjelder særlig for ansatte i kommunene, i helseforetakene og i HSH-bedrifter i varehandel. I kommunene utgjør allerede avtalte tillegg i 2003 om lag 2¼ prosentpoeng som bidrag til årslønnsveksten i 2003, mens avtalte tillegg for 2003 utgjør om lag 3¼ prosentpoeng i helseforetakene. For HSH-bedrifter i varehandelen utgjør bidraget til årslønnsveksten i 2003 om lag 1¾ prosentpoeng og for arbeidere i NHO-bedrifter om lag ¼ prosentpoeng

3.6 Mellomoppgjøret 2003 – inntektspolitisk samarbeid

Regjeringen og organisasjonene i arbeidslivet drøftet i Kontaktutvalget den 22.01.2003 den økonomiske situasjonen i forkant av lønnsoppgjøret i 2003. Det ble oppnådd enighet om en felles plattform for å sikre at den samlede lønnsveksten i 2003 tilpasses utfordringene i konkurranseutsatt næringsliv og arbeidet for full sysselset-

Tabell 3.13 Lønnsoverhenget 1999-2003 og bidrag til årslønnsveksten i 2003 fra allerede avtalte tillegg i 2003

Område/gruppe:	1999	2000	2001	2002	2003	Allerede avtalte tillegg i 2003
Ansatte i NHO-bedrifter:	3,1	1,7				
– Arbeidere i alt	3,0	1,4	2,1	1,5		1/4
– Industriarbeidere	2,8	1,2	1,9	1,3	2 1/2	0
– Industrifunksjonærer	3,3	2,0	3,2	2,5	3 1/4	0
HSH-bedrifter i varehandel	1,7	1 1/4	1,8	1,1	1 1/4	1 3/4
Finanstjenester ⁸⁾	2,3	1,1	1,4	1,6	2	0
Staten	3,5 ²⁾	1,4 ³⁾	2,6	1,7	3 1/2	0
Skoleverket	3,7	1,1	5,1 ⁴⁾	1,3	5 ⁵⁾	0
Kommunene	4,4	0,8	2,1	1,4 ⁶⁾	2 1/4	2 1/4
NAVO-bedrifter i alt ⁷⁾					1 3/4	1 1/2 - 1 3/4
– Helseforetakene ⁷⁾					2	3 1/4
Veid gjennomsnitt ¹⁾	3,2	1,3	2,5	1,8	2 1/2	1/2

¹⁾ Gjennomsnittlig overheng til 1999 omfatter gruppene i tabellen samt ansatte i forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift og uorganiserte bedrifter i varehandel. Gjennomsnittlig overheng til 2000 og årene etter omfatter også ansatte i uorganiserte bedrifter i bygg- og anleggsvirksomhet og industri. Ansatte i oljevirksomhet er også med i gjennomsnittlig overheng fra og med 2002.

²⁾ Inklusiv BA-selskapene Posten Norge og NSB

³⁾ Eksklusiv BA-selskapene Posten Norge og NSB fra og med 2000

⁴⁾ Kompensasjon for endringer i arbeidstidsavtalen per 01.08.2000 (skolepakke I) trakk opp overhenget til 2001 med 1,8 prosentpoeng.

⁵⁾ Skolepakke II trakk opp overhenget til 2003 med om lag 1 3/4 prosentpoeng

⁶⁾ Eksklusiv sykehusene og fristilte stillinger er overhenget 1,3 prosent.

⁷⁾ Legene fikk et tillegg på 9,5 prosent 01.01.2003. De fikk ikke tariff tillegg i 2002. Tariff tillegg dekker tillegg både i 2002 og 2003.

⁸⁾ Omfatter forretnings- og sparebanker og forsikring

Kilde: Beregningsutvalget

Tabell 3.14 Gjennomsnittlig årslønn¹⁾ for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn i noen store forhandlingsområder. Heltidsansatte

	1998	1999	2000	2001	2002	Årslønn 2001		Kvinneandel ²⁾
						Menn	Kvinner	2001
Industriarbeidere i NHO-bedrifter ³⁾	-	89,0	88,4	89,0		276 400	245 900	23
Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter ³⁾	-	77,6	77,5	78,3		395 000	309 300	37
HSH-bedrifter i varehandelen	80,2	79,9	80,6	81,8	82,5	297 900	243 600	41
HSH-bedrifter i varehandel ekskl. administrative ledere	84,7	84,5	85,4	86,2	86,4	286 300	246 900	41
Hotell og restaurant	93,0	92,9	93,0	93,3		224 100	209 000	67
Forretnings- og sparebanker	75,6	76,7	76,7	77,0	76,8	383 900	295 400	47
Forretnings- og sparebanker og forsikring	74,8	75,6	75,8	76,2	76,0			
Statsansatte	89,0	89,0	89,1	89,1		311 600	277 800	37
Skoleverket	93,7	93,9	94,0	94,2		321 000	302 600	56
Ansatte i kommunene ³⁾	88,0	88,0	87,6	86,9 ⁴⁾		286 800	249 200	75

¹⁾ Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.

²⁾ Basert på tall fra lønnsstatistikken for de enkelte grupper.

³⁾ Gjelder heltid og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekivalenter.

⁴⁾ Eksklusive sykehusene 2001: Kvinners lønn i forhold til menn: 90,0 prosent, gjennomsnittlig årslønn for menn : 272 600 kr, gjennomsnittlig årslønn for kvinner: 244 700 kr, kvinneandel: 76 prosent.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Boks 3.6 Lønnsoverhenget

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget per definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen på kalenderåret for ulike lønnstakergrupper ved tariffoppgjør.

Det kan argumenteres for å holde bonus utenom lønnsbegrepet ved beregning av overheng. Bonus er en lønnsutbetaling som ofte skyldes spesielle forhold i ett år og ikke kommer igjen til neste år. Motargumenter er bl.a. at bonus får et stadig større omfang og at bonus også kan være knyttet til den vanlige aktiviteten gjennom hele året. I beregningene er det lagt inn en jevn fordeling av bonus over året, dvs. et fast påslag

per måned/tidsenhet. Dermed får det liten betydning om bonus inkluderes eller holdes utenfor ved beregning av overheng.

Det utarbeides ikke statistikk per 31. desember eller 1. januar for noen grupper. Overhenget må derfor anslås. For arbeidere i NHO-bedrifter har en fram til og med 1998 brukt forholdet mellom lønnsnivået i 4. kvartal og årsgjennomsnittet. Fra og med 1999 har en for ansatte i NHO-bedrifter opplysninger om utbetalt lønn «hittil i år» (3 første kvartaler) og utbetalt lønn per 1. oktober. For å kunne beregne overheng må en gjøre forutsetninger om lønnsutviklingen i 4. kvartal. For andre grupper må det dels gjøres grove anslag.

Størrelsen på overhenget vil ofte være et tolkingsspørsmål. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Dette kan ha sammenheng med ulik lønnsvekst forrige år, men kan og ha sammenheng med at lønnstilleggene kom til ulike tider gjennom året. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året. For de fleste gruppene har en god oversikt over tidspunktene for tariff tillegg. En vet imidlertid mindre om når annen lønnsutvikling skjer.

ting. Uttalelsen fra Kontaktutvalget gjengis i vedlegg 4.

På bakgrunn av regjeringens vedtak av 31. januar 2003 om å overføre forhandlingsansvaret for lærerne til kommunene, fattet et ekstraordinært styremøte i UHO samme dag vedtak om at grunnlaget for det avtalte inntektspolitiske samarbeid i 2003 dermed ikke lenger er tilstede.

3.7 Lønnsutviklingen for kvinner og menn

Utviklingen fra 2001 til 2002

Når det gjelder lønnsutviklingen for kvinner og menn fra 2001 til 2002, har utvalget foreløpig bare tall for områdene forretnings- og sparebanker og forsikring og HSH-bedrifter i varehandelen. For disse to områdene har det vært hhv en liten økning i lønnsforskjellene mellom kvinner og

menn på forretnings- og sparebanker og forsikring mens det har vært en tilnærming av lønnsnivået mellom kvinner og menn for ansatte i HSH-bedrifter i varehandel.

For en bredere omtale av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn vises det til forrige rapportes avsnitt 3.5 (NOU 2002:16) og til den oppdatering som vil finne sted i mars i år.

I hovedgruppene i tabell 3.14 er det fortsatt forholdsvis store variasjoner i størrelsen på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. Imidlertid er disse gruppene ikke sammenliknbare med hensyn til sammensetning. I gruppen industriarbeidere er stillingsstrukturen relativt enhetlig, mens den er mer sammensatt blant annet i forretnings- og sparebanker og forsikring og i kommunene.

De største lønnsforskjellene mellom kvinner og menn har vi i forretnings- og sparebanker og forsikring og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

Kapittel 4

Prisutvikling og konsumprisindeksen

- *Konsumprisindeksen* økte med 1,3 prosent fra 2001 til 2002 mot 3,0 prosent året før. Avgiftsreduksjoner, utviklingen i elektrisitetsprisene og lavere priser på klær var viktige årsaker til den lavere prisveksten i 2002. Avgiftsendringer bidro isolert sett til å trekke ned prisveksten med 0,9 prosentpoeng, mens bl.a. høyere husleier bidro til å trekke prisveksten opp. Justert for avgiftsendringer og uten energivarer økte konsumprisindeksen med 2,3 prosent fra 2001 til 2002.
- Reduksjonen i merverdiavgift på matvarer fra 24 prosent til 12 prosent fra 1. juli 2001 bidro til lav tolv månedersvekst i første halvår 2002 da prisstigningstakten kom ned i 0,4 prosent i mai og juni. Den direkte prisdempende effekten av denne avgiftsreduksjonen var uttømt fra juli 2002.
- Veksttakten i konsumprisindeksen gjennom 2002 var sterkt preget av utviklingen i elektrisitetsprisene, som i motsetning til 2001, hadde et normalt sesongforløp i første halvår med prisfall på vårparten. Gjennom annet halvår 2002 steg elektrisitetsprisene fra måned til måned, særlig mot slutten av året, mens de i annet halvår året før var avtakende.
- Fra januar 2002 til januar 2003 steg konsumprisindeksen med 5,0 prosent. Økte elektrisitetspriser på 82,5 prosent bidro mest til prisstigningen. Stigningen i konsumprisindeksen uten elektrisitet ble 1,8 prosent.
- Fra 2001 til 2002 ble prisveksten i Norge lavere enn i EU og i OECD-landene i gjennomsnitt. Fra 2001 til 2002 var prisstigningstakten i Norge i gjennomsnitt på 1,3 prosent, mens prisveksten i OECD-landene var 1,5 prosent og i EU-landene 2,1 prosent. Det var særlig i første halvår at tolv månedersveksten i Norge var relativ lav. Utover i 2002 ble imidlertid tolv månedersveksten i Norge mer på linje med prisveksten i disse landene.

4.1 Konsumprisindeksen

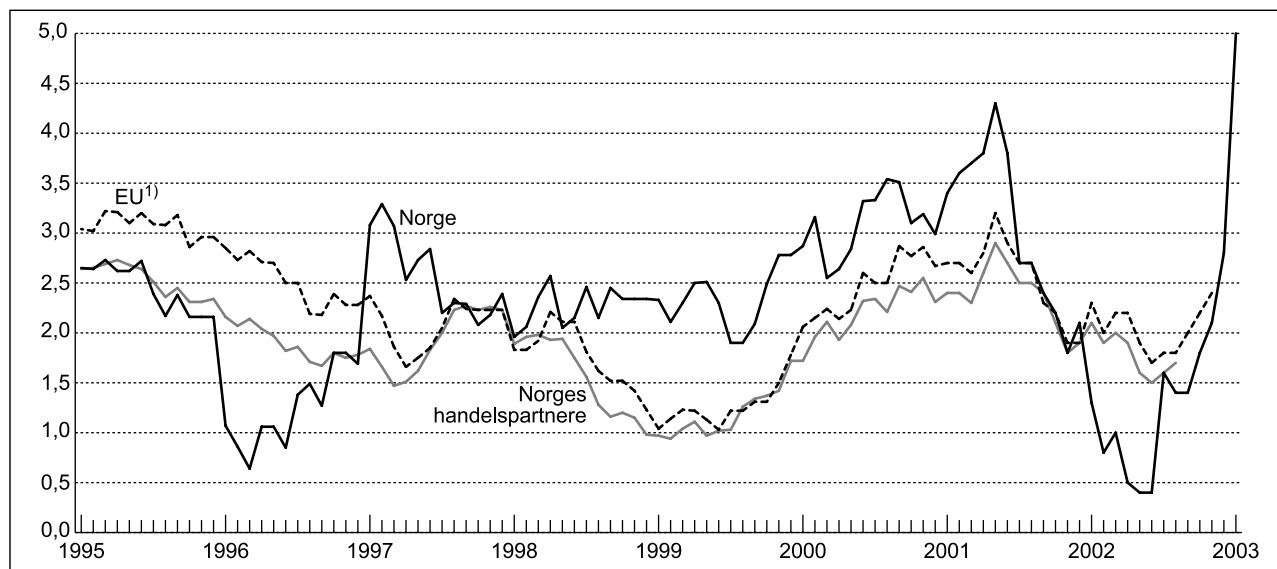
Figur 4.1 gir en oversikt over tolv månedersveksten i konsumprisindeksen i Norge, for gjennomsnittet av våre handelspartnere og i EU-landene i perioden fra 1995 og fram til henholdsvis august 2002 og ut 2002. I perioden fra 1989 til 1997 lå prisstigningstakten i Norge under eller på linje med stigningstakten hos våre handelspartnere og i EU-landene. Etter en sterk økning i den norske tolv månedersveksten ved årsskiftet 1996/97 lå prisstigningstakten over nivået i EU-landene og gjennomsnittet for våre handelspartnere fram til og med første halvår 2001.

I gjennomsnitt var 12-månedersvekstraten i Norge i 2001 på 3,0 prosent. Til sammenlikning var veksten i samme periode i EU-landene og hos handelspartnerne hhv 2,5 prosent og 2,4 prosent. For Norge var gjennomsnittlig 12-månedersrate 2002 på 1,3 prosent. Til sammenlikning var veksten i denne perioden i EU-landene på 2,1 prosent.

Etter reduksjonen av merverdiavgiften på matvarer i Norge fra 1. juli 2001 ble konsumprisveksten i Norge i annen halvdel av 2001 om lag som i EU og hos handelspartnerne. I første halvdel av 2002 var prisveksten i Norge lavere enn i disse landene, men fra og med juli 2002 mer på linje da den direkte virkningen av redusert merverdiavgift på matvarer var uttømt. Korrigert for avgiftsendringer ble prisstigningstakten i Norge om lag den samme som i de andre landene i 2002. Utviklingen i konsumprisindeksen for en del OECD-land går fram av tabell 4.1.

Det utarbeides også tall for harmonisert konsumprisindeks for Norge og andre land. Slike indekser kan avvike fra tallene i tabell 4.1. Den harmoniserte konsumprisindeksen er nærmere omtalt i vedlegg 6.

Tabell 4.2 viser konsumprisindeksen for Norge fra januar 1999 til desember 2002. Konsumprisindeksen økte gjennomsnittlig med 1,3 prosent fra 2001 til 2002. Årsveksten ble 3,0 prosent for 2001 og 3,1 prosent for 2000. Prisstigningstakten for 2001 og 2002 er sterkt påvirket av avgiftsendringer og prisutviklingen for energivarer. Holdes avgiftsendringer og energivarer utenfor, ble økningen i

Figur 4.1 Konsumprisene i Norge, hos våre handelspartnere²⁾ og i EU-landene. Prosentvis endring fra samme måned året før.

¹⁾ EU-15.

²⁾ Med virkning fra 1. februar 2000 har Norges Bank endret konstruksjonen av industriens effektive valutakurs, og samtidig utvidet antallet valutaer i indeksen. Utvidelsen av antall valutaer innebærer at antall land som inngår i aggregatet "Norges handelspartnere" er utvidet fra 18 til 25 land. Figur 4.1 er basert på tall for 25 land for hele perioden.

Kilde: OECD og Statistisk sentralbyrå

konsumprisindeksen 2,6 prosent fra 2000 til 2001 og 2,3 prosent fra 2001 til 2002.

Prisstigningstakten økte i 2001 fram til og med mai. Deretter falt prisstigningstakten fram til og

med mai 2002. Prisøkningen i første del av 2001 hadde i første rekke sammenheng med avgiftsøkninger og høye elektrisitetspriser. Reduksjonen i prisstigningstakten fra og med juli 2001 hadde sær-

Tabell 4.1 Konsumprisindeksen i noen OECD-land. Prosentvis endring fra perioden før.

	Gjennomsnitt 1985-95	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Norge	4,4	1,3	2,6	2,3	2,3	3,1	3,0	1,3
USA	3,5	2,9	2,3	1,6	2,2	3,4	2,8	1,5
Japan	1,4	0,1	1,7	0,7	-0,3	-0,7	-0,7	-1,0
Tyskland ¹⁾	2,3	1,5	1,8	1,0	0,6	2,0	2,4	1,3
Frankrike	2,9	2,0	1,2	0,8	0,6	1,6	1,7	1,9
Storbritannia	4,8	2,4	3,1	3,4	1,6	2,9	1,8	1,6
Italia	5,7	3,8	1,8	2,0	1,6	2,6	2,8	2,5
Sverige	5,4	0,8	0,9	0,4	0,3	1,4	2,6	2,1
Danmark	3,1	2,1	2,2	1,8	2,4	2,9	2,3	2,4
Finland	3,8	0,6	1,2	1,5	1,2	3,3	2,6	1,5
OECD-området ²⁾	3,6	3,7	2,7	2,0	1,4	2,6	2,3	1,5
EU-15	4,1	2,5	2,1	1,8	1,2	2,5	2,5	2,1
Norges handelspartnere ³⁾	3,6	1,9	1,9	1,6	1,2	2,2	2,4	1,8

¹⁾ Fra 1993 inkluderer tallene hele Tyskland.

²⁾ Sammenveid med kjøpekraftsparitet-justerte andeler av privat konsum som vektor, eksklusive Tyrkia. Fra og med 1999 også ekskl. Ungarn, Mexico og Polen.

³⁾ Fra januar - august 2001 til januar - august 2002. Se ellers fotnote 2, figur 4.1.

Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.2 Konsumprisindeksen

	Indekstall ¹⁾				Endring i prosent fra året før ²⁾			
	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003
Januar	104,1	107,6	109,0	114,5	2,9	3,4	1,3	5,0
Februar	104,6	108,4	109,3		3,2	3,6	0,8	
Mars	104,7	108,6	109,7		2,5	3,7	1,0	
April	105,1	109,1	109,7		2,6	3,8	0,5	
Mai	105,1	109,6	110,0		2,8	4,3	0,4	
Juni	105,7	109,7	110,1		3,3	3,8	0,4	
Juli	105,4	108,2	109,9		3,5	2,7	1,6	
August	105,3	108,1	109,6		3,5	2,7	1,4	
September	106,2	108,7	110,2		3,5	2,4	1,4	
Oktober	106,3	108,6	110,6		3,1	2,2	1,8	
November	106,8	108,7	111,0		3,2	1,8	2,1	
Desember	106,7	108,9	111,9		3,0	2,1	2,8	
Årsgjennomsnitt	105,5	108,7	108,7		3,1	3,0	1,3	

¹⁾ Den offisielle konsumprisindeksen fikk fra og med august 1999 nytt basisår med 1998=100. Indekstallene til og med juli 1999 er i denne oppstillingen kjedet til 1998=100 med en desimal og er derfor ikke identisk med den offisielle indeksen i denne perioden.

²⁾ Vekstratene til og med juli 1999 er basert på de offisielle konsumprisindekstallene for denne perioden med 1979=100 og kan derfor avvike fra veksten mellom indekstallene med 1998 som basisår.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

lig sammenheng med reduksjonen i merverdiavgift på matvarer fra 24 prosent til 12 prosent fra 1. juli. Virkningen av denne avgiftsendringen var uttømt fra og med juli 2002 da prisstigningstakten økte til 1,6 prosent. Også reduserte avgifter ved nyttår på alkohol og bortfall av passasjeravgiften på flygninger fra 1. april dempet prisstigningstakten i 2002. Ellers har prisene på klær og skotøy også i 2002 vært gjennomgående lavere enn i året før.

Elektrisitetsprisene steg markert fra 2000 til 2001, og nivået holdt seg gjennomgående på et høyt nivå gjennom hele 2001 og fram til og med årsskiftet 2001/2002. I desember 2001 var elektrisitetsprisene 19,9 prosent høyere enn ett år før. Fra januar 2002 til juli gikk elektrisitetsprisene ned med 16,5 prosent. Deretter begynte de å stige sterkt, særlig mot slutten av året slik at de i desember ble 47,1 prosent høyere enn i juli og 27,8 prosent høyere enn i desember ett år før. Reduksjonen i forbruksavgift på elektrisitet ved årsskiftet 2001/2002 og prisetallet gjennom første halvår 2002 gjorde at elektrisitetsprisene, inkludert nettleie, likevel falt i gjennomsnitt med 1,5 prosent fra 2001 til 2002. Konsumprisindeksen justert for endrede elektrisitetspriser økte med 1,8 prosent fra desember 2001 til desember 2002. Konsumprisindeksen justert for både avgiftsendringer og energivarer økte også med 1,8 prosent fra desember 2001 til desember 2002.

Fra januar 2002 til januar 2003 steg konsumprisindeksen med 5,0 prosent. Prisstigningen på elektrisitet var hovedårsaken til den sterke prisstigningen. Justert for elektrisitetspriser økte konsumprisindeksen med 1,8 prosent.

I tabell 4.3 er konsumprisindeksen inndelt etter *konsumgrupper*. Tabellen gir en oversikt over gjennomsnittlig prisendring fra 2000 til 2001 og fra 2001 til 2002, samt bidragene til den samlede prisveksten fra de ulike konsumgruppene.

Halveringen av merverdiavgiften på matvarer fra 1. juli 2001 bidro til at prisene på konsumgruppen "matvarer og alkoholfrie drikkevarer" gikk ned med 8,9 prosent fra juni til juli 2001 og med 1,7 prosent fra 2001 til 2002. Denne prisreduksjonen bidro til å trekke ned konsumprisindeksen med 0,22 prosentpoeng fra 2001 til 2002. Konsumgruppene "klær og skotøy" bidro til å redusere veksten i totalindeksen på 0,33 prosentpoeng, hvorav "klær" utgjorde 0,32 prosentpoeng.

Fra og med august 1999 ble ny konsumklassifisering innført i konsumprisindeksen. Den nye klassifiseringen innebar at husleiekomponenten ble splittet i betalt og beregnet husleie. *Betalt husleie* bygde på ulike typer eierformer hvor andelsboliger og rene leieboliger har størst andel. Dette var prinsippet til og med juliindeksen 2002. *Beregnet husleie* måler selveierens bokostnader og base- res på observerte husleier for tilsvarende boliger

Tabell 4.3 Konsumprisindeksen - varer og tjenester etter konsumgruppe

	Vekt ¹⁾	Endring i prosent			Bidrag i prosentpoeng		
	2002- 2003	2000- 2001	2001- 2002	jan.02- jan.03	2000- 2001	2001- 2002	jan.02- Jan.03
Totalt	1000,0	3,0	1,3	5,0	3,0	1,3	5,0
01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	117,5	-1,9	-1,7	2,7	-0,23	-0,22	0,32
02 Alkoholdrikker og tobakk	28,4	3,4	-0,8	1,2	0,10	-0,02	0,03
03 Klær og sko	60,6	-0,8	-5,5	-6,7	-0,05	-0,33	-0,41
Herav: Klær	51,6	-0,3	-6,2	-7,3	-0,02	0,32	-0,38
04 Bolig, lys og brensel	248,0	7,4	3,7	16,8	1,87	0,92	4,17
Herav: Betalt husleie	33,3	3,9	4,4	3,9	0,15	0,15	0,13
Beregnet husleie	117,1	4,3	4,9	3,9	0,49	0,57	0,46
Elektrisitet og brensel	39,4	24,4	-1,3	72,6	0,98	-0,05	2,86 ²⁾
05 Møbler og husholdn. art.	66,7	0,8	0,3	-0,5	0,05	0,02	0,03
06 Helsepleie	28,4	3,0	4,2	3,9	0,08	0,12	0,11
07 Transport	193,1	2,9	1,0	1,8	0,58	0,19	0,35
Herav: Kjøp av egne transportmidler	94,2	3,2	1,4	0,7	0,34	0,13	0,07
Drift/vedlikehold	62,4	-2,1	-0,3	5,0	-0,13	-0,02	0,31
Transporttjenester	36,5	10,4	1,9	-1,4	0,33	0,07	-0,05
08 Post og teletjenester	22,3	-3,3	2,1	1,0	-0,07	0,05	0,02
09 Kultur og fritid	127,4	0,9	1,1	1,0	0,11	0,14	0,13
10 Utdanning	4,0	6,8	8,4	5,1	0,02	0,03	0,02
11 Hotell- og restauranttjenester	39,1	4,3	4,2	3,1	0,17	0,16	0,12
12 Andre varer og tjenester	64,5	4,5	3,0	3,2	0,28	0,19	0,21

¹⁾ Vektene gjelder fra august til juli. Vektene er basert på et glidende gjennomsnitt av de tre siste forbruksundersøkelsene. Vektandelen for "utdanning" i konsumprisindeksen har tidligere vært for høy på grunn av at nedbetaling av studielån feilaktig har kommet med. Dette er nå rettet opp, noe som betyr at vektandelen for denne gruppen reduseres fra om lag 10 promille til 4,0 promille.

²⁾ Beregningsteknisk er det her brukt en forenklet metode som i dette tilfelle undervurderer bidraget fra denne posten.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

i leiemarkedet.^{1) 2)} Fra og med augustindeksen 2002 er også husleier for andelsboliger uttrykt på samme måte som for rene selveiere, dvs basert på utviklingen for tilsvarende boliger i leiemarkedet. Husleier for andelsboliger er dermed gruppert under beregnet husleie. Betalt husleie består fra og med augustindeksen 2002 bare av husleie fra leietakere.

Konsumgruppene "bolig, lys og brensel" bidro mest til oppgangen i totalindeksen fra 2001 til 2002. Av samlet konsumprisvekst på 1,3 prosent bidro denne gruppen 0,92 prosentpoeng, hvorav i alt 0,72 prosentpoeng var "betalt husleie" og "beregnet hus-

leie". Under "bolig, lys og brensel" bidro konsumgruppen "elektrisitet og brensel" til å redusere prisveksten med 0,05 prosentpoeng. Transport trakk prisstigningen opp med 0,19 prosentpoeng og hvor det største vekstbidraget kom fra "kjøp av transportmidler" som ga 0,13 prosentpoeng økning i totalindeksen. Gruppen "andre varer og tjenester" bidro med 0,19 prosentpoeng av samlet prisvekst fra 2001 til 2002, hvorav utgifter til "forsikring" har bidratt med 0,14 prosentpoeng.

Av samlet prisstigning fra januar 2002 til januar 2003 på 5,0 prosent bidro prisøkningen på elektrisitet og brensel på 72,6 prosent til 2,86³⁾ prosentpoeng av samlet prisvekst. Betalt og beregnet husleie økte med 3,9 prosent og trakk opp totalindeksen med i alt 0,59 prosentpoeng. På en annen side bidro reduserte priser på klær med 7,3 prosent til å trekke prisveksten ned med 0,38 prosentpoeng.

¹⁾ Utviklingen i husleier for gruppen betalt og beregnet husleie har til nå blitt målt gjennom en kvartalsvis husleieundersøkelse og endringer i husleiene har blitt tatt inn i KPI i mars, juni, september og desember. Fra januar 2000 er denne husleieundersøkelsen innarbeides månedlig i KPI.

²⁾ Fram til august 1999 utgjorde renta til boligformål vektgrunnlaget. Med COICOP benyttes leieekvivalensprinsippet som vektgrunnlag.

³⁾ 3 Se fotnote 2 i tabell 4.3

Tabell 4.4 Konsumprisindeksen - varer og tjenester etter leveringssektor

	Vekt ²⁾	Endring i prosent			Bidrag i prosentpoeng		
	2002- 2003	2000- 2001	2001- 2002	jan 02- jan 03	2000- 2001	2001- 2002	jan 02- jan 03
Totalt	1000,0	3,0	1,3	5,0	3,0	1,3	5,0
Jordbruksvarer ¹⁾	60,9	-2,0	-1,1	2,9	-0,13	-0,07	0,18
Fiskevarer	7,1	1,3	-0,7	2,6	0,01	0,00	0,02
Andre norskprod. konsumvarer	256,8	4,2	0,4	15,6	1,09	0,10	4,01
Importerte konsumvarer	261,5	0,6	-1,5	-2,2	0,16	-0,39	-0,58
Husleie	172,0	4,1	4,8	3,9	0,71	0,83	0,67
Andre tjenester	241,7	5,2	3,6	2,8	1,21	0,87	0,68
Herav: - med arb. lønn som dominerende prsfaktor	61,3	6,2	5,4	5,6	0,39	0,33	0,34
- også med andre viktige priskomponenter	180,4	4,7	2,9	1,9	0,80	0,52	0,34

¹⁾ I hovedsak norskproduserte jordbruksvarer

²⁾ Vektene gjelder fra august til juli. Vektene er basert på et glidende gjennomsnitt av de tre siste forbruksundersøkelsene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

I tabell 4.4 er konsumprisindeksen inndelt etter *leveringssektorer*. Tabellen gir en oversikt over gjennomsnittlig prisendring fra 2000 til 2001, fra 2001 til 2002 og fra januar 2002 til januar 2003, samt bidragene til den samlede prisveksten fra de ulike leveringssektorene. "Andre tjenester" og "husleie" bidro til prisveksten fra 2001 til 2002, med hhv 0,87 og 0,83 prosentpoeng. Innenfor "andre tjenester" bidro komponenten "også med andre viktige priskomponenter" til prisveksten med 0,52 prosentpoeng. "Importerte konsumvarer" bidro til å redusere prisstigningen med 0,39 prosentpoeng. Redusert merverdiavgift på matvarer bidro til at jordbruksvarene gikk ned i pris fra juni til juli 2001 og prisutviklingen på jordbruksvarer bidro til å redusere samlet konsumprisvekst med 0,07 prosentpoeng fra 2001 til 2002.

Fra januar 2002 til januar 2003 økte prisene på "andre norskproduserte konsumvarer" med 15,6 prosent bidro med 4,01 prosentpoeng av samlet prisstigning. Innenfor denne sektoren var prisøkningen for sektoren "lite påvirket av verdensmarkedets priser" på 34,5 prosent, noe som bidro med 3,43 prosentpoeng.

4.2 Offentlige tjenester

Det offentlige tjenestetilbudet blir finansiert på ulike måter, bl.a. gjennom direkte skatter, avgifter og brukerbetaling. Noen offentlige tjenester tilbys gratis, andre tilbys med en viss egenandel eller til selvkost. I konsumprisindeksen inngår offentlige tjenester bare i den grad det er satt en pris på tje-

nestene. Noen tjenester leveres eksklusivt av det offentlige til vedtatte priser, mens andre tjenester leveres enten i samarbeid eller i konkurranse med private aktører. Det kan således være problematisk å skille ut og kategorisere tjenester som fullt ut offentlige, og av samme grunn kan det være vanskelig å få en samlet oversikt over prisutviklingen på offentlige tjenester.

Kommunale tjenester utgjør en viktig del av det offentlige tjenestetilbudet. Prisene på kommunale tjenester har økt betydelig i de siste årene. Dette har bl.a. sammenheng med at kommunale tjenester i større grad har blitt brukerfinansiert, og for kommunale tjenester som vann, avløp, renovasjon, feiing, barnehagetjenester og hjemmehjelp, er brukerbetaling vanlig. I den kommunale helse- og tannhelsepleien er det i mindre grad egenbetaling. For kommunale tjenester skal ikke kommunene beregne seg høyere priser enn det som reflekterer kostnadene ved å levere tjenestene (inkludert kostnader som følger av ulike offentlige krav og reguleringer).

4.2.1 Kommunale avgifter/gebyrer

Det vil være en viss usikkerhet i hvilken grad endringer i prisene på de kommunale tjenestene fanges opp av konsumprisindeksen. Frem til august 1999 var ikke kommunale gebyr knyttet til bolig representert med egne representantvarer i konsumprisindeksen. Endring i gebyrene var derfor representert ved endring i betalt husleie, inkludert fritidsbolig. Fra august 1999 er kommunale gebyr skilt ut med egne representantvarer i konsumgruppe 044

Tabell 4.5 Kommunale gebyrer knyttet til egen bolig. Endring i prosent. Gjelder hele landet¹⁾

	Jan.97- jan.98	Jan.98- jan.99	Jan.99- jan.00	Jan.00- jan.01	Jan.01- jan.02
Renovasjon	8,9	16,7	6,9	7,1	3,8
Feiing	4,1	8,3	5,8	7,8	4,4
Vann	3,1	5,6	5,2	8,6	4,6
Avløp/kloakk	4,2	7,6	6,3	7,5	4,2
KPI	2,0	2,3	2,9	3,4	1,3
Betalt husleie	3,0	1,7	3,3	4,2	4,1
Beregnet Husleie	3,0	1,7	3,6	4,7	4,9

¹⁾ Husleie består i hht til den nye konsumvaregrupperingen av "Betalt husleie" og "Beregnet husleie". Disse er for årene forut for omleggingen beregnet til samme proSENTSATS.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

"Andre tjenester knyttet til bolig".⁴⁾ Denne gruppen har en vektandel i konsumprisindeksen på 1,38 prosent. For andelshavere i borettslag betales kommunale gebyrer gjennom husleien. Kommunale gebyrer påvirker dermed konsumprisindeksen på to måter. For det første gjennom den innvirkning som de har på husleiene i borettslag mv. og gjennom bokostnadene for selveiere, og for det andre gjennom endringer i budsjett-/vektandelen. Utviklingen i kommunale gebyrer for vann, renovasjon, avløp og feiing, dekkes av en årlig undersøkelse, se tabell 4.5.

De kommunale gebyrene for renovasjon, feiing, vann og avløp har i flere år steget sterkere enn konsumprisindeksen. Årsakene til denne utviklingen er flere, bl.a. er det grunn til å tro at selvfinansierungsgraden har økt og at subsidiene har blitt tilsvarende redusert. Høyere gebyrer for kommunale tjenester knyttet til egen bolig følger også som et resultat av økte kostnader i tilknytning til nye statlige krav og reguleringer. Fra januar 2001 til januar 2002 har samtlige gebyrer for ovennevnte tjenester økt sterkere enn konsumprisindeksen, fra 3,8 prosent økning for renovasjon til 4,6 prosent for vannavgiften. Veksten er imidlertid lavere enn for de tre foregående år. Når det gjelder utviklingen i kommunale gebyrer er det også betydelige geografiske forskjeller, jf. tabell 4.6. Utviklingen fra 2001 til 2002 er ikke sammenliknbar med utviklingen for tidligere år på grunn av metodiske endringer. Undersøkelsen er fra 2002 basert på elektroniske data innhentet fra KOSTRA - prosjektet (KommuneStat-Rapportering) Fra 2002 skal rapporterin-

gen inneholde alle kommuner og fylkeskommuner. Endringstallene fra 2001 til 2002 er basert på 319 kommuner og er veide gjennomsnitt av betalings-satsene i kommunene.

Generelt kan man si at bakgrunnen for forskjellene i veksten i kommunale gebyrer både er å finne i ulike kostnadsforhold, men også i ulike strategier for prissetting av slike tjenester. Prisforskjeller kan også forklares i kvalitetsforskjeller på tjenestene. Gebyrene har hatt en klart sterkere stigning enn KPI i 2001 og 2002. Som nevnt inngår kommunale gebyrer fra 2000 i KPI med egne representantvare-

4.2.2 Andre kommunale og offentlige tjenester

Konsumgruppen "Sosiale omsorgstjenester" omfatter representantvarene "skolefritidsordningen", "barnehagetakster", "lønn til husmorvikar" og "lønn til hjemmehjelp". Samlet hadde "Sosiale omsorgstjenester" i 2002 en vekt på om lag 1,3 prosent i konsumprisindeksen.

Tabell 4.7 viser utviklingen i barnehagesatser i perioden 1996 til 2002.

Tabell 4.7 viser at både kommunale og private barnehagesatser har økt prosentvis mer enn konsumprisindeksen fra 1995 til 2000. Fra 2000 til 2001 var satsøkningen for kommunale barnehager lavere og private barnehager høyere enn økningen i konsumprisindeksen. Fra august 2001 til august 2002 gikk de kommunale barnehagesatsene ned med 4,6 prosent og satsene for de private var uendret.

Under konsumgruppen "helsepleie" finner vi bl.a. tannlegehjelp og legehjelp utenom institusjon. Dette er i hovedsak private tjenester, men har i større eller mindre grad tilskudd fra det offentlige. Dessuten drives det i noen grad lege- og tannlege-

⁴⁾ Virkningen av økningen i gebyrene kan illustreres ved et regneeksempel. Betalt og beregnet husleie inngår i KPI med en samlet vekt på ca 15 prosent i 2001. Setter vi vekta for de kommunale gebyrer til 2 prosent, vil en økning i gebyrene på 10 pst gi en økning i totalindeksen på 0,2 prosentpoeng. Dette tilsvarer en husleieøkning på ca 1,3 prosent.

Tabell 4.6 Kommunale gebyrer knyttet til egen bolig. Endring i prosent fra januar til januar¹⁾

	Renovasjon		Feiing		Vann		Avløp	
	00-01	01-02	00-01	01-02	00-01	01-02	00-01	01-02
Hele landet	7,1	3,8	7,8	4,4	8,6	4,6	7,5	4,2
Østlandet	6,9	..	8,3	..	5,8	..	5,9	..
Herav:								
Oslo og Akershus	..	3,0	..	2,9	..	0,5	..	2,1
Hedmark og Oppl.	..	4,3	..	6,8	..	3,4	..	1,9
Sør-Østlandet	..	1,4	..	5,8	..	7,8	..	5,3
Agder/Rogaland	11,9	7,7	11,3	3,3	20,0	4,7	12,8	4,6
Vestlandet	5,9	4,2	6,5	3,1	15,4	5,8	10,1	5,9
Trøndelag	3,8	3,8	4,8	3,6	4,1	5,4	7,8	3,3
Nord-Norge	7,0	4,5	6,3	7,5	6,7	7,2	8,8	6,1

¹⁾ Utviklingen fra 2001 til 2002 er ikke sammenliknbar med utviklingene for tidligere år på grunn av metodiske endringer.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.7 Barnehagesatser sammenliknet med konsumprisindeksen. Prosentvis endring over 12 mnd. Gjelder hele landet.

	aug. 96- aug. 97	aug. 97- aug. 98	aug. 98- aug. 99	aug. 99- aug. 00	aug. 00- aug. 01	aug.01- aug.02
KPI aug - aug	2,3	2,1	1,9	3,5	2,7	1,4
Kommunale barnehager	5,3	3,2	6,1	4,5	1,3	-4,6
Private barnehager	3,6	5,0	7,3	4,5	3,8	0,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.8 Diverse offentlige tjenester. Endring i prosent fra året før.

	Vekt 2002-03	2000	2001	2002
Konsumprisindeksen	1000	3,1	3,0	1,3
Div. offentlige tjenester i alt	57,4	3,8	5,0	3,0
Herav:				
Sosiale omsorgstjenester	12,9	4,6	4,3	-1,9
Helsepleie	28,4	3,4	3,0	4,2
Passasjertransport jernbane	4,5	3,1	3,2	5,6
Pass. transp. T-bane og trikk	2,5	3,0	6,0	7,0
Passasjertransport buss	8,3	4,8	10,6	3,5
Posttjenester	0,8	2,0	35,7	10,4
Annet, herav:				
Kinobesøk	1,5	4,0	2,4	7,0
Tv-lisenser	8,0	3,3	5,1	3,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå

tjeneste på kommunal basis. Når det gjelder den kommunale tannhelsetjenesten er denne i stor grad rettet mot spesielle grupper (bl.a. skolebarn) og egenandeler er lite utbredt. I den grad kommunale

innsparinger skjer gjennom reduksjon av tilbudet, påvirkes ikke prisnivået. For legetjenester, ved f. eks. kommunale legesentre eller poliklinikker på sykehus, følges avtalte satser. Kommunene yter

ellers driftstilskudd til private leger etter bestemte regler og etter avtale med den enkelte lege. I konsumprisindeksen registreres bare de fastsatte egenandelssatsene. Offentlige sykehjem er ikke å betrakte som husholdninger i forbindelse med forbruksundersøkelsene. De økonomiske transaksjonene mellom pasienter på sykehjem og det offentlige er derfor ikke med i forbruksundersøkelsen og er dermed ikke med i konsumprisindeksen.

Kinodrift inngår også i det kommunale tjenestetilbudet. I tillegg til de kommunale tjenestene inngår noen tjenester i konsumprisindeksen som blir levert av offentlig eide selskaper. Dette gjelder blant annet portotakstene, TV-lisensen og NSBs takster. Tabell 4.8 viser prisutviklingen for utvalgte

konsumgrupper og representantvarer som inngår i konsumprisindeksen.

Prisene på de øvrige utvalgte offentlige tjenestene i tabell 4.8 steg i perioden 1999 til 2001 prosentvis mer enn konsumprisindeksen. Særlig sterkt økte prisene på posttjenester, bl.a. på grunn av utvidelsen av merverdiavgiftsgrunnlaget fra 1. juli 2001 til også å omfatte tjenester på dette området. Men også i deler av transportsektoren har prisene steget klart relativt mer enn konsumprisindeksen. Prisene på gruppen "sosiale omsorgstjenester" gikk imidlertid ned med 1,9 prosent fra 2001 til 2002. På de øvrige tjenestene var prisstigningen sterkere enn konsumprisindeksen fra 2001 til 2002.

Kapittel 5

Utviklingen i norsk industris konkurranseevne

- Den kostnadmessige konkurranseevnen i norsk industri er kraftig forverret de to siste årene. Dette skyldes særlig en markert styrking av valutakursen, men også klart høyere lønnsvekst enn hos våre viktigste handelspartnere.
- Etter en periode med forbedring av industriens kostnadmessige konkurranseevne fram til 1996, har timelønnskostnadene de siste fem årene økt klart sterkere i Norge enn hos handelspartnerne. Økningen i de relative timelønnskostnadene de siste fem årene er større enn nedgangen gjennom første halvdel av 1990-tallet. Fra 1997 til 2000 svekket kronekursen seg om lag tilsvarende økningen i relative lønnskostnader for norsk industri. Siden våren 2000 har imidlertid kronekursen styrket seg med om lag 15 prosent, klart mer enn svekkelsen fra 1997 til våren 2000.
- Beregningsutvalget anslår en vekst i timelønnskostnadene i norsk industri på 5¾ prosent fra 2001 til 2002. Det danske finansdepartementet presenterte i desember EU-kommisjonens tall for lønnsveksten i industrien hos Norges viktigste handelspartnere. Når disse tallene veies sammen, anslås veksten i timelønnskostnadene hos handelspartnerne samlet til 3½ prosent i 2002. Kronekursen styrket seg gjennomsnittlig med 7½ pst. fra 2001 til 2002, målt ved industriens effektive valutakurs. Samlet sett anslås derfor de relative timelønnskostnadene i felles valuta å ha økt med hele 10 prosent fra 2001 til 2002.
- Sammenliknbare tall som foreligger for arbeidere i industrien, indikerer at lønnskostnadsnivået i 2001 lå 25 prosent over gjennomsnittsnivået for de viktigste handelspartnerne målt i felles valuta. På bakgrunn av valutakursutviklingen og lønnsvekstanslagene for 2002, anslår Beregningsutvalget at denne forskjellen økte til 34 pst. i 2002. Lønnskostnadene i Norge ligger imidlertid langt nærmere nivået hos våre handelspartnere når funksjonærene inkluderes i sammenlikningene for industrien.
- Lønnsomheten i norsk industri har blitt betydelig forverret de tre siste årene. Denne forver-

ringen mer enn oppveier forbedringen i lønnsomheten i første halvdel av 1990-tallet.

- I ettertid kan utviklingen i industriens totale konkurranseevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i markedsandelene for industriprodukter på hjemmemarkedene og eksportmarkedene. I perioden 1989-1997 økte den tradisjonelle industriens markedsandeler på eksportmarkedene med 9 prosent. Siden har imidlertid markedsandelene falt betydelig. Hjemmemarkedsandelene for tradisjonelle industrivarer har falt jevnt og trutt i 20 år, bl.a. som følge av økt internasjonal arbeidsdeling.¹⁾

Den omfattende deltakelsen i det internasjonale vare- og tjenestebyttet har gjort det mulig for Norge å oppnå en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet overfor internasjonal konkurranse. Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebyttet må over tid ha en rimelig balanse i utenrikshandelen. I en moderne økonomi er det hele tiden betydelige omstillinger, og et visst antall bedrifter og arbeidsplasser blir hele tiden lagt ned. Dersom Norge skal opprettholde den nødvendige størrelsen på industrien spesielt og konkurranseutsatt sektor generelt, må de bedrifter og arbeidsplasser som blir lagt ned erstattes av nye. For at dette skal kunne skje, må bedriftene og arbeidsplassene som etableres ha minst like god konkurranseevne som hos våre handelspartnere. En rimelig god utvikling i konkurranseevnen er derfor viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling.

¹⁾ Begrepet konkurranseevne kan defineres på flere ulike måter. Hvilken definisjon som vil være mest hensiktsmessig vil bl.a. være avhengig av tidsperspektivet. En definisjon av et lands langsiktige konkurranseevne er gitt i rapporten NOU 1996:17 I Norge for tiden? der en ekspertgruppe har analysert konsekvenser av økt internasjonalisering for en liten åpen økonomi: *Landets evne til å sikre høyest mulig avlønning av innsatsfaktorene i samfunnet gitt at man samtidig skal ha full sysselsetting og langsiktig balanse i utenriksøkonomien.* Sett på bakgrunn av at denne definisjonen er gjort innenfor et langsiktig tidsperspektiv, er det lagt til grunn at prisene på innsatsfaktorene er fleksible og at de i stor grad avspeiler verdiskapingen. "Lang sikt" er imidlertid et rent teoretisk begrep. I praksis behøver det ikke være noe godt samsvar mellom faktorpriser og verdiskaping.

Boks 5.1 Om konkurranseevnebegrepet

Landets konkurranseevne

Den omfattende deltakelsen i det internasjonale varebyttet har gjort det mulig for Norge å oppnå en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet overfor utenlandsk konkurranse.

Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebytet må over tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Fordelene ved det internasjonale varebyttet vil bli vesentlig redusert, hvis vi ikke samtidig kan sørge for en full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling. *Et lands konkurranseevne uttrykker derfor evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien over tid, samtidig som en har full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling.*

Konkurranseevnen for en næring karakteriserer evnen til å overleve over tid. Dette beror på næringens lønnsomhet og dens evne til å trekke til seg investeringer. En lønnsom næring må kunne hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på produktmarkedene, og med andre norske næringer i arbeidsmarkedet. En kan ikke uten videre trekke slutninger fra utviklingen i konkurranseevnen for en enkelt bedrift eller næring til utviklingen i konkurranseevnen for et helt land. En økonomi med vekst og omstilling vil normalt være preget av ulik utvikling i konkurranseevnen for de enkelte næringer. Videre kan en bedring i konkurranseevnen for en næring, f.eks. gjennom subsidiering av innsatsfaktorene, gi en dårligere utnyttelse av ressursene samlet sett, og dermed ikke bedre konkurranseevnen i samfunnsøkonomisk forstand. Det er derfor viktig å skille mellom konkurranseevnen for en enkelt næring og for Norge som helhet.

For Norge vil utviklingen i oljesektoren ha særlig stor betydning for utenriksøkonomien og dermed for landets samlede konkurranseevne. Både i 2001 og 2002 var driftsregnskapet overskudd på vel 200 mrd. kroner. Eksporten av råolje og naturgass var 275 mrd. kroner i 2002, mot 302 mrd. året før.

Konkurranseutsatte og skjermede næringer

Skillet mellom konkurranseutsatte og skjermede næringer er viktig fordi økte lønnskostnader har ulik effekt på lokaliseringen av produksjonen,

på prisene og på sysselsettingen i de to typene næringer.

Tradisjonelt har konkurranseutsatte næringer blitt assosiert med industrien, mens skjermede næringer som regel har blitt assosiert med tjenesteproduserende næringer (varehandel, transporttjenester, finansiell tjenesteyting, annen privat tjenesteyting etc.). Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostnader har imidlertid bidratt til at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet.

Et forsøk på å avklare innholdet i begrepene konkurranseutsatte og skjermede næringer er gitt i Holden-utvalgets rapport NOU 2000:21, vedlegg 8 (av professor Asbjørn Rødseth). I teorien blir skjermede næringer definert ved at de produserer varer eller tjenester som verken kan eksporteres eller importeres, mens konkurranseutsatte næringer produserer varer eller tjenester som kan eksporteres eller importeres. For de konkurranseutsatte næringene vil produsentprisene i stor grad bli bestemt på verdensmarkedet, mens produsentprisene i de skjermede næringene i større grad vil reflektere forholdet mellom tilbud og etterspørsel innenlands. I praksis er det imidlertid vanskelig å avgrense hvilke næringer som er konkurranseutsatte og hvilke som er skjermede, fordi mange næringer er i en mellomstilling.

Rene konkurranseutsatte næringer kjenne-tegnes av bedrifter som produserer for et internasjonalt marked ved hjelp av arbeidskraft som eneste lokale produksjonsfaktor. (Bedriftene bruker også kapital, men er ikke bundet til å investere denne i Norge). Rene konkurranseutsatte næringer har stor betydning i forhold til lønnsoppgjøret, fordi utviklingen i lønnsnivået over tid bestemmer om næringen blir værende i Norge eller ikke. Blir lønnsnivået for høyt sammenliknet med produktiviteten, reduseres lønnsomheten, noe som kan føre til at det ikke blir investert i nye arbeidsplasser. Lønnsnivået i de rene konkurranseutsatte næringene binder samtidig opp lønnsnivået i resten av økonomien dersom en skal ha samme lønn for samme arbeid uavhengig av næring.

Det største innslaget av rene konkurranseutsatte næringer finner man innenfor industrien, men det er slike næringer også innen tjenesteyting.

Boks 5.1 forts.

Industriens konkurranseevne

Økt produksjon i eksportkonkurrerende næringer og økte markedsandeler for importkonkurrerende næringer vil sikre at utenriksøkonomien blir mer robust overfor svingninger i oljeprisen. Blant de eksport- og importkonkurrerende næringene er industrien den viktigste enkeltnæringen. En rimelig god evne for industrien til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling. Dette behøver imidlertid ikke innebære at industriens konkurranseevne hele tiden må være like god. Da oljeinntektene kom inn i norsk økonomi, kunne driftsbalansen ovenfor utlandet sikres med en mindre industrisektor. Men oljeinntektene innebærer ikke at norsk industri på varig basis kan ha svakere konkurranseevne enn industrien hos handelspartnerne. I en moderne økonomi er det hele tiden betydelige omstillinger, og et visst antall bedrifter og arbeidsplasser blir hele tiden lagt ned. Dersom Norge skal opprettholde den nødvendige størrelsen på industrien spesielt og konkurranseutsatt sektor generelt, må de bedrifter og arbeidsplasser som blir lagt ned erstattes av nye. For at dette skal kunne skje, må bedriftene og arbeidsplassene som etableres ha minst like god konkurranseevne som industrien hos våre handelspartnere. Spesielt må investeringer i norsk industri gi avkastning på linje med investeringer i andre land. Hvis avkastningen på investeringer i Norge blir lavere enn avkastningen i andre land, vil det ikke være mulig å opprettholde en tilstrekkelig stor industri i Norge.

Industriens konkurranseevne avhenger av flere faktorer. Enkelte av faktorene er først og fremst knyttet til forhold i den enkelte bedrift, og vil i mindre grad påvirkes av endringer i de økonomiske rammevilkårene for bedriften. Dette gjelder i stor grad for produktivitet i vid forstand, dvs. bedriftens evne til å utnytte arbeidskraft, kapital og energi på en effektiv måte i produksjonsvirksomheten og til å ta i bruk ny teknologi. Et annet eksempel er markedsføring.

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene ved norsk industriproduksjon. Foruten lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader og kostnader til innenlandsk produsert vareinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Det samme vil være tilfellet for offentlige avgifter og subsidier.

For viktige deler av norsk industri er *energi-kostnadene*, særlig knyttet til elektrisk strøm, av stor betydning for konkurranseevnen. Også endringer i prisforholdet mellom ulike energibærere kan få betydning for konkurransesituasjonen for norsk industri. Slike endringer kan finne sted i løpet av forholdsvis kort tid. Bruken av olje som energikilde er i de fleste næringer relativt sett mindre i Norge enn i andre land. Derfor vil lave oljepriser på kort sikt bidra til å svekke den relative konkurransesituasjonen for mange norske bedrifter.

Bedriftenes *transport- og logistikkostnader* er også av betydning for konkurranseevnen. Undersøkelser indikerer at transportkostnadene i industrien utgjør om lag 8 prosent av omsetningen (per 1997).

Også *kapitalkostnadene* har betydning for konkurranseevnen. I teorien er det den såkalte brukerprisen på kapital som gjenspeiler kapitalkostnadene. Brukerprisen tar hensyn til markedsprisen på kapitalutstyret, kostnadene ved å binde kapital i bedriften (renten), kapitalslitet og reglene for bedrifts- og kapitalbeskatning. Brukerprisen på kapital er vanskelig å måle i praksis, men en har data for enkelte viktige komponenter i brukerprisen som f.eks. renter, og pris på nytt kapitalutstyr. Det er i prinsippet også mulig å beregne virkninger av skattereglene på brukerprisen.

I lys av den tettere integrasjonen i de internasjonale kapitalmarkedene og at reguleringene av kapitalbevegelser over landegrensene i all hovedsak er fjernet, er det mindre grunn til å vente at kostnadene for bedriftene ved å ta opp lån skal være vesentlig annerledes i Norge enn i andre land. Likevel er det en klar tendens til at mange bedrifter låner mest i nasjonal valuta. Dette gjelder særlig små og mellomstore bedrifter som produserer for hjemmemarkedene, hvor tilbud av kreditt forutsetter god lokal kunnskap om marked og aktører. Det kan også være rasjonelt å ha gjeld i nasjonal valuta siden andre kostnader og inntekter er i nasjonal valuta. Også slike bedrifter vil imidlertid møte internasjonal konkurranse. Det kan derfor være relevant å sammenlikne lånekostnadene i norske kroner med lånekostnadene for gjennomsnittet av våre handelspartnere. I så fall må en også korrigere for endringer i verdien på den norske kronen i forhold til valutaene til våre handelspartnere.

Boks 5.1 forts.

Avgifter og subsidier som knyttes direkte til bruk av arbeidskraft, f.eks. arbeidsgiveravgift, fanges opp i lønnskostnadene, slik de måles i dette kapitlet. Andre avgifter og subsidier fanges imidlertid ikke opp, f.eks. CO₂-avgifter. Slike avgifter og subsidier vil også påvirke konkurranseevnen, men det er vanskelig å framskaffe sammenliknbare tall mellom land.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av produktivitets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv, særlig i de *skjermede næringene*. Disse

næringene leverer vareinnsats, energi og kapitalvarer til industrien. Jo billigere disse leveransene kan skje, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Videre konkurrerer industrien med øvrige næringer om enkelte innsatsfaktorer, særlig arbeidskraft. Lavere lønninger og svekket lønnsomhet i andre næringer kan føre til at industriens konkurranseevne bedres ved at det blir lettere og billigere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapitalvarer. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

I dette kapitlet ser vi på noen utvalgte indikatorer for utviklingen i industriens konkurranseevne. I avsnitt 5.1 kommenteres utviklingen i hhv. lønns-

kostnader, kapitalkostnader og andre kostnader. I avsnitt 5.2 presenteres tall for produktivitetsutviklingen. I avsnitt 5.3 kommenteres utviklingen i

Tabell 5.1 Enkelte indikatorer for industriens kostnadsutvikling i Norge i forhold til handelspartnerne¹⁾²⁾. Prosentvis endring fra året før

	Gj.snitt 1981- 1990	Gj.snitt 1991- 2000	Gj.snitt 1993- 2002	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Relative timelønns- kostnader i felles valuta ³⁾	0,3	-0,6	1,3	-4,2	-2,2	2,4	-0,3	1,8	-0,5	1,7	-0,3	5,1	10,5 ⁴⁾
Relative investerings- priser for industrien i felles valuta ⁵⁾	-0,9	-1,2	..	-2,5	-2,6	3,6	-0,4	-1,8	-2,2	-2,5	-1,4	..	..
Rentedifferanse ⁶⁾ for nominelle renter korr. for valutakurs- endringer	1,9	-0,2	1,4	-2,3	-1,5	1,4	-0,2	0,0	-2,6	1,9	-0,2	6,2	11,7
Relative konsum- priser i felles valuta	0,8	-1,0	0,4	-3,3	-2,4	2,4	-0,9	1,7	-2,7	0,1	-1,1	3,8	7,2 ⁴⁾
Memo: Valutakurs ⁷⁾	1,4	0,8	-0,4	2,3	1,4	-2,4	0,1	-1,0	3,7	0,9	2,1	-3,1	-7,4

¹⁾ For de relative tallene inngår tall for Norge i telleren og handelspartnerne i nevneren. Ved omregning til felles valuta har en benyttet industriens effektive valutakurs. En sterkere kronekurs (dvs. et negativt endringstall for valutakursen) bidrar til å øke verdien på de ulike konkurranseevneindikatorene når disse er regnet i felles valuta. Motsatt vil en svakere kronekurs bidra til å redusere verdien på de ulike konkurranseevneindikatorene når disse er regnet i felles valuta.

²⁾ Det er et brudd i tidsserien for konkurranseevnevektene fra 1992 til 1993 som følge av at OECD har revidert tallene for perioden 1993-1999, men ikke for perioden 1970-1992.

³⁾ Differansen mellom vekst i timelønn i norsk industri justert for endringer i antall virkedager og timelønnsveksten hos handelspartnerne.

⁴⁾ Anslag.

⁵⁾ Tall for investeringspriser i industrien er i mangel på data for enkelte av handelspartnere beregnet som et (vektet geometrisk) gjennomsnitt for 15 av totalt 25 land. Disse 15 landene har en samlet vekt på 82 prosent (1999). For 2000 er det brukt tall for land som sammenlagt tilsvarer om lag 65 prosent av handelspartnerne.

⁶⁾ Rentenivået i Norge fratrasket rentenivået for gjennomsnittet av handelspartnerne i prosentpoeng.

⁷⁾ Industriens effektive valutakurs (konkurransekursindeksen). Nominell effektiv kronekurs er beregnet på grunnlag av kursene på norske kroner (NOK) mot valutaene for Norges 25 viktigste handelspartnere (geometrisk gjennomsnitt veid med OECDs løpende konkurranseevnevekt, beregnet som en kjedet indeks). Indeksen er satt lik 100 i 1990. Positive tall innebærer en svekkelse av den norske kronen.

Kilde: OECD, IMF, BLS, Statistisk sentralbyrå Beregningsutvalget og enkelte nasjonale kilder.

Tabell 5.2 Timelønnskostnader i industrien. Prosentvis endring fra året før¹⁾

	Gj. snitt 1981- 1990	Gj. snitt 1991- 2000	Gj. snitt 1993- 2002	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002 ²⁾
Lønnskostnader pr. time													
Norsk industri	9,0	4,3	4,6	1,5	2,9	4,6	4,1	4,4	5,9	5,9	6,1 ³⁾	5,6 ³⁾	5¾
Norsk industri, justert for endringer i antall virkedager	9,0	4,4	4,5	1,5	2,9	3,9	4,1	4,4	6,2	6,2	5,4	5,3	5¾
Handelspartnerne	7,1	4,2	3,6	3,6	3,8	4,0	4,3	3,6	3,0	3,5	3,6	3,5	3,4
Relative timelønns- kostnader i nasjonal valuta ⁴⁾	1,8	0,2	0,9	-2,1	-0,8	-0,1	-0,2	0,8	3,1	2,6	1,7	1,8	2,3
Relative timelønnskostna- der i felles valuta ⁴⁾	0,3	-0,6	1,3	-4,2	-2,2	2,4	-0,3	1,8	-0,5	1,7	-0,3	5,1	10,5
<i>Memo:</i>													
Valutakurs ⁵⁾	1,4	0,8	-0,4	2,3	1,4	-2,4	0,1	-1,0	3,7	0,9	2,1	-3,1	-7,4

¹⁾ Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregning av industriens effektive valutakurs. Nasjonalregnskapets lønnsbegrep brukes i sammenlikninger av konkurranseevnen mellom land, og det inkluderer både funksjonærer og arbeidere i industrien. Dessuten inngår skifttillegg og overtidsbetaling i industriarbeiderlønningene, jf. avsnitt 3.1. Timelønnsveksten i de enkelte landene er gjengitt i vedleggstabell 8.3.

²⁾ Anslag.

³⁾ I nasjonalregnskapets tall for vekst i lønnskostnader per timeverk i 2000 er de påløpte kostnadene som følger av utvidelsen av ferien med 2 dager i 2001 ikke inkludert. Beregningsutvalget har her korrigert for dette ved å legge til 0,8 prosentpoeng til veksten i lønnskostnader per timeverk slik det registreres i Nasjonalregnskapet. Utvidelsen av ferien med to dager i 2002 er tilsvarende forutsatt å legge til 0,8 prosentpoeng til veksten i lønnskostnader per timeverk i 2001, mens det i Nasjonalregnskapet er lagt til grunn at bidraget er 0,6 prosentpoeng.

⁴⁾ Differansen mellom vekst i timelønn i norsk industri justert for endringer i antall virkedager, og timelønnsveksten hos handelspartnerne.

⁵⁾ Industriens effektive valutakurs, jf. tabell 5.1.

Kilder: Norge: Fram til 2001: Statistisk sentralbyrå, 2002: Beregningsutvalget
Handelspartnerne: Se vedleggstabell 8.3.

lønnsomheten. For å antyde noe om mulige nivåforskjeller i industriens kostnadsmessige konkurranseevne mellom land, omtales de totale lønnskostnadsnivåene for arbeidere i industrien i Norge og i andre land i avsnitt 5.4. For andre kostnadskomponenter er det svært vanskelig å finne brukbare tall for nivåsammenlikninger. I avsnitt 5.5 gis det en oversikt over utviklingen i markedsandeler for industriprodukter hjemme og ute.

5.1 Indikatorer for industriens kostnadsutvikling

Tabell 5.1 gir en oversikt over enkelte indikatorer for kostnadsutviklingen i norsk industri i forhold til handelspartnerne. Det understrekes at de angitte tallseriene ikke gir et fullstendig og presist bilde av utviklingen i den kostnadsmessige konkurranseevnen, men en antydning om tendenser. En nærmere utdyping av de enkelte kostnadskomponentene og utviklingen i disse er gitt i avsnittene nedenfor.

5.1.1 Lønnskostnader

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i norsk industriproduksjon. Målt som andel av verdiskapingen (bruttoproduktet) i industrien utgjorde lønnskostnader mellom 70 og 80 prosent i perioden 1995-2001.

Tabell 5.2 og figur 5.1 viser utviklingen i lønnskostnader per time i norsk industri og for våre viktigste handelspartnere siden 1980. Ved å ta hensyn til endringer i valutakursen, kommer en fram til endringer i relative timelønnskostnader i felles valuta²⁾. Tallene gir imidlertid ikke uten videre uttrykk for en enkel årsaks-virknings-sammenheng. For eksempel vil en svekkelse av den norske kronen kunne påvirke den generelle pris-

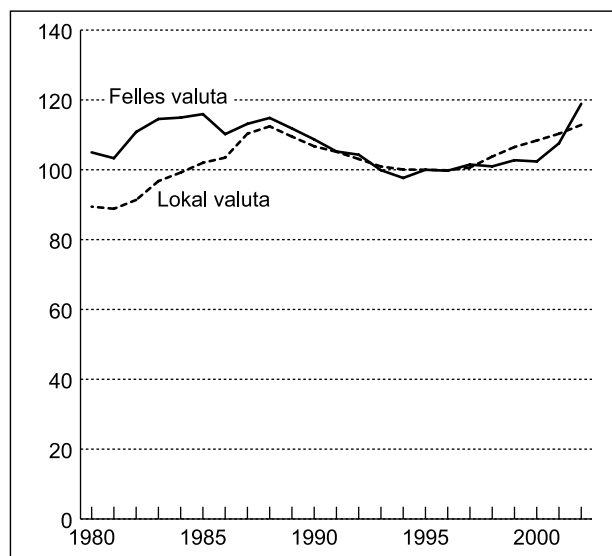
²⁾ Industriens effektive valutakurs er benyttet for å komme fram til endringer i relative timelønnskostnader i felles valuta. Utviklingen i industriens effektive valutakurs kan avvike betydelig fra kronens verdi mot enkeltvalutaer. Dette innebærer bl.a. at et veid gjennomsnitt ikke gir et fullstendig uttrykk for den endringen i konkurranse situasjonen de enkelte bransjene står overfor.

utviklingen og bedriftenes inntjening, som i neste omgang kan påvirke lønnsveksten³⁾.

I årene 1989-1996 økte timelønnskostnadene i gjennomsnitt mindre i norsk industri enn hos handelspartnerne, etter at økningen hadde vært sterkere gjennom størstedelen av 80-tallet. Fra 1988 til 1996 falt relative timelønnskostnader i felles valuta med om lag 12 prosent. Fra og med 1997 har imidlertid timelønnsveksten for industriarbeidere vært klart sterkere i Norge enn hos handelspartnerne. Fra 1997 til 2000 økte de relative timelønnskostnadene i nasjonal valuta med 8½ prosent. Samtidig svekket kronen seg med nær 6 prosent. Målt i felles valuta økte de relative timelønnskostnadene dermed kun med 2½ prosent i denne perioden.

I 2001 og 2002 har veksten i timelønnskostnadene i norsk industri fortsatt vært klart høyere enn hos handelspartene. Samtidig har kronekursen styrket seg markert. De relative lønnskostnadene i norsk industri har dermed økt kraftig målt i felles valuta. Timelønnskostnadene i norsk industri justert for endringer i antall virkedager økte med 5¼ prosent i 2001, mens kronekursen styrket seg med 3 prosent. Tall fra Bureau of Labor Statistics (BLS) tyder på en vekst i timelønnskostnadene hos våre viktigste handelspartnere på 3½ prosent i 2001. Målt i felles valuta økte dermed de relative timelønnskostnadene i norsk industri med 5 prosent. Beregningsutvalget anslår at timelønnskostnadene i norsk industri økte med 5¾ prosent fra 2001 til 2002. Ved å veie EU-kommisjonens tall for lønnsvekst i industrien, anslås veksten i timelønnskostnadene til handelspartnerne samlet til 3½ prosent⁴⁾. Sammen med en styrking av kronen på 7½ prosent tyder foreløpige og usikre tall på at de relative timelønnskostnadene i norsk industri, målt i felles valuta, økte med 10 prosent i 2002. De relative timelønnskostnadene i norsk industri målt i felles valuta ser dermed ut til å ha økt med hele 16 prosent de to siste årene.

Som beskrevet i boks 5.2, vil en rekke faktorer kunne bidra til ulik utvikling i timelønnskostnadene og årslønnen, f.eks. endringer i overtid, antall virkedager og sykefravær. Mens endringer i antall virkedager jevnes ut over tid, og således ikke har betydning for den underliggende utvikling i rela-

Figur 5.1 Relative timelønnskostnader i industrien. Indeks 1995=100

Kilde: IMF, BLS, EU-kommisjonen og Statistisk sentralbyrå.

tive lønnskostnader vis-à-vis utlandet, vil endringer i sykefravær, overtid, ferie mv. gi uttrykk for reelle bidrag til utviklingen i lønnskostnadene. Tabell 5.3 viser hvordan ulike faktorer har bidratt til avvik mellom lønn per normalårsverk og lønnskostnader per utførte timeverk i Norge. Pga. manglende data har det ikke vært mulig å gjennomføre tilsvarende dekomponering av lønnstallene for våre viktigste handelspartnere. Tallene i tabell 5.3 er beheftet med usikkerhet som følge av at anslagene for utvikling i overtid, skiftarbeid og trygde- og pensjonspremier (dvs. andre arbeidskraftskostnader i tabell 5.3) bygger på et svært foreløpig kildemateriale.

Beregningsutvalget lager ikke egne anslag for den framtidige lønnsveksten hos Norges handelspartnere. EU-kommisjonen⁵⁾ utarbeider imidlertid slike prognoser for de viktigste landene. Når disse veies sammen, anslås en vekst i samlede lønnskostnader per ansatt i industrien på 3½ prosent i 2003. Det knytter seg imidlertid stor usikkerhet til slike lønnsprognoser.

5.1.2 Kapitalkostnader

Ved siden av lønnskostnadene er kostnadene ved bruk av kapital viktige for industrien. Det er enda vanskeligere å finne enkle, sammenliknbare tall her enn for lønnskostnadene. Tabell 5.4 gir imidlertid en framstilling av to indikatorer som kan antyde noe om utviklingen.

⁵⁾ EU-kommisjonens anslag ble offentliggjort i det danske finansdepartementets Økonomisk Redegørelse i desember 2002.

³⁾ Videre vil lønnskostnadsutviklingen per time bli påvirket av endringer i antall virkedager som ikke gir uttrykk for de underliggende tendensene. En økning på 1 virkedag fra et år til et annet vil anslagsvis redusere veksten i timelønnskostnadene i norsk industri med ¼ prosentpoeng.

⁴⁾ EU-kommisjonen oppgir tall for vekst i lønnskostnader per sysselsatt i industrien. I beregningen av vekst i timelønnskostnader hos handelspartnerne er det lagt til grunn at time-lønnskostnadene øker i samme takt som lønningene per sysselsatt.

Boks 5.2 Timelønnskostnader og årslønn

Timelønnskostnadene som omtales i dette kapitlet utgjør samlede lønnskostnader regnet per utførte timeverk. Lønnskostnadene inkluderer i prinsippet direkte lønnskostnader (alle lønnsutbetalinger inklusive overtidsgodtgjørelse og lønn under sykdom, fødselspermisjoner m.v. som betales av arbeidsgiver, samt naturallønn) og indirekte lønnskostnader (arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver). Antall utførte timeverk regnes inklusive overtid, mens fravær holdes utenom.

Årslønn for en lønnstakergruppe er definert som gjennomsnittlig årslønn for arbeidstakere som utfører et fullt avtalefestet normalt årsverk. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner m.v. Årslønnen kan dermed sies å gi et samlet uttrykk for veksten i de avtalte lønssatsene for arbeidstakerne i gruppen som en betrakter.

Det følger av definisjonene ovenfor at bl.a. følgende forhold kan bidra til ulik utvikling i timelønnskostnader og årslønn:

- endringer i overtid
- endringer i betalt fravær, f.eks. sykefravær
- endringer i antall virkedager, f.eks. pga. endringer i bevegelige helligdager og skuddår

- endringer i arbeidsgiveravgift og pensjonspremier
- endret sats for feriepengene

I tillegg til faktorene som er nevnt i strekpunktene ovenfor vil forskyvninger i sysselsettingen mellom ulike regioner med forskjellig arbeidsgiveravgift bidra til at de samlede timelønnskostnadene for en lønnstakergruppe utvikler seg forskjellig fra årslønnen. Forskyvning i alderssammensetningen og endringer i antall som mottar pensjonsytelser fra bedriftene, vil også bidra til at timelønnskostnadene utvikler seg forskjellig fra årslønnen.

Ifølge foreløpige tall var veksten i timelønnskostnadene fra 2001 til 2002 om lag lik årslønnsveksten. I 2001 var imidlertid veksten i timelønnskostnadene klart høyere enn årslønnsveksten. Dette skyldes bl.a. at det var en færre virkedag mindre i 2001 enn i 2000, og at kostnadene ved ferieutvidelsen med to dager i 2002 påløp i 2001. Mens virkedager og indirekte lønnskostnader er tatt hensyn til i tallene for norsk industri, er det uklart i hvilken grad dette er gjort i tallene for handelspartnerne. Anslaget for årslønnsvekst er nærmere omtalt i kapittel 3.

Som det framgår av tabell 5.4, har det vært forholdsvis store variasjoner fra år til år i rentedifferansen for kortsiktige pengemarkedsrenter, når en justerer for valutakursendringer. Gjennom det

meste av 1990-tallet var det billigere, eller like billig, å låne i norske kroner som i en vektet kurv av handelspartnerens valutaer. Et unntak var 1992, da rentedifferansen var særlig stor i Norges disfavør

Tabell 5.3 Ulike faktors bidrag til avvik mellom lønn per normalårsverk og lønnskostnader per utførte timeverk i norsk industri. Bidrag i prosentpoeng

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002 ²⁾
Lønnskostnader pr. time, prosent	4,1	4,4	5,9	5,9	6,1 ¹⁾	5,6 ¹⁾	5¾
Lønn per normalårsverk, prosent	4,1	4,3	6,1	5,8	3,8	4,9	5¼
Avvik i prosentpoeng	0,0	0,1	-0,2	0,1	2,3	0,7	½
Anslag på bidrag til avvik i prosentpoeng:							
- Fravær	0,4	0,3	0,15	0,4	0,3	0,2	0,4
- Overtid	-0,3	-0,3	-0,05	-0,1	0,4	-0,6	0,1
- Ferie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,8	0,8	0,0
- Virkedager	0,0	0,0	-0,3	-0,3	0,7	0,3	0,0
- Andre arbeidskraftskostnader (inkl. strukturendringer)	-0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0

¹⁾ Utvalgets anslag på timelønnsvekst, jf. note 2 til tabell 5.2.

²⁾ Beregningsutvalgets anslag.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 5.4 Enkelte indikatorer for kapitalkostnader i industrien¹⁾

	Gj. snitt 1981- 1990	Gj. snitt 1991- 2000	Gj. snitt 1993- 2002	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Nominelle korte renter, nivå ²⁾ :													
Norge	13,3	6,9	6,0	7,3	5,9	5,5	4,9	3,7	5,8	6,5	6,7	7,2	6,9
Handelspartnerne	9,7	6,3	5,0	7,4	6,0	6,6	5,0	4,7	4,8	3,6	4,7	4,2	3,4
Rentedifferanse korr. for endringer i valutakurs	1,9	-0,2	1,4	-2,3	-1,5	1,4	-0,2	0,0	-2,6	1,9	-0,2	6,2	11,7
Investeringspriser i industrien ³⁾													
Norge	5,6	1,2	1,0 ⁵⁾	3,6	0,2	2,8	0,5	-2,0	2,1	-0,9	2,4	0,5	..
Handelspartnerne ⁴⁾	5,1	1,6	..	3,9	1,4	1,7	0,7	0,8	0,7	0,8	1,7	..	..
Relative investeringspriser i nasjonal valuta ⁴⁾	0,5	-0,5	..	-0,3	-1,2	1,1	-0,2	-2,8	1,4	-1,7	0,7	..	..
Relative investeringspriser i felles valuta ⁴⁾	-0,9	-1,2	..	-2,5	-2,6	3,6	-0,4	-1,8	-2,2	-2,5	-1,4	..	..

¹⁾ Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.

²⁾ 3-måneders pengemarkedsrenter.

³⁾ Prosentvis endring fra året før.

⁴⁾ Tall for investeringspriser i industrien er i mangel enkelte av handelspartnere beregnet som et (vektet geometrisk) gjennomsnitt for 15 av totalt 25 land. Disse 15 landene har en samlet vekt på 82 prosent (1999). For 2000 er det brukt tall for land som sammenlagt tilsvarer om lag 65 prosent av handelspartnerne.

⁵⁾ Gjennomsnitt 1992-2001.

Kilde: OECD, IMF, nasjonale kilder, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

som følge av uroen i det norske pengemarkedet før kronen begynte å flyte i desember 1992. Også i 1995 og 1999 var det klart dyrere å låne i norske kroner enn i gjennomsnittet av handelspartneres valutaer. I 2000 var det nominelle rentenivået i gjennomsnitt om lag 2 prosentpoeng høyere enn hos våre handelspartnere. På grunn av svekkelsen av kronekursen var imidlertid rentedifferansen regnet i felles valuta omlag lik null. De to siste årene har det imidlertid vært klart dyrere å låne i norske kroner. Dette skyldes både en høy rentedifferanse og en betydelig styrking av kronekursen. I 2001 var rentedifferansen korrigert for endringer i valutakursen 6 prosent, mens den i 2002 var hele 12 prosent. Ettersom norske bedrifter har mulighet til å ta opp lån i utenlandsk valuta, vil utviklingen i rentedifferansen korrigert for endringer i valutakursen kunne overdrive forskjellen i lånekostnader mellom Norge og handelspartnerne.

Investeringsprisene i industrien økte noe mindre i norsk industri enn hos våre viktigste handelspartnere i perioden 1991-2000, både målt

i nasjonal og i felles valuta. Tallene er imidlertid usikre og en bør derfor være forsiktig med å tillegge små endringer for stor betydning.

5.1.3 Andre kostnader

Industriens kostnadssituasjon påvirkes også av prisen på andre innsatsfaktorer enn arbeidskraft og kapital. Særlig er energikostnader, spesielt knyttet til elektrisk kraft, av stor betydning for konkurranseevnen for viktige deler av norsk industri, jf. nærmere omtale i boks 5.1. Fra tabell 5.5 ser vi at elektrisitetskostnadene har vært vesentlig lavere i Norge enn hos handelspartnerne. Prisforskjellen ble redusert i perioden 1980-1989, før den økte fram til 1993. Fra 1993 har prisforskjellen blitt noe redusert igjen. De siste årene har norsk industri betalt om lag en tredel for sin elektrisitet av det industrien hos handelspartnerne har gjort. Den kraftige økningen i elektrisitetsprisene den siste tiden vil trolig medføre at denne andelen vil øke noe i år.

Boks 5.3 Renter og lånekostnader

Et problem med rentetallene som er brukt i tabell 5.3 er at det er usikkert hvor relevante kortsiktige pengemarkedsrenter er for bedriftenes lånekostnader. For det første låner bedriftene i liten grad direkte i pengemarkedet. For det andre foregår en stor del av opplåningen både i Norge og andre land med lengre rentebindingstid. Graden av rentebinding kan også variere mellom land. Et tredje forhold er at den indikatoren som er stilt opp i tabellen, ikke tar hensyn til forskjeller i skattesystemene mellom land, som også er viktig for å vurdere bedriftenes kapitalkostnader. Et fjerde forbehold er at bedriftenes valg mellom lån i ulike valutaer må tas under usikkerhet om framtidige endringer i valutakurs og renter.

Kostnaden ved bruk av kapital påvirkes også av prisutviklingen på selve kapitalutstyret. Tabell 5.3 viser en tallserie for prisutviklingen på industriens investeringer i forhold til den vi kan beregne for handelspartnerne. Disse tallene kan nok i større grad enn lønnskostnadene påvirkes av mer tilfeldige forhold. Men over tid vil en vente at den viser den mye av den samme utviklingstendensen som tallene for lønnskostnadene. Dette har sammenheng med bl.a. at prisnivået for investeringer til dels avhenger av lønningene. De norske lønnskostnadene utgjør, direkte og indirekte gjennom produktinnsatsen, knapt 1/3 av investeringskostnadene til kjøperverdi.

Bedriftenes transportkostnader er også av betydning for konkurranseevnen. En undersøkelse foretatt av Transportbrukernes Fellesorganisasjon tyder på at transportkostnadene i norsk industri utgjorde om lag 8 prosent av omsetningen i 1997. En tilsvarende undersøkelse for varehandelen tyder på at transportkostnadene i denne næringsen utgjorde knapt 6 prosent av omsetningen i 1996. Tall fra European Logistics Association, som omfatter både industrien, varehandelen og øvrige private næringer, tyder på at europeiske bedrifter i gjennomsnitt hadde transportkostnader tilsvarende drøyt 2 prosent av omsetningen i 1997. Tallene kan derfor tyde på at norske transportkostnader er høye i internasjonal sammenheng.

Tallene for utvikling i lønnskostnadene for industrien sier indirekte også noe om kostnadsutviklingen for de innsatsfaktorene som kjøpes i Norge. Det skyldes at lønnsutviklingen i industrien gjerne setter et visst mønster for andre næringer og dermed for prisene på de varene og tjenestene de leverer til industrien selv. For å utfylle dette bildet

har tabell 5.6 også en framstilling av hvordan det generelle prisnivået i Norge utvikler seg i forhold til utlandet. Som indikator har en benyttet tall for konsumpriser i Norge og hos handelspartnerne, i mangel av brukbare pristall for leveranser til bedriftene. Over tid kan en imidlertid regne med at det er en viss parallellitet i prisutviklingen.

5.1.4 Rammebetingelser

Forutsigbare og stabile rammebetingelser kan bidra til å styrke industriens konkurranseposisjon. Lav og stabil konsumprisvekst samt stabilitet i valutakursutviklingen kan være viktig i denne sammenheng. I tillegg til at konsumprisveksten har vært relativt lav viser tabell 5.6 at Norge gjennom flere år også har hatt en relativt stabil konsumprisvekst. De siste årene har prisveksten hos handelspartnerne gjennomgående vært lavere enn i Norge. I 2002 var derimot konsumprisveksten noe lavere i Norge enn hos våre viktigste handelspartnere. Merverdiavgiftsreformen i 2001 bidro til å trekke

Tabell 5.5 Elektrisitetspriser for industrien

	1980	1989	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Elektrisitetspriser i													
US dollar pr. kWh:													
Norge	0,015	0,030	0,023	0,019	0,020	0,022	0,025	0,024	0,019	0,019	0,016	0,019	0,023
Handelspartnerne	0,053	0,059	0,080	0,072	0,071	0,077	0,074	0,065	0,067	0,063	0,055	0,054	..
Relative elektrisi-													
tetspriser, prosent ¹⁾	28,3	50,8	29,4	26,3	27,6	29,0	33,1	36,6	29,0	30,2	28,6	35,3	..

¹⁾ Nivået på prisen i Norge i prosent av nivået for handelspartnerne.

Kilde: International Energy Agency, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 5.6 Konsumpriser i Norge og hos handelspartnerne. Prosentvis endring fra året før¹⁾

	Gj. snitt 1981- 1990	Gj. snitt 1991- 2000	Gj. snitt 1993- 2002	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Konsumpriser													
Norge	7,6	2,3	2,2	2,3	1,4	2,4	1,2	2,6	2,3	2,3	3,1	3,0	1,3
Handelspartnerne	5,3	2,6	2,2	3,4	2,5	2,5	2,0	1,9	1,5	1,3	2,1	2,5	2,0 ²⁾
Relative konsum- priser i nasjonal valuta	2,2	-0,2	0,0	-1,1	-1,0	-0,1	-0,7	0,7	0,8	0,9	0,9	0,5	-0,7 ²⁾
Relative konsum- priser i felles valu- ta ³⁾	0,8	-1,0	0,4	-3,3	-2,4	2,4	-0,9	1,7	-2,7	0,1	-1,1	3,8	7,2 ²⁾

¹⁾ Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.

²⁾ Anslag.

³⁾ Valutakursutviklingen er angitt i tabell 5.1.

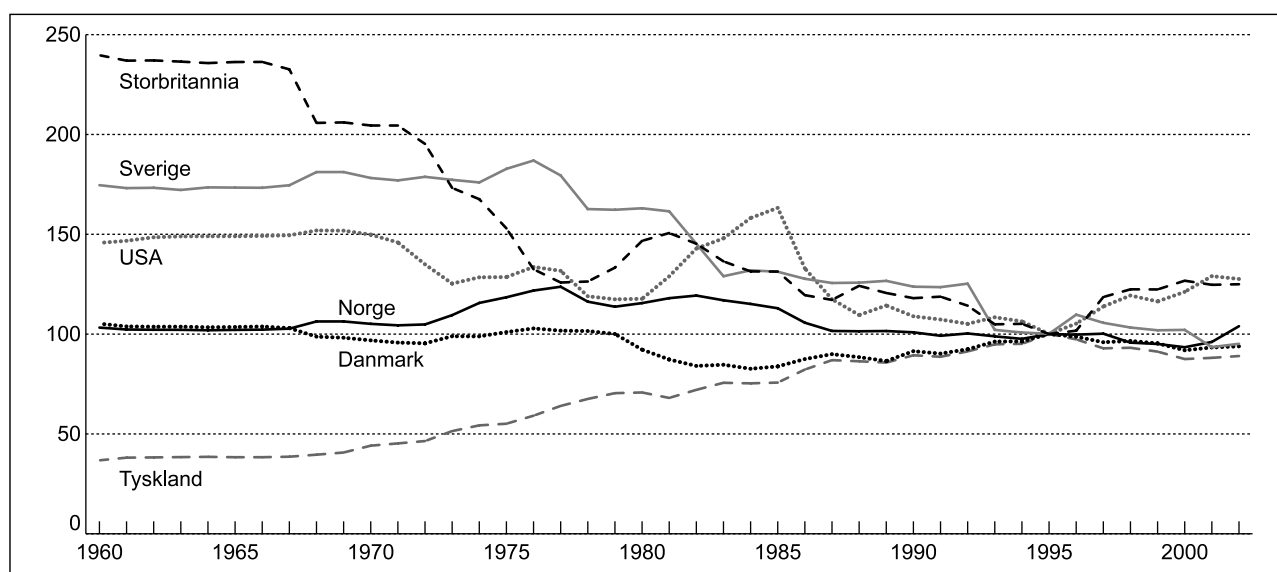
Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget og enkelte nasjonale kilder.

opp konsumprisveksten i 2001, mens den bidro til å trekke ned konsumprisveksten i 2002.

Tallene i tabell 5.6 er basert på konsumprisindeksene i de enkelte land. Disse indeksene er ofte mindre egnet når en skal sammenlikne prisutviklingen mellom land, bl.a. fordi ulike komponenter av prisindeksen beregnes og vektlegges forskjellig. Basert på et enhetlig metodisk opplegg produseres det nå harmoniserte konsumprisindekser i alle EU-land, Island og Norge, som er bedre egnet til internasjonale sammenlikninger. En nærmere

omtale av den harmoniserte konsumprisindeksen er gitt i vedlegg 7.

Betydningen av stabile rammebetingelser for næringslivet har vært en viktig grunn til at pengepolitikken i Norge gjennom mange år var rettet inn mot stabilitet i valutakursen. Utviklingen i den nominelle effektive valutakursen for utvalgte land viser at Norge, i likhet med Danmark og til en viss grad Sverige, har hatt en meget stabil valutakurs de siste 40 årene sammenliknet med bl.a. Storbritannia, Tyskland og USA, jf. figur 5.2. Dette reflek-

Figur 5.2 Utviklingen i nominell effektiv valutakurs for utvalgte land. Indeks 1995=100. Stigende kurve angir sterkere kurs

Kilde: Norges Bank.

terer bl.a. at betydningen av å redusere usikkerheten omkring valutakursutviklingen er større i små og åpne økonomier enn i store økonomier med en relativt sett mindre konkurranseutsatt sektor. De siste to årene har det imidlertid vært store bevegelser i den norske kronen. Fra mai 2000 til begynnelsen av februar i år har den norske kronen styrket seg med hele 15 prosent, noe som isolert sett innebærer en markert svekkelse av den kostnadsmessige konkurranseevnen. En nærmere omtale av utviklingen i den norske valutakursen er gitt i vedlegg 7.

Et godt samarbeidsklima mellom partene i arbeidslivet kan være et konkurransemessig fortrinn. At partene arbeider sammen for å løse felles

utfordringer er viktig for å komme gjennom nødvendige omstillinger og tilpasninger. I januar i år kom partene i arbeidslivet med en felles uttalelse om situasjonen foran årets mellomoppgjør, jf. også avsnitt 3.5. Uttalelsen er sitert i vedlegg 4.

5.2 Produktivitetsutviklingen

Utviklingen i arbeidskraftsproduktiviteten er viktig for utviklingen i kostnader pr. produsert enhet. Det er imidlertid stor usikkerhet både i de norske og de utenlandske produktivitetstallene. I juni 2002 ble det publisert nye nasjonalregnskapstall for perioden 1991-2001. I de nye tallene ble produktivits-

Tabell 5.7 Utviklingen i arbeidskraftsproduktiviteten. Prosentvis endring fra året før

	Gj.snitt 1981- 1990	Gj.snitt 1991- 2000	Gj.snitt 1992- 2001	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Produktivitet målt ved produksjon												
<i>Fastlandsøkonomien</i>												
- Norge	2,3	3,3	3,2	2,8	4,0	3,0	3,3	4,8	3,0	3,1	2,9	2,5
<i>Markedsrettet virksomhet¹⁾</i>												
- Fastlands-Norge	3,4	4,2	3,9	4,0	5,4	3,5	5,1	4,7	2,1	2,9	3,7	3,1
<i>Industrien</i>												
- Norsk industri	3,8	2,8	2,6	0,6	4,0	1,8	3,7	3,9	4,0	3,7	1,2	0,3
- Handelspartnerne ^{2) 3)}	4,5	3,7	..	2,2	7,2	4,1	2,9	4,6	3,7	3,0	4,5	..
- Relativ produktivitet ³⁾	-0,6	-0,9	..	-1,6	-3,0	-2,3	0,8	-0,6	0,3	0,7	-3,2	..
Produktivitet målt ved bruttoprodukt												
<i>Hele økonomien</i>												
- Fastlands-Norge	1,5	2,5	2,3	2,5	2,5	2,5	2,5	2,3	1,7	2,1	2,9	2,1
- Handelspartnerne ⁴⁾	..	2,0	..	2,0	3,6	1,7	1,6	2,1	1,5	1,7	1,9	..
- Relativ produktivitet	..	0,5	..	0,5	-1,0	0,8	0,9	0,3	0,2	0,4	0,9	..
<i>Markedsrettet virksomhet</i>												
- Fastlands-Norge	3,4	3,9	3,4	2,9	5,4	4,3	4,5	3,3	-0,8	2,1	4,4	3,4
- Handelspartnerne ^{2) 3) 4)}	..	2,1	2,0	2,4	3,9	1,7	1,6	2,1	1,6	1,8	2,0	0,2
- Relativ produktivitet ³⁾	..	1,7	1,4	0,5	1,4	2,5	2,9	1,1	-2,3	0,2	2,4	3,3
<i>Industrien</i>												
- Norsk industri	2,3	0,6	0,6	-0,5	0,1	1,1	1,9	-0,6	-1,9	3,6	0,9	0,7
- Handelspartnerne ^{2) 3)}	3,1	3,7	..	3,0	7,0	4,1	2,6	4,5	3,2	3,1	4,5	..
- Relativ produktivitet ³⁾	-0,7	-3,0	..	-3,3	-6,5	-2,9	-0,7	-4,8	-5,0	0,5	-3,5	..

¹⁾ Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

²⁾ Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.

³⁾ P.g.a. problemer med måling av produktivitet er ikke tallene for Norge og handelspartnerne direkte sammenliknbare.

⁴⁾ Produktivitetstallene for hele økonomien og markedsrettet virksomhet hos handelspartnerne er regnet som bruttoprodukt per sysselsatt, og ikke per utførte timeverk.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

veksten revidert kraftig opp, særlig innen en del tjenesteytende næringer. Innenfor industrien var det kun små endringer.

Arbeidskraftsproduktiviteten måles vanligvis som bruttoproduktet i faste priser delt på antall utførte timeverk. Tall for produktiviteten som er beregnet med utgangspunkt i bruttoproduktet viser en systematisk svakere produktivitetsvekst i norsk industri enn hos handelspartnerne. Fra 1981 til 2000 var svekkelsen av relativ produktivitet i industrien drøyt 30 prosent. Måleproblemene knyttet til produktivitetstallene tilsier imidlertid at deler av denne svekkelsen ikke er reell, jf. også nærmere redegjørelse i Beregningsutvalgets rapport: NOU 1996:4. Dersom en ser på utviklingen i relativ produksjon per utførte timeverk er svekkelsen langt mindre enn om en ser på utviklingen i bruttoprodukt per timeverk. Fra 1981 til 2000 var likevel svekkelsen i relativ produktivitet i industrien målt på denne måten knapt 15 prosent. Også i 2001 var produktivitetsveksten i norsk industri beskjeden ifølge de foreløpige nasjonalregnskapstallene.

En analyse av utviklingen i arbeidskraftsproduktiviteten i industrien med utgangspunkt i mer disaggregerte tall (dvs. tall for de enkelte industri-næringer) for Norge, Sverige og Tyskland tyder likevel på at norsk industri samlet har hatt en

relativt svak produktivitetsutvikling på 1990-tallet. Undersøkelsen viser imidlertid at noe av produktivitetsforskjellen mellom norsk og svensk industri på 1990-tallet kan tilskrives forskjeller i produktsammensetning, jf. nærmere redegjørelse i beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17, vedlegg 6. Forskjeller i produktsammensetning ser imidlertid ikke ut til å kunne forklare produktivitetsforskjellen mellom norsk og tysk industri. Selv om analysen bygger på nasjonalregnskapstall etter ny standard (ENS95), som tar sikte på å redusere måleproblemer og metodiske forskjeller, hefter det fortsatt tvil ved om målemetodene faktisk er like i det norske og svenske nasjonalregnskapet. Dette har sin forklaring i at forskjellene mellom utviklingen i produksjonen og bruttoproduktet på næringsnivå er så vidt store målt i faste priser.

Tallene i tabell 5.7 viser videre at produktivitetsveksten den norske fastlandsøkonomien ifølge de reviderte nasjonalregnskapstallene har vært sterkere enn hos handelspartnerne gjennom 1990-tallet. Dette reflekteres også i at produktivitetsveksten i markedsrettet virksomhet har vært sterkere i Norge enn hos handelspartnerne. Store måleproblemer innebærer imidlertid at sammenlikninger i produktivitetsutviklingen mellom land må brukes med stor varsomhet. Måling av produktivitet i tje-

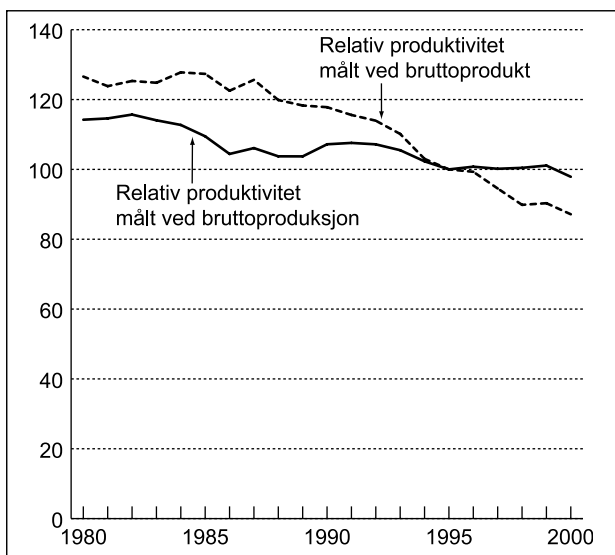
Boks 5.4 Produktivitetssammenlikninger

Usikkerheten i produktivitetstallene (bruttoprodukt i faste priser delt på antall utførte timeverk) er i hovedsak knyttet til tre forhold. For det første er det betydelige metodiske problemer knyttet til målingen av bruttoproduktet i faste priser. Datagrunnlaget for nasjonalregnskapsstatistikken og metoder for bl.a. deflatering ser ut til å variere mellom ulike lands nasjonalregnskap, slik at det er vanskelig å finne gode sammenliknbare tall. Tilgjengelige tall viser bl.a. at siden 1970 har bruttoproduktet i norsk industri målt i løpende priser i felles valuta i grove trekk utviklet seg parallelt med bruttoproduktet i industrien hos våre handelspartnere. Målt i faste priser har imidlertid bruttoproduktet i norsk industri utviklet seg betydelig svakere enn i industrien hos våre handelspartnere. Den systematiske ulike utviklingen i bruttoproduktet målt i faste og løpende priser kan tyde på at deflateringsmetoden i de norske tallene er forskjellig fra metoden som er benyttet i tallene for handelspartnerne. Ulike deflateringsmetoder slår dermed direkte ut i ulik produktivitetsutvikling. Videre er det en ten-

dens til betydelige revisjoner i produktivitetstallene i ettertid. I de foreløpige regnskapene bygger produksjonsutviklingen på korttidsindikatorer som produksjonsindeksen. Denne indeksen måler den samlede produksjonen, og en får dermed ikke korrigert for bidragene fra utviklingen i produktinnsatsen før senere regnskap foreligger.

For det andre kan tallene for gjennomsnittlig produktivitet i industrien gi et misvisende bilde dersom en ønsker å sammenlikne produktivitetsutviklingen mellom land som har store forskjeller i industristruktur. Analyser av produktivitetsutviklingen i industrien i Norge og Sverige på et mer disaggregert nivå tyder på dette kan være en viktig faktor i forhold til utviklingen i enkeltland, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17.

Det tredje problemet med produktivetsmålet har sammenheng med at tallene blir påvirket av kortsiktige konjunktuelle svingninger som ikke er sammenfallende med de underliggende tendensene.

Figur 5.3 Relativ produktivitet i industrien målt ved produksjon og bruttoprodukt. Indeks 1995=100.

Kilde: OECD, IMF og Statistisk sentralbyrå.

nesteytende næringer er mer komplisert enn for vareproduserende næringer fordi datainnhentingen til nasjonalregnskapet er mer ufullstendig. SSB har nylig gjennomført en tallrevisjon hvis formål bl.a. var å utvide mulighetene til å rapportere produktivitetsutviklingen for tjenesteytende næringer. De nye tallene viser en klart høyere produktivitetsvekst innen en del tjenesteytende næringer gjennom 1990-tallet enn de gamle tallene. Det gjenstår imidlertid mye arbeid rundt måling av produktivitet i tjenesteytende næringer, blant annet hvordan man skal måle kvalitetsforbedringer. Utviklingen i produktiviteten i tjenesteytende næringer er viktig fordi tjenesteytende næringer utgjør en stor og stadig økende andel av økonomien.

5.3 Indikatorer for utviklingen i lønnsomheten

Det er en nær sammenheng mellom utviklingen i konkurranseevnen og lønnsomheten. Høyere lønnskostnader, lavere produsentpriser eller svakere produktivitetsutvikling er faktorer som isolert bidrar til svekket konkurranseevne og lavere lønnsomhet. Motsatt bidrar lavere lønnskostnader, høyere produsentpriser eller sterkere produktivitetsutvikling isolert til bedret konkurranseevne og høyere lønnsomhet. For at det over tid skal investeres i nye lønnsomme arbeidsplasser i Norge må avkastningen på investert kapital i Norge være på linje med avkastningen utenlands. Kravet til lønnsomhet har trolig økt som følge av økt globalisering og sterkere internasjonal konkurranse. Selv

om lønnsomhetsutviklingen i norsk industri ser ut til å ha vært noe svakere enn hos handelspartnerne siden 1995, er forskjellen langt mindre enn det utviklingen i relative lønnskostnader og produktivitet isolert sett skulle tilsi. Dette henger antagelig sammen med at norsk trolig industri har opplevd raskere prisvekst for sine produkter enn for sine innsatsvarer, og dermed hatt en betydelig "terms of trade"-gevinst i samme periode. Se for øvrig avsnitt 1.1 for nærmere omtale av utviklingen i bytteforholdet overfor utlandet de siste årene.

I dette avsnittet presenteres indikatorer for lønnsomhetsutviklingen, både i industrien og i øvrige næringer. En nærmere beskrivelse av de ulike lønnsomhetsmålene er gitt i boks 5.5.

5.3.1 Makroøkonomiske lønnsomhetsmål

Vedleggstabell 8.4 i vedlegg 8 viser lønnsomhetsutviklingen for industrien og andre næringer med utgangspunkt i de to makroøkonomiske målene *driftsresultatandel* og *kapitalavkastningsraten*.

Tabellen viser at lønnsomheten gjennom 1990-tallet har utviklet seg noe ulikt mellom de forskjellige næringsgruppene. Industrien opplevde bedret lønnsomhet gjennom første halvdel av tiåret, før lønnsomheten falt i siste halvdel. De siste tre årene tyder tallene på en markert nedgang i lønnsomheten i industrien. Lønnsomhetsnivået for industrien i 2001 var det laveste siden 1978, og foreløpige beregninger tyder på at lønnsomheten falt ytterligere i 2002. Den markerte nedgangen i lønnsomheten de siste årene må ses i sammenheng med en sterk lønnskostnadsvekst, relativt svak produktivitetsutvikling og en klar styrking av kronekursen. Både innenfor hotell og restaurant og personlig tjenesteyting økte lønnsomheten gjennom 1990-tallet og fram til 2001. Innenfor post- og telekommunikasjon økte lønnsomheten fram til 1999, men har siden falt tilbake til om lag samme nivå som ved begynnelsen av 1990-tallet. Innenfor varehandel og forretningsmessig tjenesteyting har lønnsomhetsutviklingen vært relativt stabil de siste ti årene.

Det er betydelig usikkerhet knyttet til sammenlikninger av lønnsomhetsutviklingen mellom land, blant annet som følge av at landene bruker ulike metoder for å beregne kapitalslitet. Ved å sammenlikne bruttotall kan en unngå noe av denne usikkerheten. Selv om sammenlikningen av lønnsomhetsutviklingen i Norge og hos handelspartnere baseres på bruttotall, vil det være usikkerhet som følge av måleproblemer knyttet til norske og utenlandske produktivitetstall, jf. boks 5.4.

I vedleggstabell 8.5 presenteres tall for lønnsomhetsutviklingen i perioden 1992-2001 for Fast-

Boks 5.5 Indikatorer for lønnsomhetsutviklingen

Lønnsomheten kan måles både ved makroøkonomiske og bedriftsøkonomiske mål, jf. vedlegg 6 i beregningsutvalgets rapport NOU 2000:25. Makromålene tar utgangspunkt i sentrale nasjonalregnskapssammenhenger mellom innenlandsk verdiskaping og produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital, og er basert på tall fra nasjonalregnskapet. De bedriftsøkonomiske målene tar utgangspunkt i kjente nøkkeltall fra ordinære regnskaper. Det er til en viss grad samsvar mellom de to lønnsomhetsmålene, men forskjeller mellom nasjonalregnskapet og regnskapsstatistikken vil bidra til avvik.

Makroøkonomiske lønnsomhetsmål

- I) driftsresultatandel = $\text{driftsresultat} / \text{totale faktorinntekter}$
- II) kapitalavkastningsraten = $\text{driftsresultat} / \text{verdien av kapitalbeholdningen}$

Driftsresultatandelen fanger opp sentrale forhold som påvirker lønnsomheten. F.eks. vil økende lønnskostnader føre til redusert driftsresultatandel, noe som isolert sett innebærer redusert lønnsomhet og svekket konkurranseevne. *Kapitalavkastningsraten* er en indikator for hvor mye kapitaleierne får igjen i forhold til innsatsen (innskutt realkapital).

Bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål

- III) driftsmargin = $\text{driftsresultat} / \text{driftsinntekter}$
- IV) totalrentabilitet = $(\text{resultat før ekstraordinære poster} + \text{finanskostnader}) / \text{totalkapital}$
- V) egenkapitalandel = $\text{egenkapital pr. 31.12} / \text{sum eiendeler pr. 31.12}$

Driftsmarginen kan beregnes brutto eller netto, dvs. henholdsvis før og etter ordinære avskrivninger. I internasjonale sammenlikninger brukes ofte brutto driftsmargin pga. ulike avskrivningsregler i forskjellige land. Ulik kapitalinnsats og ulik omløpshastighet for kapitalen i ulike bransjer kunne innebære at identiske driftsmarginer kan gi forskjellig kapitalavkastning. Driftsmargin er dermed mer egnet til å analysere utviklingen i lønnsomheten innen en bransje, enn utviklingen i lønnsomheten mellom ulike bransjer. Bruk av driftsmargin bør kombineres med mål for kapitalavkastning for å ta hensyn til forskjeller i kapitalintensitet i de ulike næringene.

Totalrentabiliteten beregnes som resultatet i forhold til kapitalen i bedriften. Det er resultatet inklusive kostnader knyttet til lånefinansieringen som er relevant for å beregne avkastningen på hele kapitalen. For totalrentabiliteten måles resultatet uavhengig av om kapitalen er finansiert av egenkapitalen eller av lånte midler. Totalrentabilitetsmålet svarer i prinsippet til makro lønnsomhetsmålet *kapitalavkastningsraten*. Ulike metoder for å beregne forringelsen av realkapitalen mv. i regnskapsstatistikken og nasjonalregnskapet bidrar imidlertid til at det ikke nødvendigvis er samsvar mellom tall basert på disse to lønnsomhetsmålene.

God lønnsomhet ett bestemt år vil ikke nødvendigvis innebære noen garanti for god lønnsomhet i fremtiden dersom lønnsomheten i det bestemte året skyldes en forbigående oppgangskonjunktur. Generelt, og spesielt i sykliske og svært konkurranseutsatte bransjer eller i bransjer med stor forretningsmessig risiko, vil en tilfredsstillende soliditet være nødvendig for å sikre bedriftens eksistens gjennom konjunkturforløpet. Soliditeten måles ofte ved *egenkapitalandelen*. Ulike bransjer krever ulik soliditet fordi risikoen i ulike bransjer er forskjellig.

lands-Norge og enkelte viktige land. Sammenlikningen tar utgangspunkt i lønnsomhetsmålet «brutto driftsresultatandel», definert som forholdet mellom brutto driftsresultat og totale faktorinntekter (=brutto driftsresultat + totale lønnskostnader).

Vedleggstabell 8.5 viser følgende trekk ved utviklingen i lønnsomheten i Norge sammenliknet med enkelte av våre handelspartnere:

- Fastlands-Norge har hatt et fall i lønnsomheten

i perioden 1995-2000 mot en mer stabil utvikling hos handelspartnere.

- Fastlands-Norge hadde i perioden 1995-2000 noe lavere lønnsomhet sammenliknet med et gjennomsnitt av handelspartnerne, men forskjellen er ikke veldig stor. Det er imidlertid stor usikkerhet knyttet til slike nivåssammenlikninger.
- Også målt ved bruttodriftsresultatandelen har lønnsomheten i norsk industri avtatt betydelig

siden midten av 1990-tallet. I samme periode har industrien i både Danmark, Finland og Tyskland vist økende lønnsomhet. I 2000 var lønnsomhetsnivået i norsk industri på samme nivå som i Tyskland, men klart lavere enn i både Danmark og Finland. Den markerte svekkelsen av konkurranseevnen for norsk industri i 2001 og 2002 trekker i retning av en ytterligere forverring i relativ lønnsomhet de to siste årene.

Lønnsomhetsforskjellene mellom Norge og enkelte av våre handelspartnere i perioden 1995-2000 må ses i sammenheng med bl.a. følgende forhold:

- En økning i relative timelønnskostnader
- En nedgang i relativ arbeidskraftproduktivitet

I den internasjonale sammenlikningen av lønnsomhetstall presenteres ikke tall for kapitalavkastningsrater fordi det per i dag ikke foreligger tall som gjør det mulig å beregne slike. Tall for kapitalavkastningsraten i ulike land vil trolig også være beheftet med betydelig usikkerhet som følge av at det er ulik praksis for å beregne forringelsen av realkapitalen mv. i nasjonalregnskapene.

5.3.2 Bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål

Vedleggstabell 8.6 viser lønnsomhetsutviklingen for industrien og andre næringer med utgangspunkt i bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål.

Tabellen viser at lønnsomheten i industrien, målt ved driftsmarginen og totalrentabilitet, har falt etter 1995. Egenkapitalandelen (soliditeten) økte fram til 1999, men har siden falt noe tilbake. For varehandel, hotell og restaurant, samferdsel, forretningsmessig tjenesteyting og andre næringer utenom petroleumssektoren tyder tallene på en generell nedgang i lønnsomheten de siste fem årene fram til 2001. Egenkapitalandelen har sunket noe innenfor samferdsel og forretningsmessig tjenesteyting, mens den har vært relativt stabil innen varehandelen og innen andre næringer utenom petroleumssektoren.

Vedleggstabell 8.6 bekrefter inntrykket av fallende lønnsomhet innenfor industrien gjennom de siste fem årene. Bildet som tegnes av de bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmålene er imidlertid mindre dramatisk enn hva som antydes av de makroøkonomiske målene. Innenfor de øvrige næringene viser imidlertid de bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmålene en noe svakere utvikling enn de makroøkonomiske målene. En ser også at lønnsomhetsforskjellene mellom ulike næringsgrup-

pene er mindre målt ved de bedriftsøkonomiske målene.

Vedleggstabell 8.7 viser utviklingen i bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål for industrien i Norge og utvalgte land for perioden 1994-2001.⁶⁾

Mens lønnsomheten i norsk industri viste en synkende tendens i perioden 1995-2000, både målt ved driftsmarginen og totalrentabiliteten, var lønnsomheten relativt stabil i både EU og Japan. I USA økte lønnsomheten målt ved totalrentabiliteten, mens den var relativt stabil målt ved driftsmarginen. Lønnsomheten i norsk industri sank dermed relativt til lønnsomheten hos våre viktigste handelspartnere. I 2001 var det et kraftig fall i lønnsomheten i industrien i både USA og Japan, noe som trolig må ses i sammenheng med markert lavere vekst i verdensøkonomien. Lønnsomheten falt også i norsk industri i 2001, men klart mindre enn i USA og Japan.

Egenkapitalandelen i norsk industri økte sterkere enn i både EU, Japan og USA i perioden 1995-1999. I 2000 og 2001 sank imidlertid egenkapitalandelen i norsk industri, mens den har vært om lag uendret eller steget noe i de øvrige landene. I 2000 var egenkapitalandelen i industrien lavere i Norge enn i både EU, Japan og USA.

5.4 Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader for industriarbeidere i Norge og andre land

Avlønningsformen for industriarbeidere har tradisjonelt vært timelønn. Endel industriarbeidere kan også ha fast månedslønn. I tillegg til den faste lønnen er arbeidstid innrapportert og omregnet til

⁶⁾ Dataene for de utvalgte landene er hentet fra Bank for the Accounts of Companies Harmonised (BACH), en database som er utarbeidet i EU-kommisjonen. Databasen inneholder aggregert og harmonisert informasjon fra de årlige årsregnskapene til ikke-finansielle foretak, og dekker 11 europeiske land samt Japan og USA. Landene som omfattes av basen er Østerrike, Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Tyskland, Italia, Japan, Nederland, Portugal, Spania, Sverige og USA. Dataene kan i en viss utstrekning fordeles på næring, og gir balanseoppstilling og resultatregnskap. Harmonisering av regnskapstallene er sentralt i arbeidet med databasen, men det har foreløpig ikke lyktes å harmonisere dataene fullt ut på grunn av forskjeller i regnskapsprinsipper mellom de ulike landene og vanskeligheter med å sette sammen et felles regnskapsoppsett. Sammenlikninger av nivå mellom landene er derfor problematisk, mens sammenlikning av trender er enklere. Det fremgår av tabellene i vedlegget at omfanget av data varierer når det gjelder årgang og næringer. Sammen med de metodiske problemene nevnt ovenfor, kompliserer dette sammenlikning av tall for de ulike landene. Definisjonen av industrinæringen i BACH avviker også noe fra næringsinndelingen som er benyttet for de norske tallene.

timefortjeneste og tatt med i sammenlikningene mellom land.

Lønnskostnadene består av lønn pr. arbeidet time, lønn for ikke-arbeidet tid (f.eks. lønn under sykdom, feriepenger etc.) og andre indirekte personalkostnader som arbeidsgiveravgifter, pensjonsutgifter osv. og som knytter seg til bruken av arbeidskraft. Konkurransvektene baserer seg på (som ellers i kapittel 5) flere land enn tidligere. Så langt man kan fremskaffe sammenlignbare tall forsøker man å ta disse inn i sammenlikningene. Sør-Korea er med i sammenlikningene fra 1985, mens hele Tyskland er med i tallene fra 1993. Nivåsammenlikningene omfatter nå ca. 97 prosent av landene brukt ellers i kapittel 5. Landene som ikke er med i de relative sammenlikningene, er Thailand, Singapore, Taiwan, Polen, Tsjekkia og Ungarn.

Lønnskostnadsnivået for norske industriarbeidere for 2001 lå 25 prosent høyere enn gjennomsnittet regnet i norske kroner for våre handelspartnere som er med i tabell 5.1 og 5.2 i vedlegg 5. Fra 2001 til 2002 har det vært store endringer mellom land, særlig på grunn av endringene i valutakursene. I tillegg har man for industriarbeidere lagt til grunn ulikhetene i lønnsveksten mellom land fra 2001 til 2002 tilsvarende vekstanslagene for kostnadene for alle industriansatte som er benyttet i tabell 8.3 i vedlegg 8. Dette indikerer hvilke retningen og størrelsesorden relative lønnskostnadene for industriarbeidere i forhold til enkeltland har beveget seg fra 2001 til 2002. Utvalget anslår at de tilsvarende relative lønnskostnadene for 2002 lå anslagsvis 34 prosent høyere enn konkurrentene. Dette er det høyeste relative lønnsnivået for norske industriarbeidere siden de første sammenlikningene i slutten av 60-årene.

Sammenlikningene i tabell 5.8 og i vedlegg 5 gjelder bare arbeidere i industrien. Funksjonærene i industri utgjør om lag 50 prosent av lønssummen i sektoren. Arbeidstid og de indirekte personalkostnader er forskjellige for arbeidere og funksjonærer landene imellom. Også fordelingen av antall funk-

sjonærer og arbeidere kan være svært forskjellig. Tallmessige indikasjoner for enkelte land innenfor EU-området peker i retning av at lønnskostnadene i Norge ligger langt nærmere våre handelspartnere dersom funksjonærene hadde vært med i sammenlikningene for industrien

Selv innenfor gruppen industriarbeidere er det store strukturelle forskjeller i sammensetningen av arbeidskraften mellom land. De strukturelle forskjellene er sannsynligvis mindre mellom de nordiske landene enn forskjellene mellom for eksempel Norge og USA, Japan. Slike strukturelle forskjeller har stor betydning når man velger hvilke næringer, yrke etc. man skal sammenligne mellom landene. I tabell 5.8 er det satt opp relative nivå-tall for noen grupper av land i forhold til norske industriarbeidere. Dette viser at relative nivå-tall for norske industriarbeidere i forhold til gjennomsnittet i de nordiske landene økte fra 10 prosent høyere til 19 prosent høyere fra 2000 til 2001. Anslagene for 2002 tyder på en tilsvarende økning i 2002.

Mot gjennomsnittet for dagens Euroland har nivået vokst med 3-5 prosentpoeng per år i siste 5-årsperiode. I 2001 og 2002 har gjennomsnittlig lønnsnivå for de nordiske landene og Eurolandene nærmet seg hverandre og anslaget for forskjellen mellom disse gruppene av land var 2 prosentpoeng i 2002.

Overfor enkeltland og overfor våre viktigste konkurrentland lå lønnsnivået for norske industriarbeidere i hele 90-årene blant de 2-4 landene (jf. tabell 5.1 i vedlegg 5) med høyeste lønnskostnadsnivå, sammen med Tyskland og tidvis Belgia og Sveits, og gjennomsnittsforskjellene mellom landene for øvrig ble mindre. Alle de europeiske land unntatt Storbritannia hadde i 2000 relativt lavere lønnskostnader enn 3 år tidligere, mens det for landene utenfor Europa var motsatt. Gjennomsnittlig var nivåforskjellene de samme i 1997 og 2000. I forhold til enkeltland og geografisk plassering var dette typiske strukturelle trekk mellom landene for siste halvdel av 90-årene frem mot 2000. Fra

Tabell 5.8 Lønnsnivå for industriarbeidere i Norge i forhold til gjennomsnitt av grupper av land (Handelspartnerne=100):

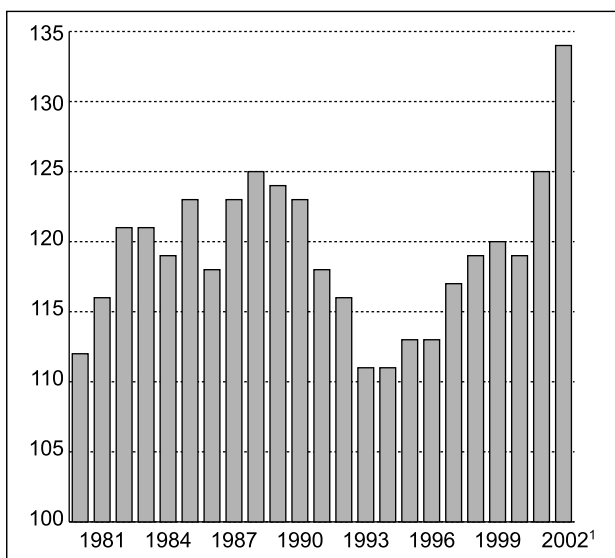
	1980	1985	1990	1995	1998	1999	2000	2001	2002 ¹⁾
Alle	112	123	121	113	119	120	119	125	134
Nordiske land	100	114	106	107	107	110	110	119	127
Euro-landene	109	122	114	101	113	117	120	124	129
Ikke-Euroland	114	123	128	123	123	122	117	126	138

¹⁾ Anslag for 2002.

Nordiske land i tabellen er: Danmark, Sverige og Finland.

Euroland er: Tyskland, Frankrike, Italia, Belgia, Nederland, Østerrike, Finland, Irland, Spania, Hellas og Portugal.

Ikke Euroland er: Danmark, Sverige, Sveits, USA, Japan, Korea og Storbritannia

Figur 5.4 Lønnskostnader per arbeidet time for industriarbeidere i Norge i forhold til handelspartnerne. Handelspartnerne=100

¹⁾ Anslag

Kilde: Statistisk sentralbyrå og BLS.

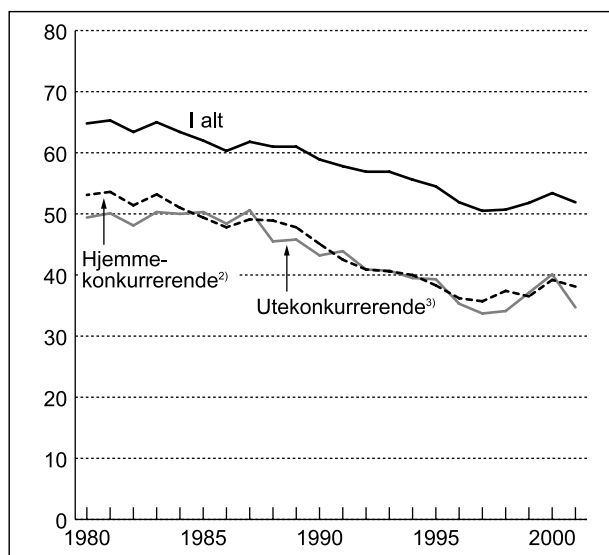
2000 har dette bildet endret seg ved at de relative lønnskostnadene for norske industriarbeidere i felles valuta har kommet på et langt høyere nivå enn alle land i tabell 5.1 i vedlegg 5.

Strukturen på timelønnskostnadene varierer sterkt fra land til land. Noen land har forholdsvis høye faktiske lønninger pr. arbeidet time og lavere indirekte personalkostnader, mens andre land har lave faktiske lønninger pr. arbeidet time og høyere indirekte personalkostnader. Mens bare Danmark hadde høyere lønn pr. arbeidet time enn Norge i 1997, hadde 9 land høyere indirekte personalkostnader pr. arbeidet time målt i norske kroner.

5.5 Markedsandeler på hjemme- og eksportmarkedene

I ettertid kan en et stykke på vei avlese industriens totale konkurranseevne ved å se på utviklingen i markedsandeler ute og hjemme. Grunnlaget for dette er utdypet i boks 5.6.

Siden den økonomiske utviklingen er kjennetegnet ved økt internasjonal spesialisering, vil hjemmemarkedsandelene over tid falle trendmessig. Norske hjemmemarkedsandeler bør derfor sammenliknes med hjemmemarkedsandelene hos handelspartnerne. Avvik i enkeltår kan ha sammenheng med at konjunkturutviklingen ikke er i fase i Norge og hos handelspartnerne. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte imidlertid hjemmemarkedsandelene for de fleste industrivarer

Figur 5.5 Hjemmemarkedsandeler for industrivarer.¹⁾ Volumandeler

¹⁾ Utenom skip og plattformer.

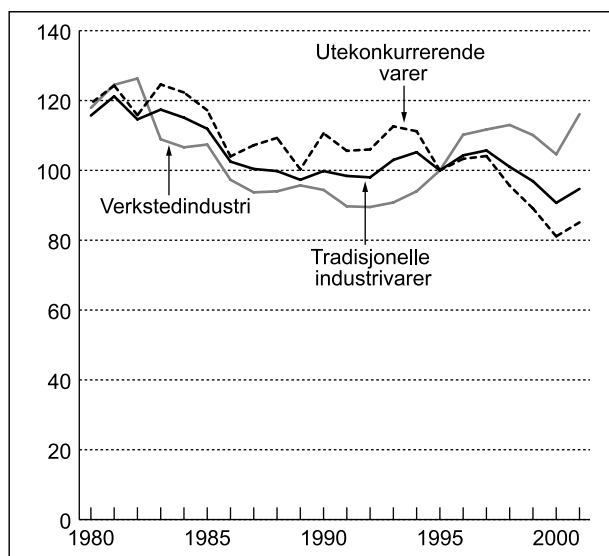
²⁾ Tekstil- og bekledningsvarer, trevarer, kjemiske og mineralske produkter, andre verkstedprodukter.

³⁾ Treforedling, kjemiske råvarer, raffinerte oljeprodukter, metaller, bergverksprodukter.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

med knapt 6 prosent fra 1997 til 2000. Markedsandelene økte i disse årene både for hjemmekonkurrerende og utekonkurrerende næringer. Fra 2000 til 2001 avtok hjemmemarkedsandelene igjen, med knapt 3 prosent. Det var særlig for de utekonkurrerende næringene at hjemmemarkedsandelene avtok i 2001.

Foreløpige tall indikerer at eksportmarkedsandelen for tradisjonelle industrivarer falt med knapt

Figur 5.6 Markedsandeler for norsk eksport av tradisjonelle industrivarer. Volumindeks 1995=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 5.6 Om markedsandeler

I ettertid kan industriens totale konkurranseevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i *markedsandelene* for industriprodukter på *hjemmemarkedene* og *eksportmarkedene*. I tillegg vil utviklingen i industriens konkurranseevne bl.a. påvirke industriens andel av bruttonasjonalproduktet, sysselsetting og beholdning av realkapital. Utviklingen i disse størrelsene kan dels gi informasjon om evnen til å omsette produkter i konkurranse med andre lands næringsliv, dels om evnen til å konkurrere med andre norske næringer om arbeidskraft og kapital.

Det kan imidlertid ta noe tid før endringer i konkurranseevnen fører til evt. endrede markedsandeler. I tillegg vil forskjeller i selve kostnadsnivået ha betydning for sammenhengen mellom endringer i konkurranseevnen og endringer i markedsandelene. Utviklingen i markedsandelene må dessuten ses i sammenheng med den økonomiske utviklingen for øvrig. Økonomisk vekst kjennetegnes bl.a. ved økt internasjonal spesialisering. Ved økonomisk vekst vil derfor enkelte næringer og bedrifter øke sine markedsandeler, mens andre får reduserte markedsandeler uten at det nødvendigvis gir uttrykk for endringer i konkurranseevnen for landet. Økt internasjonal arbeidsdeling vil for eksempel bidra til en underliggende nedgang i hjemmemarkedsandelene.

I tillegg til en trendmessig nedgang som følge av økende grad av internasjonal arbeidsdeling, vil utviklingen i hjemmemarkedsandelene også kunne avhenge av utviklingen i forholdet mellom importpriser og hjemmemarkedspriser. Det er vanskelig å tallfeste hvor mye av nedgangen i hjemmemarkedsandelene de siste årene som kan tilskrives de ulike forklaringsfaktorene. En analyse¹⁾ av de viktigste industrivarene kan imidlertid tyde på at vel halvparten av nedgangen i hjemmemarkedsandelene fra 1968 til 1994 skyldes økt internasjonal spesialisering. I tillegg har prisene på hjemmemarkedet økt klart kraftigere enn importprisene i denne perioden, noe som

også har bidratt til tapet av hjemmemarkedsandeler. Utviklingen i dette prisforholdet kan imidlertid være påvirket av de samme bakenforliggende faktorer som tendensen til økende internasjonal arbeidsdeling. Spesielt kan lavere transportkostnader, bl.a. som følge av utviklingen innenfor informasjonsteknologi, ha bidratt til nedgang i forholdet mellom importpriser og hjemmemarkedspriser i alle land over tid. Den samlede betydningen av internasjonal arbeidsdeling for nedgangen i hjemmemarkedsandelene er derfor trolig enda større enn antydning over.

Endringene i norsk industris *eksportmarkedsandeler* kan beregnes ved å sammenligne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer (ekskl. skip og oljeplattformer) med veksten i vareimporten hos våre handelspartnere. Importtallene er aggregert med vektorer som gjenspeiler landenes betydning for norsk eksport.

Til forskjell fra hjemmemarkedsandelene, tilsier økt internasjonal handel ingen tilsvarende trend i markedsandelene for eksport²⁾. Utviklingen i eksportmarkedsandelene bør imidlertid tolkes med stor varsomhet. Endringene i eksportmarkedsandelene blir målt ved å sammenlikne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer med veksten i den samlede vareimporten hos våre handelspartnere. Forskyvninger i sammensetningen av norsk industris eksport i forhold til handelspartnerens vareimport vil kunne gi endringer i den samlede eksportmarkedsandelen uten at det behøver å være endringer i markedsandelene for undergrupper av industrivarer. Tolkingsproblemet forsterkes når en måler utviklingen i markedsandeler for undergrupper av industrivarer med endringen i den samlede vareimporten hos handelspartnerne som indikator for markedsvekst.

Markedsandeler på hjemmemarkedet er beregnet ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av de enkelte varer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av varer som delvis dekkes av import.

¹⁾ B. E. Naug (1999): "Modelling the Demand for Imports and Domestic Output", Discussion Papers No. 243, Statistisk sentralbyrå.

²⁾ Denne forskjellen henger sammen med måten markedsandelene måles på. Eksportmarkedsandelene for norsk industri beregnes ved å sammenlikne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer med veksten i vareimporten for gjennomsnittet av handelspartnerne. Med økt internasjonal handel vil det være en tendens til at både eksporten og importen i de enkelte land øker. Dersom eksporten av industrivarer i Norge øker med like mye som importen hos gjennomsnittet av handelspartnerne som følge av økt internasjonal arbeidsdeling, vil dette ikke slå ut i eksportmarkedsandelen slik denne beregnes. Først når norsk eksport øker mer enn handelspartnerens import kan en et stykke på vei tolke dette som at norske produsenter vinner markedsandeler på eksportmarkedet. Markedsandelene på hjemmemarkedet for industrivarer beregnes ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av industrivarer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av samme typer varer. Siden den samlede innenlandske anvendelsen inkluderer import som vil ha en tendens til å øke ved økt internasjonal arbeidsdeling, vil det også være en tendens til at hjemmemarkedsandelene faller. Det følger av dette at en bør sammenlikne utviklingen i hjemmemarkedsandelene mellom ulike land for å få et bilde på tap av markedsandeler på hjemmemarkedet som ikke kan tilskrives økt internasjonal arbeidsdeling.

10 prosent fra 1997 til 2001. Siden 1990 har eksportmarkedsandelen samlet falt med om lag 5 prosent. Tapet av markedsandeler de siste fire årene er særlig markert for de såkalt utekonkurrerende næringer, som bl.a. produserer metaller, kjemiske råvarer og treforedlingsprodukter. Opplysninger

fra næringen tyder på at dette blant annet kan knyttes til kapasitetsproblemer i produksjonen, noe som vil gi fall i markedsandelen så lenge etterspørselen er høyere enn produksjonskapasiteten. Innen verkstedsindustrien har eksportmarkedsandelen økt med hele 23 prosent siden 1990.

Kapittel 6

Økonomiske utsikter

6.1 Internasjonal økonomi

- Den forventede oppgangen i internasjonal økonomi inntraff ikke i fjor. Veksten i OECD-området steg noe fra året før, men var også i fjor betydelig lavere enn langsiktig trendvekst. I 2002 var veksten spesielt svak i Europa og Japan, etter svak vekst i USA året før. Veksten i verdenshandelen var i fjor så lav som 2,6 prosent, etter om lag nullvekst i 2001.
- Usikkerheten framover forsterkes av faren for krig i Irak. Amerikansk økonomi er preget av store ubalanser som ble bygget opp under den sterke oppgangskonjunkturen på 1990-tallet. Underskuddet på driftsbalansen, som de tre siste årene har tilsvart om lag 4 prosent av BNP, har økt ytterligere den siste tiden. Den store usikkerheten omkring amerikansk økonomi har bidratt til en betydelig svekkelse av amerikanske dollar det siste året. Veksten i euroområdet har vært relativt svak, samtidig som mulighetene for ekspansiv finanspolitikk er små. I tillegg har euroen styrket seg betydelig gjennom 2002.
- Arbeidsledigheten i den industrialiserte verden har steget siden sommeren 2001. Veksten i arbeidsledigheten har vært sterkest i USA og Tyskland, men også i Frankrike, Storbritannia og Norden har ledigheten økt. Inflasjonen, målt ved tolv månedersveksten i konsumprisene, har falt svakt det siste året hos et gjennomsnitt av Norges handelspartnere. Veksten i produsentprisene tok seg derimot noe opp gjennom 2002.

Veksten i amerikansk økonomi ble 2,4 prosent i fjor, etter vekst på 0,3 prosent i 2001. Privat konsum viste en relativt sprek vekst gjennom 2002, bl.a. som følge av pengepolitiske stimulanser. Skattelettelser har antagelig også bidratt til å holde forbruket oppe. Bedriftenes investeringer har derimot falt i over to år. Herunder ligger bl.a. en kraftig reduksjon i lagrene, men også investeringene i produksjonsmidler har falt. Gjennom 2001 falt kapasitetsutnyttelsen i amerikansk industri kraftig, til om lag 75 prosent. Etter en viss oppgang i industriproduksjonen gjennom første halvår i fjor, steg også kapa-

sitetsutnyttelsen noe. I andre halvår var utviklingen negativ igjen, og kapasitetsutnyttelsen i industrien var i desember tilbake på 75 prosent. Den lave kapasitetsutnyttelsen kan trekke i retning av at realinvesteringene ikke vil bidra særlig til veksten på noen tid enda. Investeringene er dessuten fortsatt på et høyt nivå. I 4. kvartal steg imidlertid investeringene, for første gang på over to år. Den amerikanske driftsbalansen har svekket seg betydelig de siste årene, bl.a. som en følge av at den meget sterke dollaren har gjort amerikanske varer relativt dyre. Situasjonen er sammenlignbar med den midt på 1980-tallet. Da svekket dollaren seg kraftig fra april 1985, og underskuddet på driftsbalansen begynte å krympe om lag et år senere. Nå har dollaren svekket seg om lag ett år. Forventningene blant makroøkonomer er at veksten i amerikansk økonomi tar seg opp i løpet av andre halvår 2003. Ulike stemningsbarometre, bl.a. ISM-indeksen, antyder også at et omslag kan være på gang.

Arbeidsledigheten i USA har ligget mellom 5,5 og 6 prosent det siste året. Dette nivået på arbeidsledigheten er lavere enn hva den var i de tre siste nedgangskonjunkturer, og den ventes å holde seg på 6 prosent i 2003, for å falle noe i 2004. Kjerneinflasjonen, som ekskluderer prisutviklingen på mat- og energivarer, falt fra 2,7 prosent i 2001 til 1,9 prosent i fjor, etter en fallende utvikling gjennom fjoråret. Konsumprisveksten ventes å være relativt lav også de nærmeste årene.

Etter en rekke kutt gjennom 2001, ble renten kuttet en gang i fjor, til 1,25 prosent. Dette er styringsrentens laveste nivå siden tidlig på 1960-tallet. Også lange renter har trukket ned, og renten på 30-årige amerikanske statsobligasjoner er rett i overkant av 4 prosent, også det er et lavt nivå historisk sett. Husholdningene ser ut til å ha benyttet de lave styringsrentene til å refinansiere boliglånene sine i stor stil. Bilprodusentene har også kjent sin besøkelsestid, og har i flere omganger gitt rentefrie lån til bilkjøp, noe som har fått en klar positiv virkning på bilsalget.

Finanspolitikken var også kraftig ekspansiv i fjor, med store skattelettelser til husholdningene. Regjeringen foreslo ytterligere skattelettelser i januar, og dersom disse blir vedtatt er de anslått å

ha en stimulansevirkning tilsvarende 1 prosent av BNP i 2003. Mesteparten av effekten i år kommer fra framskynding av skattelettelser som Kongresen vedtok i fjor.

En svak yen bidro til økt eksport fra Japan i første halvår i fjor. Samtidig utviklet industriproduksjonen seg positivt, også som følge av et lavt nivå på lagrene. I andre halvår styrket yenen seg, og det buttet imot for japansk økonomi. Manglende politisk evne og vilje til å rydde skikkelig opp i bankvesenet trekkes av mange fram som en hovedforklaring på den svake økonomiske veksten i Japan det siste tiåret. Arbeidsledigheten steg til 5,5 prosent i fjor, fra 5,0 prosent året før.

I euroområdet var det en meget svak økonomisk utvikling i fjor, og veksten anslås til 0,7 prosent, mot 1,5 prosent i 2001. Avmatningen har vært bred, og de aller fleste ØMU-landene opplevde svakere vekst i 2002 enn hva de gjorde året før. Økt nettoeksport bidro med 0,7 prosentpoeng av BNP-veksten i fjor, mens den innenlandske etterspørselen viste nullvekst. Fallende investeringer ble på makronivå oppveid av en svak vekst i det private konsumet og en noe sterkere vekst i det offentlige konsumet. Som året før bidro Tyskland, med en BNP-vekst på 0,4 prosent til å trekke den økonomiske veksten i ØMU ned. Innenlandsk etterspørsel i Tyskland var meget svak i fjor. Spesielt svak var investeringene i fast kapital, som falt med 7 prosent fra året før. Tysk nettoeksport bidro til å trekke opp BNP-veksten med 1,5 prosentpoeng. Spesielt har eksporten til Storbritannia og til tidlige

gere øst-europeiske stater steget. Finland, Hellas, Irland og Spania bidro til å trekke BNP-veksten for ØMU opp.

Arbeidsledigheten i ØMU økte noe gjennom 2002, og var i november 8,4 prosent av arbeidsstyrken (sesongjustert), mot 8,1 prosent ved inngangen til året. Ledigheten økte i alle de store ØMU-landene med unntak av Italia. Ledighetsnivået er fortsatt nokså ulikt landene imellom, med Nederland (2,5 prosent) og Spania (11 prosent) som to ytterpunkter. I lys av den svake økonomiske veksten i ØMU de to siste årene, virker det sannsynlig at arbeidsledigheten vil øke videre i 2003.

Inflasjonen, målt ved tolv månedersveksten i den harmoniserte konsumprisindeksen, var 2,2 prosent i fjor, mot 2,1 prosent i 2001. I Italia og Frankrike steg konsumprisveksten betydelig fra 2001 til 2002, mens den for de fleste andre landene falt svakt. Land med lavt prisnivå, som Portugal og Hellas, eller liten arbeidsledighet som Nederland og Irland, ser ut til å ha høyest inflasjon blant landene i ØMU. Det ventes at inflasjonen blir svært lav i 2003, og mange kommentatorer frykter deflasjon i unionens største økonomi, Tyskland. Sterkere euro kan bidra til å trekke inflasjonen ned.

Den europeiske sentralbanken (ESB) senket renten med 0,5 prosentpoeng i desember i fjor, etter fire rentekutt året før. Styringsrenten i ØMU er nå 2,75 prosent.

Et av kravene som vekst- og stabilitetspakten stiller til land som ønsker medlemskap i ØMU, er at underskuddet på offentlige budsjetter ikke skal

Tabell 6.1 Internasjonale hovedtall. Prosentvis endring fra året før.

	Bruttonasjonalprodukt				Konsumprisindeksen				Arbeidsledigheten (nivå)			
	2001 ¹⁾	2002 ¹⁾	2003 ²⁾		2001 ¹⁾²⁾	2002 ¹⁾	2003 ²⁾		2001 ¹⁾	2002 ¹⁾	2003 ²⁾	
			OECD	CF			OECD	CF			OECD	CF
USA	0,3	2,3	2,6	2,7	2,8	1,6	1,9	2,2	4,8	5,8	6,0	6,0
Japan	-0,3	-0,7	0,8	0,4	-0,7	-1,1	-1,1	-0,8	5,0	5,5	5,6	5,7
Storbritannia	2,0	1,5	2,2	2,3	2,1	2,0	1,8	..	5,1	5,2	5,2	3,3 ³⁾
Frankrike	1,8	1,0	1,9	1,6	1,8	1,9	1,8	1,7	8,7	9,0	9,4	9,3
Tyskland	0,6	0,4	1,5	0,9	2,4	1,6	1,4	1,2	7,3	7,8	8,1	10,1 ³⁾
Sverige	1,2	1,7	2,5	2,0	2,4	2,3	2,2	2,4	4,0	4,0	4,1	..
Norges handelspartnere	1,4	1,3	2,0	1,7	2,5	2,0	1,9	1,9	5,7	6,0	6,2	..
Norge	1,2 ⁴⁾	1,3	..	..	3,0	1,3	..	..	3,6	3,9	..	..

¹⁾ Tallene for 2001 og 2002 er hentet fra OECD Economic Outlook 72.

²⁾ Anslag for 2003 er basert på Economic Outlook 72 og på Consensus Forecast (januar 2003).

³⁾ Arbeidsledigheten defineres forskjellig fra OECDs statistikk.

⁴⁾ Fastlands-Norge.

Kilder: SSB, OECD og Consensus Forecast

overskride 3 prosent av BNP. Dette kravet gjelder også etter at land er blitt medlemmer. De svake konjunkturerne og stigende arbeidsløshet har bidratt til at flere land, blant dem Tyskland, overskred 3-prosent-grensen i fjor, og flere vil også gjøre det i år. Kravet har blitt uttrykk for sterk kritikk, blant annet fra EU-kommisjonens president, og det ble mot slutten av 2002 gjenstand for en viss revidering. Ved beregningen av budsjettunderskuddet skal dette nå aktivitetskorrigeres. Likevel innebærer reglene at mange av ØMU-landene ikke kan ventes å drive særlig ekspansiv finanspolitikk de nærmeste par årene. Det ventes at 2003 blir et nytt år med svak vekst i ØMU.

BNP-veksten i Norden var 1,5 prosent i fjor, etter en vekst på 1,1 prosent i 2001. Veksten i fjor ser ut til å ha vært eksportdrevet. For Finland og Sveriges del økte eksporten av elektronikk betydelig. I både Danmark og Sverige bidro skattelettelser i fjor til å øke den disponible realinntekten, men alle landene har fremdeles overskudd på offentlige budsjetter. Våren 2002 hevet den svenske Riksbanken reporen til 4,25 prosent, begrunnet med bedre utsikter internasjonalt samt en høy ressursutnyttelse i Sverige. Den underliggende inflasjonen i Sverige falt gjennom 2002, og lå mot slutten av fjoråret på linje med inflasjonsmålet på 2 prosent.

Veksten i den industrialiserte verden har vært svært lav i to år på rad. I mange store utviklingsland har imidlertid den økonomiske veksten vært god også de siste årene. Den økonomiske veksten i Kina anslås av IMF til 7,5 prosent for 2002, det samme som året før. Veksten i India anslås å ha tatt seg opp til 5,0 prosent i 2002.

Høy økonomisk vekst fram til 2000 bidro til at arbeidsledigheten for gjennomsnittet av våre viktigste handelspartnere ble redusert til 5,7 prosent i 2001. Etter dette økte imidlertid ledigheten i flere land, spesielt i USA. Det har også vært en svak økning i ledigheten i euroområdet siden i fjor sommer, og i november var ledigheten her 8,4 prosent. I Tyskland er arbeidsledigheten nå over 10 prosent, og økende.

Fra 1996 til 1999 var konsumprisveksten hos Norges viktigste handelspartnere svært lav. I 2000 og første halvår 2001 økte imidlertid prisstigningen noe, blant annet som følge av økte energipriser. Gjennom andre halvår 2001 falt prisveksten igjen. For gjennomsnittet av våre viktigste handelspartnere var veksten i konsumprisene i fjor 2,0 prosent. En nærmere omtale av konsumprisveksten hos Norges handelspartnere er gitt i kapittel 5.1.3 og i vedlegg 6.

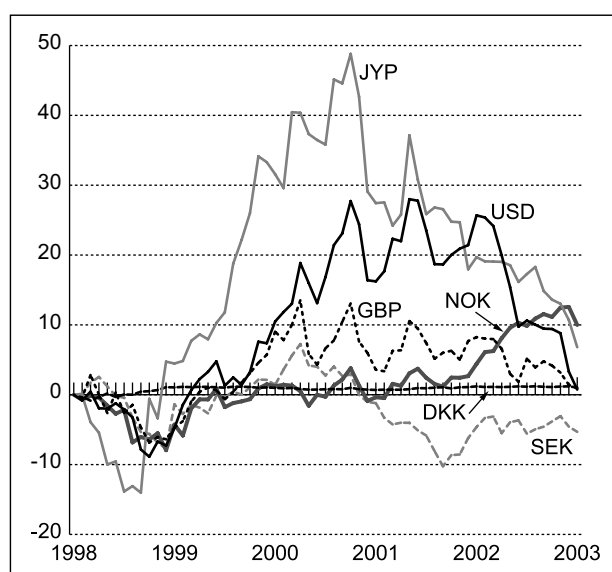
Situasjonen på valutamarkedene var relativt stabil i 2001. I fjor svekket amerikanske dollar seg

betydelig mot euro, etter flere års appresiering. Svekkelsen i forhold til euro fortsatte jevnt og trutt gjennom hele 2002, og valutaparet var ved årsskiftet 1,05, mot 0,89 ved inngangen til året. Dollaren svekket seg også i forhold til japanske yen, fra 130 til 118. Målt ved sin effektive valutakurs svekket dollaren seg med om lag 6 prosent i løpet av 2002. Generell mistillit til regnskapene til amerikanske selskaper, bl.a. i lys av en rekke spektakulære konkurser, kan bidra til å forklare dollarsvekkelsen. Videre har den amerikanske driftsbalansen vist store underskudd i flere år. Endelig har kjøpekraftssammenligninger antydnet at dollaren var overvurdert.

Svenske kroner holdt seg svært stabile i forhold til euro i løpet av 2002, etter en svekkelse året før. I Sverige blir det arrangert folkeavstemning om landet skal tiltre ØMU den 14. september i år. Dersom det blir et ja-flertall i avstemningen kan det likevel gå et par år før Sverige blir medlem.

Britiske pund svekket seg i fjor om lag i takt med dollar, men i noe svakere grad enn dollaren.

De viktigste aksjemarkedene i verden falt i fjor for tredje år på rad. En rekke finansskandaler i USA, bl.a. i Enron og WorldCom, bidro sterkt til å trekke ned de amerikanske aksjekursene gjennom 2002. Flere av hendelsene oppfattes av mange investorer og analytikere som utslag av strukturelle problemer ved det amerikanske aksjemarkedet og regnskaps- og børslovgivningen, og de viktigste aksjeindeksene i USA falt gjennom hele første halvår. I tillegg har amerikanske medier den siste tiden rettet stor og kritisk oppmerksomhet mot avlønningene til toppsjefene i flere av disse

Figur 6.1 Valutakursutvikling. Prosentvis avvik fra gjennomsnittskurs mot ecu/euro i januar 1998. Fallende kurve angir svakere valutakurs

selskapene. Disse forholdene har antagelig bidratt til å redusere tilliten til det amerikanske aksjemarkedet. I tillegg var det amerikanske aksjemarkedet, målt ved gjennomsnittlig inntjening de siste årene, svært høyt priset sommeren 2000. Mye av kursfallet siden da kan dermed forklares med at vi har en tilbakevending mot normaltilstanden, selv om det målt slik fortsatt er høyt priset. Aksjemarkedene utenfor USA viser generelt en meget stor samvariasjon med det amerikanske markedet, så også i fjor. De viktigste aksjeindeksene i USA falt med om lag 25 prosent i fjor, etter fall på 15 prosent året før. De siste fire månedene har kursene steget noe.

Lange renter internasjonalt falt gjennom 2002, etter rentefall også i 2001. Rentene på amerikanske statsobligasjoner med 10 års løpetid var ved utgangen av året 4,0 prosent, mot 5,1 prosent ett år tidligere. Rentefallet var særlig markert i perioden april-november. Renten på tyske statsobligasjoner med 10 års løpetid var ved begynnelsen av 2002 noe lavere enn de var på amerikanske, men falt mer moderat, og var ved utgangen av 2002 4,2 prosent.

6.2 Norsk økonomi

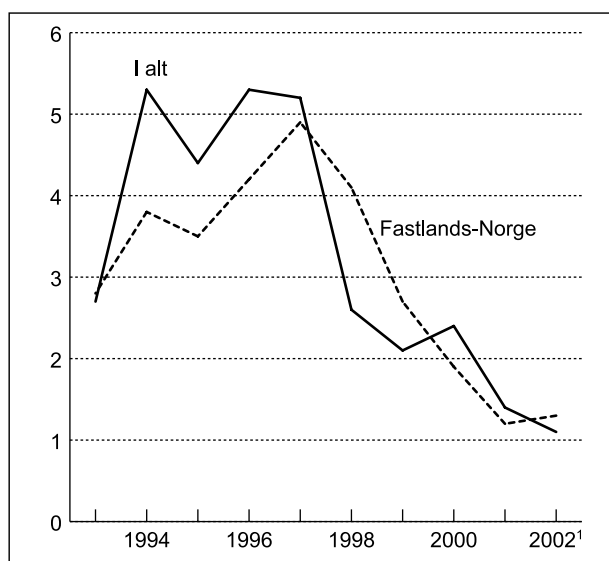
- Den relativt lave veksten i aktiviteten i fastlandsøkonomien siden konjunkturtoppen på slutten av 1990-tallet, fortsatte i 2002. Bruttonasjonalproduktet (BNP) i Fastlands-Norge økte med 1,2 prosent fra 2000 til 2001 og trolig med om lag det samme i 2002. Sysselsettingen målt i personer gikk litt opp fra 2001 til 2002, men ikke nok til å forhindre en økning i arbeidsledigheten. Summen av antall registrerte helt arbeidsledige og personer på tiltak økte med om lag 12000 personer fra 2001 til 2002 til et årsgjennomsnitt på 84 500 personer. Justert for normale sesongvariasjoner var januartallet 2003 kommet opp i om lag 96 000 personer. Økningen i arbeidsledighet fra 2001 til 2002 var spesielt stor for grupper hvor ledigheten tidligere har vært relativt lav. Antall utførte timeverk gikk noe ned fra 2001 til 2002, noe som blant annet har sammenheng med økt ferie. Både i husholdningene og i offentlig forvaltning ser forbruket ut til å ha økt noe mer i 2002 enn året før. Investeringene i Fastlands-Norge ser derimot ut til å ha blitt redusert med vel 4 prosent fra 2001 til 2002, etter om lag nullvekst året før. Svak utvikling i norske eksportmarkeder sammen med en kraftig styrking av norske kroner bidro til at eksporten av tradisjonelle varer økte forholdsvis beskjedent i fjor. Målt i norske kro-

ner falt oljeprisen, men nivået er fortsatt meget høyt. Overskudd på driftsbalansen overfor utlandet ble dermed meget høyt også i 2002, om enn litt lavere enn i de to foregående årene.

- Prognosene fra Finansdepartementet, Norges Bank og Statistisk sentralbyrå peker i retning av at veksten i fastlandsøkonomien også i 2003 kommer til å holde seg forholdsvis lav og at ledigheten vil øke noe. Høye strømpriser peker i retning av en svak utvikling i husholdningenes forbruk, mens utsikter til reduserte renter trekker i motsatt retning. Svekket kostnadsmessige konkurranseevne som en følge av valutakursutviklingen, vil bidra til en svak utviklingen i tradisjonell vareeksport - selv om etterspørselen i de norske eksportmarkeder tar seg opp. Det ventes at investeringene i utvinning og rørtransport vil øke i år, mens investeringen i Fastlands-Norge trolig ikke endres mye.

Den relativt lave veksten i *aktiviteten i fastlandsøkonomien* siden konjunkturtoppen på slutten av 1990-tallet, fortsatte i 2002. For fjerde år på rad vokste BNP i Fastlands-Norge gjennom 2002 mindre enn den langsiktige trenden. På årsbasis økte BNP i Fastlands-Norge med 1,2 prosent fra 2000 til 2001, og veksten ser ut til å ha vært om lag den samme i fjor. I gjennomsnitt har den årlige veksten i BNP for Fastlands-Norge i den siste konjunktursyklusen vært om lag 2½ prosent. Økt petroleumproduksjon i 2001 bidro til at veksten i BNP i alt var 0,2 prosentpoeng høyere enn i Fastlands-Norge, mens det motsatte ser ut til å ha vært tilfelle i fjor.

Forbruket i husholdningene ser ut til å ha økt

Figur 6.2 BNP - volumvekst fra året før i prosent

¹) Prognose

Kilde: Statistisk sentralbyrå

noe mer i 2002 enn i 2001. Veksten i realdisponibel inntekt var trolig på høyde med rekordveksten i 1998, men høy rente, fall i aksjekurser og økende arbeidsledighet er faktorer som trolig har bidratt til at en betydelig del av inntektsøkningen har gått til økt sparing. Veksten i forbruket i offentlig forvaltning, ser i fjor ut til å ha vært noe lavere i enn for husholdningene, men noe høyere enn i 2001.

Investeringsene i fast kapital har falt i hvert år etter 1998. Investeringsnedgangen var ifølge de foreløpige nasjonalregnskapstallene 4,6 prosent i 2001, men nedgangen ser ut til å ha vært en god del mindre i fjor. Utviklingen av de samlede investeringene har imidlertid i de senere årene i betydelig grad blitt påvirket av import og eksport (salg av brukt realkapital) av boreskip. Disse investeringene (i næringen "tjenester i tilknytning til utvinning") ser ut til å ha vært spesielt store i 2000 og 2002, men negative i 2001. Trekkes investeringene i boreskip ut, ser de øvrige investeringene samlet sett ut til årlig å ha falt med 4-5 prosent i perioden 1999-2002, med unntak for 2001 hvor fallet var på knappe 2 prosent. Utviklingen er imidlertid svært forskjellig i de ulike sektorene. I likhet med i 2001 var det i fjor markert vekst i investeringene i industri og i kraftforsyning, men klart fall i foretningmessig tjenesteyting. Boliginvesteringene og investeringene i post- og telekommunikasjon ble klart redusert i fjor, etter å ha økt året før. Investeringene i offentlig forvaltning ser derimot ut til å ha økt noe fra 2001 til 2002, etter et fall året før. Investeringene i utvinning og rørtransport har ofte vært kilden til store fluktuasjoner i de samlede investeringene, men de ser ut til å ha endret seg lite fra 2001 til 2002, etter en økning på vel 7 prosent året før.

Eksporten av tradisjonelle varer har vokst meget beskjedent i de fem siste årene. I 1998-2000 skjedde dette til tross for sterk vekst i verdensøkonomien, slik at norske eksportører led et betydelig tap av markedsandeler. I 2001 og 2002 må imidlertid den moderate eksportveksten også ses på bakgrunn av den svake økonomiske utviklingen internasjonalt. Moderat vekst i innenlandsk etterspørsel og spesielt investeringsnedgangen bidro til at *importvolumet* i 2002 økte meget beskjedent.

Antall *sysselsatte* økte i 2002 med rundt 0,3 prosent eller noe under 10 000 personer. Det var en nedgang i antall utførte timeverk, av SSB anslått til 0,7 prosent, som blant annet henger sammen med ferieutvidelsen. I perioden 1993 til 1998 steg sysselsettingen i gjennomsnitt med 2,2 prosent eller nær 48 000 personer årlig, mens den gjennomsnittlige arbeidstiden falt med 0,5 prosent årlig. Ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU) ble arbeidsle-

dighetsraten¹⁾ halvert fra 1992 til 1998 og kom på årsbasis ned i 3,2 prosent. Som årsgjennomsnitt var arbeidsledigheten uforandret i 1999, men har deretter økt noe. Fra 2001 til 2002 var økningen 8 000 personer og slik at arbeidsledighetsraten kom opp i 3,9 prosent. Justert for normale sesongvariasjoner nådde summen av registrert ledige ved arbeidskontorene og personer på tiltak en bunn på om lag 67 000 personer tidlig i 1999. Deretter har ledigheten økt, særlig i siste 1 ½ år. Justert for normale sesongvariasjoner var summen av registrert ledige og personer på tiltak i januar 2003 kommet opp i om lag 96 000 personer. Som årsgjennomsnitt var denne summen 84 500 personer i 2002, en økning på om lag 12 000 personer fra 2001.

Arbeidsstyrken defineres som summen av sysselsatte og personer i alderen 16-74 år som ønsker, men ikke har arbeid. Utviklingen i arbeidsstyrken påvirkes av utviklingen i demografiske forhold, som endringer i befolkningens størrelse og sammensetning (inkludert innvandring), men også av det en kan betrakte som atferdsendringer (endringer i yrkesaktiviteten for ulike grupper). De demografiske forholdene er isolert sett beregnet å bidra til at arbeidsstyrken for tiden øker med noe over 10 000 personer årlig. I fjor ser arbeidsstyrken ut til å ha økt med noe over 15 000 personer, som er om lag på linje med de tre foregående årene, som altså innebærer en beskjeden økning i yrkesaktiviteten.

Ifølge de registrerte *arbeidsledighetstallene* økte ledigheten i alle fylker fra 2001 til 2002. Den største økningen i ledighetsraten var i Oslo, Akershus, Buskerud, Telemark og Aust-Agder, mens økningen var minst i Hedemark, Rogaland, Hordaland Sogn og Fjordane og i de fire nordligste fylkene. Forskjellen mellom fylkene med lavest og høyest arbeidsledighet er litt redusert. I 2002 var ledighetsraten 2,6 ganger større i Finnmark enn i Akershus, mot 3,5 året før. Tallene for januar 2003 antyder imidlertid at disse tendensene er i ferd med å endres. Fra desember 2002 til januar 2003 økte ledighetsraten klart mest i Finnmark og Nord-Trøndelag og klart minst i Akershus.

Arbeidsledigheten økte fra 2001 til 2002 blant alle *hovedyrkesgrupper*, med unntak for primærnæringene. Ledigheten økte mest innenfor administrativt og humanistisk arbeid, i naturvitenskapelige yrker og innen undervisningsarbeid. For disse gruppene lå imidlertid ledighetsnivået fremdeles klart under gjennomsnittet. Den høyeste ledigheten i 2002 var innen bygge- og anleggs-, handels-, industri- og servicearbeid. Januartallene i år for re-

¹⁾ Justert for brudd i AKU.

gistrerte ledige kan tyde på at trenden med utjevning er brutt. Ledigheten steg klart mest innen bygge- og anleggsarbeid, men også innen industriarbeid var økningen spesielt stor. I tråd med utviklingen i arbeidsledigheten etter yrke, var økningen gjennom 2002 størst i grupper med høyere utdanning.

I vareproduserende næringer har *sysselsettingen* falt i de tre siste årene, mens antall sysselsatte i private tjenesteytende sektorer og offentlig forvaltning har økt. Både nedgangen i de vareproduserende næringene og økningen i privat tjenesteyting ser imidlertid ut til å ha blitt redusert, mens veksten i sysselsettingen i offentlig forvaltning har holdt seg oppe.

Driftsbalansen overfor utlandet har bedret seg kraftig i de senere årene. I 1998 var det et overskudd på en halv milliard kroner, men økte oljepriiser bidro et overskudd på henholdsvis 220 milliarder kroner i 2000 og 233 milliarder kroner i 2001. I fjor ser overskuddet ut til å ha vært om lag 207 milliarder kroner. Gjennomsnittsprisen på Brent Blend økte fra 96 kroner per fat i 1998 til hele 252 kroner per fat i 2000. I fjor ble gjennomsnittsprisen 197 kroner per fat.

Fra og med statsbudsjettet for 2002, har *finanspolitikken* vært utformet i henhold retningslinjene i den såkalte "handlingsregelen for finanspolitikken". Ifølge denne skal innretningen av finanspolitikken innebære en jevn og opprettholdbar innfasing av petroleumsinntektene i tillegg til at den skal virke stabiliserende på økonomien. Innfasingen av petroleumsinntektene er konkretisert ved at det strukturelle, oljekorrigerte budsjettunderskuddet om lag skal tilsvare den forventete realavkastningen av Petroleumsfondet ved inngangen til budsjettåret, der den forventete realavkastningsraten er satt til 4 prosent. Ifølge Finansdepartementets anslag økte det strukturelle underskuddet på statsbudsjettet fra 21,6 milliarder kroner i 2001 til 27,6 milliarder kroner i 2002. Målt som andel av trend-BNP for Fastlands-Norge tilsvarer dette en økning på 0,4 prosentpoeng. Petroleumsfondets størrelse ved inngangen til 2002 viste seg, blant annet på grunn av kronestyrkingen og nedgangen i aksjekursene på verdens børser, å være betydelig mindre enn forutsatt i Nasjonalbudsjettet for 2002. Dette bidro til at innfasingen av oljepenger i 2002 ble noe større enn det som direkte følger 4-prosentregelen. Det vedtatte statsbudsjettet for 2003 er basert på å glatte innfasingen av petroleumsinntektene slik at det strukturelle oljekorrigerte underskuddet på statsbudsjettet anslås å øke noe, både i 2003 og 2004. Det strukturelle oljekorrigerte underskuddet er i Nasjonalbudsjettet

for 2003 anslått til 30,7 milliarder kroner i 2003, en økning fra 2002 som tilsvarer 0,1 prosentpoeng av trend-BNP for Fastlands-Norge.

I gjeldende forskrift om *pengepolitikken* heter det at pengepolitikken skal sikte mot stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, herunder også bidra til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Samtidig skal pengepolitikken understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting. Det operative målet for Norges Banks rentesetting skal være en vekst i konsumprisene over tid på om lag 2,5 prosent. Norges Bank skal i sin rentesetting se bort fra de direkte effektene på konsumprisene som skyldes endringer i skatter, avgifter og særskilte, midlertidige forstyrrelser.

Etter å ha vært holdt uforandret siden 13. desember 2001, satte Norges Bank *styringsrentene* opp med 0,5 prosentpoeng 3. juli 2002. Mot slutten av fjoråret endret Norges Banks vurderinger av inflasjonsutsiktene seg. Styringsrentene ble først satt ned med 0,5 prosentpoeng fra og med 12. desember. Etter årets første rentemøte ble den satt ytterligere 0,5 prosentpoeng ned, med virkning fra 23. januar, samtidig som det ble antydning at neste rentejustering snarere ville bli ned enn opp. Gjennom første halvdel av 2002 var det en stigende tendens i pengemarkedsrenten, mens tendensen deretter har vært fallende. Fra slutten av fjoråret og i begynnelsen av 2003 har rentene gått markert ned, og de var således i begynnelsen av februar kommet ned i 5,8 prosent eller 0,5 prosentpoeng lavere enn ved inngangen til 2002. Utviklingen i styringsrenten og pengemarkedsrenten er vist i figur 7.1 i vedlegg 7 om kursutviklingen for norske kroner.

Norske kroner har styrket seg gjennom snart tre år, og meget kraftig gjennom første halvår i fjor. Den 7. februar 2003 var den importveide kronekursen 11,5 prosent sterkere enn ved inngangen til 2002, og vel 17 prosent sterkere enn 25. mai 2000 hvor kroneverdien var på det laveste så langt på 2000-tallet. På årsbasis styrket kronen seg med 8,5 prosent i 2002. Hvis kursene skulle holde seg på nivå med gjennomsnittet i årets seks første uker, vil kronestyrkingen i år bli 5,6 prosent.

Finansdepartementet, Norges Bank og Statistisk sentralbyrå (SSB) har alle publisert anslag for utviklingen i norsk økonomi i 2003. De siste publiserte *prognosene* fra Finansdepartementet og Norges Bank, begge fra oktober i fjor, er forholdsvis samstemte, mens SSBs desemberrapport tegner et litt annet bilde. Norges Banks og Finansdepartementets prognoser viser en forholdsvis høy vekst i husholdningenes forbruk og en BNP-vekst i Fastlands-Norge økonomien på nær 2 prosent. Arbeids-

ledigheten forventes å øke noe. I SSBs siste konjunkturrapport blir aktivitetensnivået i fastlandsøkonomien anslått å bli en god del svakere, mens arbeidsledigheten blir antatt å ville øke noe mer. Anslag for veksten i BNP Fastlands-Norge er i underkant av 1 prosent i 2003. En viktig faktor bak forskjellene er at SSB i sin analyse fanger opp mye av den sterke økningen i kraftprisene mot slutten

av fjoråret og inn i 2003. Veksten i konsumprisindeksen i 2003 anslås dermed om lag 1 prosentpoeng høyere enn Finansdepartementet og Norges Bank, og konsistent med dette antas veksten i husholdningenes etterspørsel å bli mer beskjeden.

Prognosene fra Finansdepartementet er basert på at *pengemarkedsrentene* i 2003 i gjennomsnitt vil ligge på 6,7 prosent, mens Norges Banks analyse

Tabell 6.2 Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår

	2001	2002	2003		
	Regnskap	SSB ¹⁾	SSB ¹⁾	NB ²⁾	FIN ³⁾
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	2,5	3,0	2,7	3 ½	3,5
Konsum i offentlig forvaltning	2,0	2,6	1,6	¾	0,5
Bruttoinvesteringer i fast kapital	-4,6	-2,2	1,6	3 ½	3,2
- Fastlands-Norge	-0,3	-4,4	-1,3	½	0,1
- Utvinning og rørtransport	7,2	-1,2	11,1	15 ⁴⁾	12,2 ⁴⁾
Eksport	4,2	0,1	0,3	1 ½	0,8
- Tradisjonelle varer	4,0	3,5	1,4	-1	2,7
Import	0,0	0,9	4,3	3 ¾	2,9
- Tradisjonelle varer	4,0	1,6	2,7	3 ¾	3,2
Bruttonasjonalprodukt	1,4	1,1	0,8	2	1,9
- Fastlands-Norge	1,2	1,3	0,9	1 ¾	1,8
Sysselsatte personer	0,5	0,3	0,0	0	0,4
Arbeidsledighetsrate -AKU (nivå)	3,6	3,9	4,4	4 ¼	4
Årslønn	4,8	5 ½ ⁵⁾	4,4	5 ½	5,0
Konsumprisindeksen	3,0	1,3 ⁶⁾	3,1	2 ⁷⁾	2,2 ⁷⁾
Driftsbalansen, mrd. kroner	233	207	175	185	179
MEMO:					
Pengemarkedsrente (nivå)	7,2	6,9	6,5	8)	6,7
Gjennomsnittlig lånerente (nivå) ⁹⁾	8,9	8,5	8,1	..	..
Råoljepris ¹⁰⁾ i kroner (nivå)	220	197	179	190	180

¹⁾ Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 6/2002, desember 2002

²⁾ Anslag ifølge Norges Bank. Inflasjonsrapport 3/2002, oktober 2002.

³⁾ Anslag ifølge Finansdepartementet, St.meld. nr. 1, oktober 2002.

⁴⁾ Anslaget inkluderer investeringene i "tjenester i tilknytning til utvinning"

⁵⁾ Beregningsutvalgets anslag

⁶⁾ Fasit

⁷⁾ Anslagene ble gjort før den kraftige økningen i terminprisene i kraftmarkedet for 2003.

⁸⁾ Prognosen basert på uendret foliorente - som da prognosen ble laget var 7,0 prosent

⁹⁾ Husholdningenes lånerente i private finansinstitusjoner.

¹⁰⁾ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend

er gjort med utgangspunkt i uendret styringsrente etter renteøkningen i juli i fjor. Til grunn for SSBs prognoser ligger en pengemarkedsrente på 6,5 prosent i 2003. I begynnelsen av februar lå pengemarkedsrenten 0,7 prosentpoeng lavere enn dette, og markedet regner nå med at rentene vil komme til å bli en god del lavere enn det som er lagt til grunn i de ovenfor nevnte prognosene.

I fremskrivningene til Finansdepartementet og Norges Bank øker husholdningenes *forbruk* med 3,5 prosent i 2003, mens SSBs beregninger gir 2,7 prosent. Konsumet i offentlig forvaltning ventes å øke med rundt 1,0 prosent i 2003.

Investeringene i utvinning og rørtransport har vist seg å være en størrelse det er vanskelig å anslå. Anslagene for i år er forholdsvis like med en vekst i området 11 til 15 prosent. I Norges Banks prognoser øker investeringene i Fastlands-Norge med ½ prosent i år, og Finansdepartementets anslag er 0,1 prosent. SSBs rapport viser et fall i disse investeringene med 1,3 prosent.

Alle anslagene bygger på at den økonomiske veksten hos våre handelspartnere tar seg opp fra 2002 til 2003. Finansdepartementets prognoser er de mest optimistiske når det gjelder utviklingen i *tradisjonell vareeksport* i 2003, med et vekstanslag på 2,7 prosent, men SSBs anslag er 1,4 prosent. I Norges Banks Inflasjonsrapport faller den tradisjonelle vareeksporten med 1 prosent. Alle anslagene innebærer imidlertid reduserte markedsandeler, ved at veksten i den norske eksporten blir mindre enn importveksten hos våre handelspartnere. Den kraftige styrkingen av norske kroner er en faktor bak en slik utvikling.

I Norges Banks og SSBs prognoser forblir *sysselsettingen* i år på nivå med i fjor, mens arbeidsledigheten øker til 4 ¼ prosent i Norges Banks analyse og 4,4 prosent i SSBs. I Finansdepartementets beregninger øker sysselsettingen med 0,4 prosent, mens ledigheten bare øker marginalt - til 4,0 prosent.

Petroleumsproduksjonen kommer trolig ikke til å endres mye fra i fjor til i år. *BNP i alt* ligger dermed an til å øke på linje med BNP i Fastlands-Norge i 2003. I prognosene er det antatt at oljeprisene vil gå ned fra 2002 til 2003 med fra 3 til 9 prosent. Dette vil i så fall bidra til at overskuddet på driftsbalansen overfor utlandet reduseres med 20 - 30 milliarder kroner fra 2002 til 2003. Selv med en slik nedgang vil imidlertid driftsbalanseoverskuddet fortsatt trolig tilsvare over 11 prosent av BNP.

6.3 Anslag på konsumprisutviklingen i 2003

Ifølge konsumprisindeksen (KPI) økte konsumprisene i gjennomsnitt med 1,3 prosent fra 2001 til 2002. På tolv månedersbasis var prisveksten lavest i første halvår. Svært dyr strøm mot slutten av året bidro til å trekke tolv månedersveksten i KPI opp til 2,8 prosent i desember, og hele 5,0 prosent i januar. På årsbasis bidro de reelle avgiftsendringene isolert sett til å trekke ned prisveksten med 0,9 prosentpoeng i fjor, mens energiprisene bidro til å trekke ned den totale prisveksten med 0,1 prosentpoeng. Konsumprisindeksen utenom energivarer og justert for avgiftsendringer (KPI-JAE), steg med 2,3 prosent i fjor. Tolv månedersveksten i KPI-JAE var 2,0 prosent i gjennomsnitt i 4. kvartal, og 1,8 prosent i januar 2003.

Utvalget har som tidligere år vurdert prisutviklingen for inneværende år. Slike anslag vil alltid være usikre. I vedlegg 1 gis en nærmere beskrivelse av forutsetninger og bakgrunn for anslagene.

Utvalget har også i denne rapporten gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen Kvarts. I modellberegningene er det lagt til grunn forutsetninger om bl.a. utviklingen i kronkursen, importpriser, råoljepriser og elektrisitetspriser, samt tatt hensyn til effekter på prisutviklingen av avgiftsopplegget.

For avgiftene er Stortingets budsjettvedtak lagt til grunn. For 2003 er virkningene av avgiftsendringene små sammenlignet med de siste par årene. Bortfallet av flypassasjeravgiften fra 1. april i fjor og reduksjon av avgiftene på brennevin fra 1. januar i år anslås samlet å redusere prisveksten med i underkant av 0,1 prosentpoeng fra 2002 til 2003. Mengdeavgiftene ellers er økt med 2,2 prosent, tilsvarende Finansdepartementets anslag for veksten i KPI.

Elektrisitetsprisene har variert betydelig de siste årene. Normale sesongvariasjoner tilsier at elektrisitetsprisene tar seg opp i vintermånedene og faller om sommeren. Elektrisitetsprisene økte imidlertid langt sterkere enn normalt i løpet av høstmånedene 2002. De høye elektrisitetsprisene mot slutten av fjoråret har særlig sammenheng med små nedbørsmengder. Høy etterspørsel pga. kaldt vær i sentrale østlandsområder rundt julen og på nyåret i 2003 bidro også til prisveksten. Kulden bidro også til at terminprisene for elektrisitet på kraftbørsen Nord Pool steg kraftig og nådde en topp i begynnelsen av januar. Terminprisene har senere falt noe tilbake, men ligger fremdeles på et historisk sett høyt nivå, spesielt for vinteren 2003. Utvalgets anslag på elektrisitetsprisene til husholdningene er basert på at de realiserte prisene vil

utvikle seg slik som kontraktene som nå inngås i terminmarkedet indikerer. De anslåtte elektrisitetsprisene er klart høyest i begynnelsen av året og normaliseres mot slutten av året. På årsbasis er veksten i elektrisitetsprisene anslått til 30 prosent for 2003, noe som tilsvarer en økning på knappe 19 øre/KWh.

Spotprisen på råolje (Brent Blend) var i gjennomsnitt om lag 25 USD eller 200 kroner pr. fat i 2002. Utvalget har lagt til grunn en gjennomsnittlig oljepris på 180 kroner pr. fat i 2003. Det tilsvarer en prisnedgang på 10 prosent i forhold til gjennomsnittlig oljepris for 2002, målt i norske kroner. Dette priset kan knyttes til lavere dollarkurs i 2003 enn i 2002. Endringer i oljeprisen slår ut i konsumprisene først og fremst gjennom bensinprisene, andre transportkostnader og prisen på fyringsolje.

Utvalget har som en teknisk forutsetning lagt til grunn at det gjennomsnittlige nivået for den importveide kronekursen ved slutten av 2003 kommer på nivå med gjennomsnittet for 2002, noe som innebærer en appresiering på 2,5 prosent på årsbasis fra 2002 til 2003. Kronekursen er forutsatt å depresierte gradvis fra nivået i begynnelsen av februar og ut året. Forutsetningen om kronekursen bidrar til at utvalget anslår at importprisene på tradisjonelle varer vil falle med 1,7 prosent i år. For konsumrelaterte varer anslås fallet til 3,2 prosent.

Tabell 1.2 i vedlegg 1 lister opp beregnede virkninger på prisanslaget av endringer i noen sentrale forutsetninger. En oljepris som på årsbasis er 40 kroner pr. fat lavere (høyere) enn forutsatt, vil kunne redusere (øke) prisstigningen med 0,2 prosentpoeng fra 2002 til 2003. En endring i elektrisitetsprisene med 10 prosentpoeng sammenliknet med den forutsatte utviklingen, vil ifølge modellberegninger forandre veksten i KPI med 0,4 prosentpoeng. En kronekurs som er 2 prosent sterkere enn forutsatt er beregnet å medføre at KPI-veksten faller med 0,2 prosentpoeng.

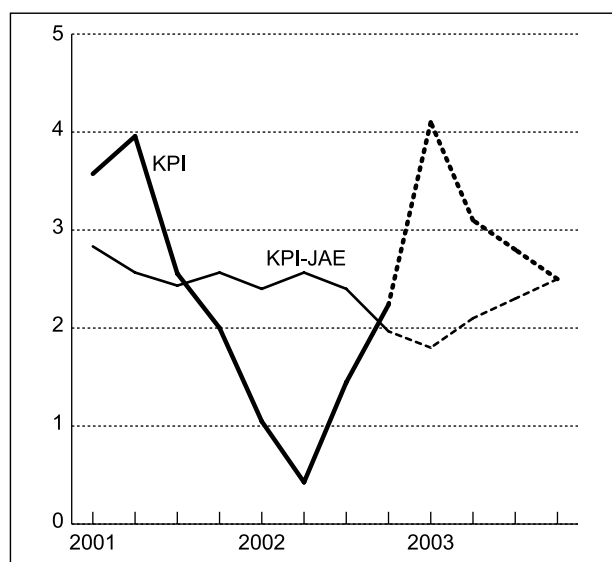
Ifølge modellen er anslaget på konsumprisveksten fra 2002 til 2003 ganske robust overfor variasjoner i anslaget for lønnsveksten i år. Høyere lønn ett år vil imidlertid gi impulser til høyere konsumpriser også på lengre sikt. I beregningen kommer gjennomsnittlig lønnsvekst på 4,5 prosent i år.

I 1. kvartal anslås KPI å bli hele 4,1 prosent høyere enn i samme periode i fjor. Anslaget for 2. kvartal er 3,1 prosent, fallende til 2,8 prosent i 3. kvartal og 2,5 prosent i 4. kvartal. Forløpet gjennom året må i stor grad ses i sammenheng med utviklingen i elektrisitetsprisene. Kronekursen forutsettes som nevnt å depresierte gradvis gjennom året. Vi har imidlertid lagt bak oss en periode på to og et halvt år med vedvarende appresiering. Denne

appresieringen har bidratt til en negativ importprisvekst de siste to årene, og negative prisimpulser til konsumentene det siste året. Det antas imidlertid at den fullstendige effekten av appresieringen ikke er uttømt, og at vi således vil se fallende priser på importerte konsumvarer utover i 2003. Det er imidlertid svært vanskelig å anslå hvor mye og hvor raskt endringer i valutakursen slår ut i importprisene. Sammenhengen mellom importpriser og konsumpriser er også usikker.

I tillegg til modellberegningene har utvalget hentet informasjon fra et materiale som er utarbeidet av Statistisk sentralbyrå, på oppdrag fra Arbeids- og administrasjonsdepartementet, om forventede prisendringer i næringslivet og offentlige institusjoner fra november og fram til mai 2003. Utenom elektrisitetsprisene indikerer dette materialet om lag den samme prisstigningstakten som i modellberegningen. Informasjonsgrunnlaget bak forventningsindikatoren ble samlet inn før den kraftige økningen i elektrisitetsprisene. Inklusive elektrisitetspriser indikerer undersøkelsen en lavere prisvekst enn modellen i 1. kvartal, og en ganske lik utvikling i 2. kvartal.

Med bakgrunn i de beregningene og forutsetningene som er gjort, anslår utvalget en gjennomsnittlig økning i KPI på om lag 3 prosent fra 2002 til 2003. Elektrisitetsprisene trekker anslaget betydelig opp, mens avgiftsendringene trekker det litt ned. For KPI-JAE anslår utvalget en vekst på om lag 2 prosent fra 2002 til 2003.

Figur 6.3 Konsumprisindeksen (KPI) og KPI uten energivarer og justert for avgiftsendringer (KPI-JAE). Prosentvis vekst fra samme kvartal året før¹⁾

¹⁾ Den heltrukne linjen illustrerer faktisk utvikling, mens stiplet linje er prognose.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Vedlegg 1

Nærmere om forutsetninger og metoder for anslaget på prisveksten

Utvalget har til denne rapporten gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen Kvarts. I tillegg har utvalget hentet informasjon fra et materiale utarbeidet av Statistisk sentralbyrå om forventede prisendringer i næringslivet og offentlige institusjoner fram til mai 2003.

Statistisk sentralbyrås forventningsindikator for prisutviklingen

Statistisk sentralbyrå har på oppdrag fra Arbeids- og administrasjonsdepartementet utarbeidet og publisert en forventningsindikator for konsumprisene hvert halvår siden 2002. Tidligere har Konkurransetilsynet laget en tilsvarende indikator, den såkalte prognosen for konsumprisindeksen (KPI). Metoden for innsamling og beregning av den nye indikatoren er vesentlig endret i forhold til indikatoren som Konkurransetilsynet utarbeidet. Forventningsindikatoren bygger på opplysninger fra detaljister og offentlige institusjoner, om forventet utvikling i deres utsalgspriser til forbruker, for varegrupper de forhandler, i seks måneder fremover. I den siste undersøkelsen gjelder det utviklingen fra november 2002 og til mai 2003. Utvalget består av om lag 450 respondenter, hovedsakelig detaljister, men også enkelte offentlige institusjoner. Svarprosenten til denne undersøkelsen var 57. I forventningsindikatoren er de innsamlede opplysningene i stor grad benyttet uten videre bearbeiding. Opplysningene kan derfor ses på som et samlet uttrykk for prisforventninger på tilbudssiden i økonomien. Prognosen gir verken uttrykk for Statistisk sentralbyrås eller utvalgets egne vurderinger av prisutviklingen.

Materialet fra undersøkelsen indikerer forventninger om en tolv måneders vekst i KPI på 3,4 prosent i 1. kvartal. Dette er noe lavere enn hva beregningene fra Kvarts antyder. Avviket skyldes særlig at respondentene i undersøkelsen ikke venter en så sterk økning i elektrisitetsprisene som det utvalget legger til grunn. Spørreundersøkelsen ble utført i november, før den kraftigste økningen i elektrisitetsprisene. For 2. kvartal tyder undersøkelsen på forventninger på om lag samme prisvekst som utvalgets anslag.

Nærmere om modellberegningen

Kvarts er en kvartalsmodell for norsk økonomi som er utarbeidet i Statistisk sentralbyrå. Konsumprisutviklingen blir i modellen i stor grad bestemt av utviklingen i importprisene og innenlandske kostnader.

I modellberegninger med Kvarts blir en del størrelser av betydning for konsumprisene anslått utenfor modellen (eksogene variabler). I den modellversjonen av Kvarts som utvalget nå har benyttet, er de viktigste størrelsene som anslås utenfor modellen i denne sammenhengen importpriser, råoljepriser, avgifter, og priser på elektrisitet og norskproduserte primærnæringsvarer (jordbruks-, skogbruks- og fiskeprodukter). Utviklingen i flere av disse størrelsene vil i virkeligheten avhenge av andre forhold i økonomien. Utviklingen i importprisene anslås med utgangspunkt i forventet prisutvikling internasjonalt og den betydning endringene i valutakursene kan ha for importprisene. For størrelser som fastlegges av det offentlige, er det lagt til grunn at vedtak som er gjort ved inngangen til året, ikke endres i prognoseperioden. For utviklingen i størrelser som er grunnlag for forhandlinger hvor staten er part, gjøres det beregningstekniske forutsetninger. Dette gjelder i hovedsak utviklingen i prisene på jordbruksvarer.

De økonomiske sammenhengene som er innarbeidet i Kvarts, er tallfestet på grunnlag av tall fra nasjonalregnskapet. I modellen bestemmer importprisene og prisene på norskproduserte varer og tjenester (hjemmepriser), sammen med avgifter og subsidier, prisene på varer og tjenester som går til privat konsum. Hjemmeprisene bestemmes i stor grad av bedriftenes variable enhetskostnader.

Enhetskostnadene bestemmes av produktivitet, timelønnskostnader og produktinnsatspriser. Produktivitetsutviklingen og prisutviklingen for produktinnsats bestemmes i modellen ved egne relasjoner, mens driftsmarginene bestemmes gjennom prisrelasjonene. I flere av prisrelasjonene inngår også graden av kapasitetsutnyttelse.

Videre har modellen egne relasjoner for utviklingen i timelønningene. Hvordan lønnsveksten

vil påvirke konsumprisveksten, avhenger også av hvordan lønnsveksten fordeler seg på de ulike sektorene. For eksempel har lønnsutviklingen i varehandelen større betydning for konsumprisveksten enn lønnsutviklingen i industri eller i offentlig sektor, spesielt på kort sikt. Videre vil virkningene på prisutviklingen av en gitt årslønnsvekst også avhenge av forløpet gjennom året, fordi det tar tid før lønnsøkninger slår ut i prisene. Det betyr at lønnsveksten i ett år også får betydning for konsumprisutviklingen i de påfølgende årene.

I hjemmeprisrelasjonene inngår også hjemmeprisen fra foregående periode(r) som forklaringsvariabel. Tilbakedatererte verdier av forklaringsfaktorene får gjennom disse leddene betydning for prisdannelsen i prognoseperioden. Dette betyr også at utviklingen i inneværende periode får betydning for senere perioder.

Ser en bort fra virkninger gjennom lønnsutviklingen, påvirker importprisene hjemmeprisene hovedsakelig gjennom produsentenes produktinnsats. For enkelte varer har det også en viss effekt at innenlandske produsenter konkurrerer med importvarer, men for konsumprisutviklingen sett under ett er denne virkningen på kort sikt liten sammenliknet med virkningen gjennom kostnadene på produktinnsats.

Forutsetninger for prisanslagene

Det er alltid usikkerhet knyttet til forutsetningene for modellberegningene. De viktigste størrelsene som er anslått utenfor modellen er summert opp i tabell 1.1.

Utvalget har nå som tidligere benyttet modellens likninger for lønnsutviklingen i de enkelte sektorene sammen med skjønnsmessige vurderinger. Alternativt kunne en ha valgt å legge beregningstekniske forutsetninger om lønnsveksten til grunn i prisprognosen. Når en her har valgt å benytte modellens lønnsrelasjoner, er det for å forenkle beregningene. Denne framgangsmåten innebærer ikke at utvalget tar sikte på å anslå lønnsveksten i prognoseåret.

Etter å ha økt kraftig i halvannet år, har importprisene på tradisjonelle varer falt siden 2. kvartal 2001. Omslaget må ses i sammenheng med en vedvarende styrking av kronekursen de siste to og et halvt årene, men også svake konjunkturer internasjonalt. Fra 2001 til 2002 falt importprisene på tradisjonelle varer med mer enn 7 prosent. Det er i modellberegningen lagt til grunn et gjennomsnittlig fall i importprisene for tradisjonelle varer på 1,7 prosent fra 2002 til 2003, regnet i norske kroner. Det antas at veksten internasjonalt tar seg opp

igjen fra andre halvår 2003, og at dette reflekteres i den importerte prisutviklingen. Utvalget har i utarbeidningen av prisprognosen teknisk lagt til grunn at den importveide kronekursen vil svekke seg gjennom 2003, slik at kursen ved utgangen av året ligger på gjennomsnittskursen for 2002. Det er forutsatt at denne svekkelsen vil skje gradvis utover året. På grunn av den kraftige kronestyrkingen gjennom 2002 innebærer denne forutsetningen at norske kroner på årsbasis styrker seg med 2,5 prosent fra 2002 til 2003. I en alternativ beregning har utvalget anslått virkningen på KPI av at den importveide kronekursen i 2003 gjennomsnittlig blir på linje med nivået i 4. kvartal i fjor. En slik forutsetning for kronekursen innebærer en styrking på 4,5 prosent fra 2002 til 2003.

Spotprisen på råolje (Brent Blend) var i gjennomsnitt om lag 25 USD eller 200 kroner pr. fat i 2002. OPEC innførte produksjonsbegrensninger i første halvår, som ble fulgt opp av Russland, Norge og Mexico. Videre påvirket urolighetene i Israel prisutviklingen. I andre halvår ble utviklingen i oljeprisen påvirket betydelig av spenningen knyttet til situasjonen i Irak. Utvalget har lagt til grunn en gjennomsnittlig oljepris på 180 kroner pr. fat i 2003, som tilsvarer en nedgang på 10 prosent fra 2002, målt i norske kroner. Målt i dollar forutsettes oljeprisen å være på om lag samme nivå i 2003 som året før. Endringer i oljeprisen slår ut i konsumprisene først og fremst gjennom bensinprisene, andre transportkostnader og prisen på fyringsolje. For å illustrere virkningene av å endre oljeprisforutsetningen, har utvalget foretatt en beregning der en ser på virkningene på konsumprisene av at oljeprisen blir 40 kroner høyere eller lavere per fat enn det som er lagt til grunn.

Utviklingen i prisene på norskproduserte jordbruksvarer vil bl.a. være avhengig av den avtalte rammen i jordbruksoppgjøret og hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut ved endring i prisene. Det er også av betydning i hvilken grad markeds-situasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte prisene. Som en beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn at basisprisinivået for norskproduserte jordbruksvarer øker med 0,7 prosent fra 2002 til 2003, om lag det samme som året før.

Fra 2001 til 2002 var elektrisitetsprisene til husholdningene om lag uendret i gjennomsnitt, etter kraftig vekst året før. Elektrisitetsprisene fulgte i fjor et mer normalt sesongmønster enn i 2001. Mot slutten av fjoråret steg de imidlertid unormalt kraftig, og de holdt seg høye også i begynnelsen av 2003. Basert på terminprisene i kraftmarkedet fra begynnelsen av februar legger utvalget til grunn at

elektrisitetsprisene vil holde seg til dels betydelig høyere enn i fjor i både 1., 2. og 3. kvartal, for å falle mot slutten av året. Differansen mellom prisenivået i fjor og i år vil imidlertid avta utover året. Som års-gjennomsnitt innebærer denne banen at elektrisitet-
tetsprisene vil stige med om lag 30 prosent fra 2002 til 2003. Modellberegninger viser at 10 prosentpoeng høyere eller lavere vekst i elektrisitetsprisene enn lagt til grunn, vil endre prisveksten med 0,4 prosentpoeng i forhold til referansebanen.

I Kvartsberegningene er det forutsatt at penge-markedsrenten vil følge markedets implisitte forventninger i begynnelsen av februar (FRA-kontrakter), noe som innebærer at rentenivået i 2003 i gjennomsnitt vil ligge 1,5 prosentpoeng lavere enn i 2002.

I beregningene med Kvarts har en benyttet modellens relasjon for husleie. Dette har gitt en anslått vekst i husleiene fra 2002 til 2003 på 3,3 prosent. Fra 2001 til 2002 økte husleieindeksen med vel 5,1 prosent.

Prisene på varer som går til konsum i modellen inkluderer *avgifter og subsidier*, og vil dermed bli påvirket av det avgiftsopplegget som Stortinget vedtar. Hovedtrekkene i avgiftsopplegget som Stortinget vedtok for 2003 innebar følgende avgifts-
endringer fra 1. januar:

- Avgiften på brennevin ble nominelt redusert med 10,9 prosent.
- Øvrige avgifter ble i hovedsak økt med 2,2 prosent.

Fra 1. april i fjor ble det foretatt følgende nominelle avgiftsendring:

- Flypassasjeravgiften på 128 kroner pr. passasjer ble fjernet. Dette anslås å utgjøre om lag 10 prosent av billettprisen i gjennomsnitt.

Øvrige mengdeavgifter ble økt tilsvarende Finansdepartementets anslag for konsumprisvekst i 2002,

med 2,2 prosent. Utvalget har gjennomført beregninger for å vurdere de direkte prisvirkningene i 2003 av det vedtatte avgiftsopplegget. I forhold til et avgiftsopplegg som er prisjustert etter utvalgets anslag, bidrar de vedtatte avgiftssatsene samlet til å redusere prisveksten med 0,1 prosentpoeng i 2003.

Det er som vanlig usikkerhet knyttet til takster og avgifter som fastsettes i kommunesektoren. Utviklingen i disse påvirkes av den generelle kostnadsutviklingen, men kommunenes adgang til å fastsette gebyrer gjør at andre økonomiske forhold i den enkelte kommune også vil spille inn. For offentlige varer og tjenester har en ved å benytte modellens prisrelasjoner forutsatt at prisveksten på disse følger kostnadsutviklingen i produksjonen av tjenestene.

Resultater:

Beregningene som har blitt gjennomført med Kvarts, gir en økning i konsumprisene på om lag 3 prosent fra 2002 til 2003. Dette er klart høyere enn i 2002, hvor veksten bare var 1,3 prosent. Den kraftige økningen i prisveksten skyldes i stor grad at elektrisitetsprisene ventes å stige kraftig i vinter, etter at de var tilnærmet uendret fra 2001 til 2002. Halveringen av matmomsen 1. juli 2001 bidro dessuten til å trekke ned den gjennomsnittlige KPI-veksten i fjor. Prisutviklingen på varegruppen "importerte konsumvarer" bidro også til å trekke ned prisveksten i fjor, og det antas at den vil gjøre det i år også. Utviklingen i KPI-veksten gjennom 2002 er vist i figur 6.3 i avsnitt 6.3.

Målt som vekst fra samme kvartal året før indikerer modellberegningen at prisstigningen avtar fra 4,1 prosent i 1. kvartal til 3,1 prosent i 2. kvartal, 2,8 prosent i 3. kvartal og 2,5 prosent i 4. kvartal, jf. figur 6.3. Prisutviklingen gjennom året preges i meget stor grad av utviklingen i elektrisitetspri-

Tabell 1.1. Hovedforutsetninger for Kvarts-beregning av konsumprisvekst fra 2002 til 2003. Prosentvis vekst fra året før.

Varegruppe	2002	2003
Importpriser, tradisjonelle varer	-7,4	-1,7
– Konsumrelaterte varer ¹⁾	-5,5	-3,2
– Øvrige varer	-12,3	3,5
Råolje	-10,2	-10,0
Priser på jordbruksvarer ²⁾	0,4	0,7
Elektrisitetspris ³⁾	-1,5	30,0

¹⁾ Foredlede jordbruks- og fiskeprodukter, drikkevarer og tobakk, tekstil- og bekledningsprodukter, diverse industriprodukter, (verkstedprodukter), biler m.v. og matvarer og råvarer.

²⁾ Prisen på jordbruksprodukter til produsent eksklusive subsidier og avgifter.

³⁾ Prisen på elektrisk kraft som husholdningene betaler.

Tabell 1.2. Modellresultater. Beregnet vekst i KPI fra 2002 til 2003 og isolerte virkninger av enkelte endringer i forutsetningene. Konsumprisvekst i prosent fra samme periode året før.

	1. kv	2. kv	3. kv	4. kv	Året
KPI	4,1	3,1	2,8	2,5	3,1
KPI-JAE	1,8	2,1	2,3	2,5	2,2
Isolerte prisvirkninger av:					
10 prosentpoeng høyere/lavere vekst i elektrisitetsprisene ¹⁾	+/-0,3	+/-0,4	+/-0,5	+/-0,4	+/-0,4
2 prosent sterkere/svakere krone på årsbasis ²⁾	-/+0,1	-/+0,2	-/+0,2	-/+0,5	+/-0,2
40 kr. høyere/lavere oljepris på årsbasis ³⁾	+/-0,1	+/-0,2	+/-0,3	+/-0,4	+/-0,2

¹⁾ Elektrisitetsprisen er endret med 6,7 øre per KWh fra og med februar 2003. På årsbasis innebærer dette en endring i veksten i elektrisitetsprisene på 10 prosentpoeng.

²⁾ Endringen er gjort gradvis fra og med februar slik at kronekursen i 1. kvartal er 0,4 prosent svakere/sterkere enn i hovedberegningen, mens differansen i 4. kvartal er 3,6 prosent. I beregningene er gjennomslaget fra importpriser til konsumpriser forsinket i forhold til dagens modellversjon, gjennom en justering av varehandelsavansene.

³⁾ Oljeprisen er endret med kr. 43,50 fra og med februar 2003. På årsbasis gir dette en endring på 40 kroner.

sene. I 1. kvartal ventes elektrisitetsprisene å ligge 65 prosent høyere enn i 1. kvartal i fjor. Årsveksten i elektrisitetsprisene anslås å falle til 37 prosent i 2. kvartal og til 20 prosent i 3. kvartal. I 4. kvartal anslås elektrisitetsprisene å ligge om lag på samme nivå som i fjor. Denne utviklingen vil bidra markert til å redusere prisstigningstakten utover året.

I modellberegningen har en som nevnt i hovedsak nyttet modellens relasjoner for lønnsdannelse som har gitt et anslag for den gjennomsnittlige års-lønnsveksten på 4,5 prosent fra 2002 til 2003.

Det er foretatt modellberegninger for å illustrere prisvirkningene av endringer i noen av forutsetningene, jf. tabell 1.2.

Vedlegg 2**Lønnsoppgjørene 2002**

I 2002 var det etter vanlig mønster igjen hovedrevisjon for de fleste tariffområder. Både i LO/NHO-området og i LO/HSH-området ble oppgjøret gjennomført ved forbundsvise forhandlinger. I hovedoppgjørene i staten og kommunene er det alltid sentrale forhandlinger. I NAVO-området foregår forhandlingene på to nivåer. Først sentralt mellom NAVO og hovedorganisasjonene og deretter mellom de enkelte virksomheter og lokale arbeidstakerorganisasjoner. For NAVO-helse er det i tillegg et nivå der NAVO forhandler med de enkelte forbundene.

Lønnsoppgjørene i privat sektor*LO/NHO-oppgjøret*

Representantskapet i LO behandlet kravene foran lønnsoppgjøret 5. februar. Følgende retningslinjer for tariffoppgjøret i 2002 ble vedtatt lagt til grunn i forbundsvise forhandlinger:

- generell forbedring av kjøpekraften
- garantiordninger og særskilte tillegg til lavlønne
- likelønnsprofil på lokale og sentralt avtalte tillegg
- målrettet innsats for langtidsutdannede LO-medlemmer som ikke har fått en rimelig kompensasjon for kostnaden ved utdanning
- pensjonsordning i tillegg til folketrygden i de enkelte områder

Hovedstyret i NHO vedtok 27. februar følgende prinsipper for tariffoppgjøret 2002 og ga Arbeidsutvalget fullmakt til å gjennomføre oppgjøret i samsvarende med disse:

- Lønnsoppgjøret 2002 gjennomføres slik at den samlede lønnskostnadsveksten bringes på linje med utviklingen hos våre handelspartnere. De lokale forhandlinger skal gjennomføres etter overenskomstens bestemmelser – de fire kriterier, dvs. økonomi, produktivitet, konkurranseevne og fremtidsutsikter.
- Pensjons- og forsikringsordninger egner seg ikke for bransjevise løsninger, og må derfor være et anliggende for den enkelte bedrift og må ses i sammenheng med bedriftens lønns-

og personalpolitiske prinsipper og vurderinger.

- Lønnsutviklingen til ledere må tilpasses de øvrige arbeidstakere i bedriften. Det er selskaps eiere gjennom styret som har ansvar for å fastsette toppledernes godtgjørelser. Det vises i denne forbindelse bl.a. til NHOs dokument om "Godtgjørelse til toppledere".

Lønnsoppgjøret i 2002 startet 11. mars med forhandlinger om Verkstedoverenskomsten mellom Fellesforbundet og Teknologibedriftenes Landsforbund (TBL). Den 19. mars ble det brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 9. april satte Riksmeklingsmannen fram et forslag til avtale som partene anbefalte. Dette forslaget er vedtatt i uravstemning. Avtalen har følgende hovedpunkter:

- et generelt tillegg på kr. 2,75 per time fra 1. april og økning av satsene for skifttillegg. For Offshore ble offshoretillegget økt med kr. 6,- per time (det økes ytterligere med kr. 1,- per time fra 1. april 2003) og nattillegget med kr. 1,17 per time.
- For tjenestepensjonsordninger ble partene enige om viktigheten og oppfordrer til at slike etableres på den enkelte bedrift. Erfaringene skal drøftes ved mellomoppgjøret 2003.

De påfølgende forhandlings- og meklingsresultater i industrien har fulgt hovedmønsteret fra Verkstedoverenskomsten, men i typiske lavlønnsområder er det gitt høyere tillegg.

For industriarbeidere er tarifftilleggene beregnet til å slå ut med gjennomsnittlig kr. 3,86 per time eller om lag 2 prosent som bidrag til årslønnsveksten. Overhenget til 2002 er beregnet til 1,3 prosent for industriarbeidere.

Mellom Hotell- og Restaurantarbeiderforbundet og Reiselivsbedriftenes Landsforening endte meklingen uten at partene ble enige og det ble konflikt. Etter en streik som varte i 33 dager og som gradvis ble opptrappet, ble partene den 17. mai enige om et forslag til avtale som ble vedtatt. Den har følgende hovedpunkter:

- et generelt tillegg på kr. 2,75 per time til alle og et lavlønns tillegg på kr. 2,- per time

- alle med minst fire års praksis får ytterligere kr. 2,- per time på minstelønssatsene. Alle med fagbrev får kr. 2,- per time på minstelønssatsene. Dessuten ble tilleggene for ubekvem tid økt og gitt for lengre tidsperioder.
- tilleggene ble gitt senest fra 19. mai.

Mellom Norsk Transportarbeiderforbund og Transportbedriftenes Landsforening foreligger det et vedtatt meklingsforslag som bl.a. gir følgende tillegg for rutebiler og langtransport:

- et generelt tillegg på kr. 2,75 fra 1. april.
- et lavlønns tillegg på kr. 2,- fra 1. april.
- et etterslepstillegg på kr. 1,25 fra 1. april.
- Fra 1. januar 2003 skal alle satser utenfor Oslo løftes opp til Oslo-avtalens satser. Betyr et tillegg på rundt kr 12 000 per år for rutebilsjåfører utenom Oslo.

– Pensjonsbestemmelser

Det ble etablert en ordning som er en videreutvikling av en ordning som ble etablert i 1986 og vil kun gjelde for bussjåfører omfattet av Overenskomsten for Transportselskaper i Norge. Bedriftene har frist til 1. januar 2003 for å opprette en tjenstepensjonsordning.

Det er inngått en tilsvarende avtale mellom Yrkestrafikkforbundet (YS) og Transportbedriftenes Landsforening.

Oppgjørene i privat sektor utenom LO/NHO-området

Hovedstyret i Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS) vedtok den 6. februar 2000 bl.a. følgende retningslinjer/krav for hovedoppgjøret 2002:

- YS forutsetter at tariffrevisjonen i 2002 gjennomføres som forbundsvise forhandlinger i privat sektor og i henhold til gjeldende lov- og avtalereguleringer i offentlig sektor.
- Forhandlingene skal skje på et grunnlag som forener balansegangen mellom en rimelig økning i reallønnen før skatt for de ulike yrkesgrupper og kravet til fortsatt verdiskapning og målet om full sysselsetting.
- YS går inn for en toårig hovedtariffperiode, med mulighet for å føre forhandlinger våren 2003 for 2. avtaleår i perioden.
- Grupper som åpenbart er blitt lønnsmessig hengende etter i siste avtaleperiode, som f. eks kommunetilsatte og rutebilarbeidere, må spesielt tilgodeses ved dette oppgjøret. Dette gjelder også grupper av arbeidstakere med et lønnsnivå som ikke som står forhold til arbeidets ansvarsområde

- YS vil prioritere krav om innføring av pensjonsordninger for de grupper som ikke har tilfredsstillende ordninger i dag, og vil derfor kreve slike ordninger tariffestet ved årets oppgjør i privat sektor.
- YS forutsetter at staten vil bidra med finansiering av livsopphold for arbeidstakere som tar nødvendig etter- og videreutdanning.

I privat sektor forhandler de enkelte forbund i YS avtalene innen sine områder forbundsvist.

Mellom Privatansattes Fellesorganisasjon (YS/PRIFO) og Mediebedriftenes Landsforening (MBL/NHO) foreligger det en avtale for Landsoverenskomsten del II (selgere og andre merkan tile ansatte i avis- og ukepresse) som har følgende hovedelementer:

- Et generelt tillegg på kr. 2,75 per time fra 1. april
- Alle ansatte får to ekstra fridager i 2002 (som kan tas ut som lønn) og alle ansatte over 50 år får en ekstra fridag i 2003 (kan tas ut i lønn).
- Formulering om tjenstepensjon som i Verkstedoverenskomsten.

Det foreligger et tilsvarende resultat mellom HK og MBL om medieoverenskomsten.

I varehandelen foreligger det en vedtatt avtale mellom Handel og Kontor (HK) og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon (HSH). Mellom HK og Samfo (kooperasjonen) foreligger det en avtale som gir samme tillegg. Avtalen mellom HK og HSH gir følgende tillegg fra 1. april 2002:

- generelt tillegg på kr 3,- per time og de laveste minstelønssatsene heves ytterligere med kr 2,- per time
- fagarbeidertillegget økes med på kr . 1,- per time og ytterligere med kr 1,- per 1. april 2003.
- Det er inngått en erklæring i spørsmålet om tjenstepensjon. Erklæringen går ut på at partene oppfordrer til at det på den enkelte bedrift etableres lokale ordninger knyttet til tjenstepensjon og forsikringsordninger. Dette spørsmålet skal også partene lokalt drøfte alle sider av i løpet av første avtaleår. Erfaringene med de drøftelser som skal gjøres lokalt, trekkes inn i forhandlingene for 2. avtaleår.

Dessuten er partene enige om at garantitillegget i HK/HSH-avtalene per 1. februar 2003 gjennomføres med at alle ansatte får et tillegg på kr. 3,- per time.

For grossistoverenskomsten foreligger det også en vedtatt avtale mellom HSH og Norsk Transportarbeiderforbund der hovedelementene for 2002 er et generelt lønns tillegg på kr. 3,- per

time og et etterslepstillegg på kr. 1,50 per time fra 1. april.

I HSH-området foreligger det vedtatte avtaler mellom YS/PRIFO og HSH om Reiselivsavtalen og Begravelsesbyråavtalen og mellom YS/PRIFO og Norges Funksjonærforbund (YS/NOFU) og HSH om Funksjonæravtalen. De økonomiske hovedelementene i disse tre avtalene er:

- et generelt tillegg på kr 3,- per time og de laveste minstelønnsatsene heves ytterligere med kr 2,- per time.
- I Begravelsesbyråavtalen ble det foretatt endringer i minstelønnsystemet og i alle avtalene ble det avtalt endringer i forhandlingsbestemmelsene.
- Spørsmålet om tjenestepensjon ble løst tilsvarende som i avtalene på varehandelsområdet.

Partene er enige om at garantitillegget i Reiselivsavtalen og Funksjonæravtalen per 1. februar 2003 gjennomføres med at alle ansatte får et tillegg på kr. 3,- per time.

Ansatte i *forretnings- og sparebanker* og i *forsikringsvirksomhet* har fra 2001 inngått felles tariffavtale med Finansnæringens Arbeidsgiverforening. Partene er blitt enige om et generelt tillegg på alle trinn på lønnsregulativet fra 1. mai 2002 på 3,45 prosent, dog slik at det gis minimum 10 000 kroner og maksimalt 17 593 kroner på lønnstabellen.

Oppgjørene i offentlig sektor

Styret i Utdanningsgruppenes Hovedorganisasjon (UHO) vedtok den 5. april bl.a. følgende krav for tariffoppgjøret 2002:

- Tariffoppgjøret 2002 får en profil som innebærer en lønsmessig snuoperasjon for utdanningsgruppene.
- De økonomiske rammer for tariffoppgjøret i offentlig sektor må ta hensyn til den mindre lønnsutvikling som over tid er konstatert.
- Det føres frie forhandlinger sentralt og lokalt hvor den lokale lønnsdanning kommer i tillegg til sentrale lønnstillegg.
- Generelle sentrale tillegg gis som prosentvise tillegg.
- Sentrale og lokale lønnsmidler innrettes slik at det bidrar til lønnsloft for utdanningsgruppene

I det *statlige tariffområdet* ble Arbeids- og administrasjonsdepartementet, LO Stat, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund - Stat, Akademikerne og Utdanningsgruppenes Hovedorganisasjon den 1. mai 2002 enige om ny hovedtariffavtale for perio-

den 1. mai 2002 – 30. april 2004. Avtalen har følgende hovedpunkter:

- Det gis et kombinert krone- og prosenttillegg på hovedlønnstabellen med virkning fra 1. mai 2002. Tilleggene er i størrelsesorden fra kr. 7 500 til kr. 13 200. Tillegget er på kr. 7 500 opp til og med lønnstrinn (ltr) 30, og et prosentvis tillegg på 3,1 prosent fra og med ltr 31 til og med ltr 70, og et fallende kronetillegg fra ltr 71 på kr. 14 800 til 79 på kr. 13 200.
- Det skal føres sentrale justeringsforhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 1,5 prosent per dato med virkning fra 1. august 2002.
- Det skal føres lokale forhandlinger innenfor en ramme på 1,9 prosent per dato med virkning fra 1. september 2002. På grunn av lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere, forhandles det i tillegg innenfor 0,1 prosent per dato av lønsmassen.

I tillegg er det foretatt endringer som angår forhandlingsbestemmelsene, fellesbestemmelsene, kompetanseutvikling, seniorpolitiske tiltak og boliglån m.v.

Arbeids- og administrasjonsdepartementet har også ført forhandlinger med Norges Ingeniørorganisasjon og Norges Farmaceutiske Forening der partene ble enige om de samme tilleggene.

I det *kommunale tariffområdet* endte hovedoppgjøret med brudd 1. mai med LO's forhandlings-sammenslutning, herunder også Norsk Helse- og Sosialforbund, og Utdanningsgruppenes Hovedorganisasjon. Den 2. mai meddelte også Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund, herunder også Norges Ingeniørorganisasjon, at KS' siste tilbud ikke kunne aksepteres. Det ble imidlertid oppnådd enighet med Akademikerne.

For organisasjonene utenom Akademikerne gikk oppgjøret til meklingsforhandling. Den 24. mai ble det satt fram et meklingsforslag, som senere ble vedtatt, med følgende hovedpunkter:

- et generelt tillegg på kr. 6 000,- fra 1. mai
- stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning, får begynnerlønnen hevet med kr. 14 900, fra 175 100 til 190 000. Etter 10 års ansiennitet får de minimum 220 000, og fra 1. juli 2003 minimum 224 000, mot dagens 191 200, en økning på kr. 32 800.
- faglærte får begynnerlønnen hevet med kr. 23 800, fra 191 200 til 215 000. Etter 10 års ansiennitet oppnår de minimum 235 000, og fra 1. juli 2003 minimum 239 000, mot dagens 212 200, en økning på kr. 26 800.
- høgskoleutdannede får begynnerlønnen hevet fra 215 900 til 250 000, økning på kr. 34 100.

Etter 10 års ansiennitet oppnår de minimum 271 000, og fra 1. juli 2003 minimum 277 000, mot dagens 245 300, en økning på kr. 31 700.

- stillinger hvor det kreves høyskoleutdanning med ytterligere spesialistutdanning får begynnerlønnen hevet med kr. 42 700, fra 227 300 til minimum 270 000. Etter 10 års ansiennitet minimum 290 000, fra 1. juli 2003 minimum 300 000, mot i dag 256 200, en økning på kr. 43 800.
- en pott på 0,5 prosent til lokale forhandlinger per 1. mai
- en pott på 1,5 prosent til lokale forhandlinger per 1. januar 2003

Akademikerne var ikke i mekling, men sluttet i ettertid seg til meklingsforslaget. Under meklingen ble en også enige om et forslag til nytt lønnsystem som Akademikerne godtok allerede under forhandlingene. Her fristilles rundt 15 prosent av stillingene. Disse stillingene er ikke omfattet av det generelle tillegget, de nye minstelønnssetene eller de avsatte pottene til lokale forhandlinger. De skal få all lønn fastsatt lokalt.

Elektrisitetsverkene er et eget forhandlingsområde. Forhandlingene om revisjon av Hovedtariffavtalen for energiverk og datterselskap med eget medlemskap i KS ble avsluttet 30. mai etter at det var oppnådd enighet mellom alle partene i avtalen. Avtalen har følgende hovedpunkter:

- generelt lønnstillegg til alle på kr 7 100 per år med virkning fra 1. juni 2002. Nye minstelønnsseter er økt med ca. 11 prosent og gjøres gjeldende fra 1. juni 2002. Videre er vakttillegget økt.

Flere av stillingskodene er nå gjort unormerte, noe som innebærer at all lønnsdannelse for disse - utenom det generelle tillegget - skal skje lokalt på den enkelte bedrift.

Det er ellers gjort enkelte endringer i generelle bestemmelser i avtalen.

Det opplyses at den økonomiske rammen for oppgjøret er beregnet til 5¼ prosent. I dette tallet inngår bl.a. overheng til 2002 på 1,4 prosent

I *Oslo kommune* ble partene etter forhandlinger og mekling bl.a. enige om følgende tillegg:

- et generelt tillegg på kr. 7 000 til alle som ligger mellom ltr. 8 (nytt ltr. 1) og ltr. 22 (nytt ltr. 15) og kr. 7 000 + 0,05 prosent f.o.m. ltr. 23 (nytt ltr. 16).
- en pott til lokale forhandlinger på 2,1 prosent per 1. juni.
- Det er gjennomført sentrale justeringer per 1. juni med til dels betydelige lønnstillegg for bl.a. lavlønte og visse stillingsgrupper.

Fellesorganisasjonen for barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere anbefalte sine medlemmer å si nei til tariffoppgjøret i Oslo.

NAVO-området

Fire likelydende hovedavtaler regulerer forhandlinger om tvisteløsninger, former for samarbeid, og tillitsvalgtes rettigheter. De fire hovedavtalene er inngått mellom NAVO og hovedorganisasjonene LO, YS, UHO og SAN (sammenslutningen av akademikerorganisasjoner i NAVO).

NAVO har fra 1. januar i år overtatt forhandlingsansvaret for de ansatte i sykehusene fra KS, Oslo kommune og Arbeids- og administrasjonsdepartementet. NAVO har fra 1.11.2001 også overtatt forhandlingsansvaret for ansatte i Posten Norge og NSB som tidligere var en del av det statlige tariffområdet.

I NAVO-området forhandles det først på nasjonalt nivå (A1) om overenskomstens generelle del mellom NAVO og hovedorganisasjonene og er felles for alle virksomheter innenfor overenskomstområdet. Deretter forhandles (B- delen) overenskomstens spesielle del, med mindre annet avtales, mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden lokale arbeidstakerorganisasjoner. Videre er det for NAVO-helse et nasjonalt nivå II (A2) der det forhandles mellom NAVO-helse og de enkelte foreninger/forbund i hovedorganisasjonene om særskilte lønns- og arbeidsvilkår for den enkelte forenings medlemmer.

I NAVO-området avtales tilleggene både på A og B-nivå fra 1. april. På A-nivå er det gitt kr 2,75 per time eller kr 5 363 per år. På B-nivå er det gitt noe varierende tillegg. Basert på opplysninger fra partene er det i NAVO utenom helse gitt tillegg som sammen med overhenget gir en årslønnsvekst på om lag 5 prosent. For helseforetakene opplyses det at rammen er om lag 6 prosent (eksklusiv legene).

For *helseforetakene* har NAVO, LO, YS og UHO etter mekling kommet til enighet om:

- ansatte som er organisert i LO, YS og UHO får et generelt tillegg på kr. 6 000 fra 1. mai
- det avsettes en pott på 0,5 prosent med virkning fra 1. mai 2002 og 1,5 prosent med virkning fra 1. januar 2003 til lokal fordeling.
- det innføres minstelønnsstiger for de forskjellige yrkesgruppene i helseforetakene med garantibestemmelser som sikrer ytterligere økning 1. juli 2003. Endringene er tilsvarende de som ble avtalt i KS-området.
- Norsk Sykepleierforbund har inngått en produktivitetsavtale som åpner for å inngå lokale avtaler om utvidet arbeidstid og/eller avtale om

ekstraordinært arbeid for å redusere ventelister og bruk av overtid. Ordningen skal være frivillig og gir lønnsmessig uttelling.

For akademikergruppene i NAVO gis det ikke sentrale generelle tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales lokalt.

Avtalte tillegg for 2003

I flere tariffområder er det allerede avtalt tillegg for 2003. Dette gjelder både i LO/NHO-området, varehandel, i kommune og for helseforetakene i NAVO-området. Størst omfang synes det å ha fått i

kommunene, i helseforetakene og i HSH-bedrifter i varehandel.

Konflikter i 2002-oppgjørene

I hotell- og restaurantvirksomhet var det en streik som ble avsluttet 17. mai etter 33 dager med konflikt.

Etter forhandlinger og megling ble det ikke enighet i tariffoppgjøret for aviser, ukepresse, lokal-tv og nettaviser mellom Norsk Journalistlag og Mediebedriftenes Landsforening. Journalistene gikk ut i streik som ble avsluttet 7. juni etter 7 dager med konflikt.

Vedlegg 3

Definisjoner av en del lønnsbegreper

I dette vedlegget gis definisjoner på en del sentrale begreper som bl.a. brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

Årslønn

Beregningene av årslønnsnivå er basert på oppgaver over time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Utvalget har utført beregningene av lønnsnivå både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk og per årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Begrepet "per årsverk" omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Ved beregningene forutsettes det at det gis godtgjørelse for ferie- og sjukefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet.

En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sjukefravær, permisjoner mm.

Lønn per normalårsverk ifølge nasjonalregnskapet

Lønn ifølge nasjonalregnskapet omfatter kontantlønn medregnet overtidsbetaling, naturallønn og lønn under sjukdom og fødselspermisjon betalt av arbeidsgiver. Dette er således et mer omfattende lønnsbegrep enn det som nyttes ved beregning av årslønn, jf. definisjon av årslønn ovenfor. Antall normalårsverk framkommer som summen av antall heltidsansatte og antall deltidsansatte omregnet til heltid med dellønnsbrøken som vekt. Denne definisjonen innebærer at timeverksinnholdet i et normalårsverk er lik faktisk arbeidstid for heltidsansatte. Antall timer per normalårsverk vil kunne variere mellom næringer og over tid.

Overheng

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Tariff tillegg og lønnsøkinger ellers blir ofte gitt til ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper fra ett år til det neste.

Tariffmessig lønnsøkning

Tariffmessig lønnsøkning er lønnsøkning fastsatt i tariffavtaler som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger mellom arbeidstakernes og arbeidsgivernes organisasjoner. Tariffmessig lønnsøkning kan være generelle tillegg, lavlønns tillegg, garantit tillegg, tillegg på minstelønnsatser etc. som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger. Tillegg ved lokale forhandlinger er lønns glidning i privat sektor. I offentlig sektor er tillegg ved lokale forhandlinger normalt en del av rammen fastsatt sentralt.

Lønns glidning

Lønns glidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøkning i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøkning i den samme perioden. Lønns glidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a. omfatter lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste pga. økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f. eks. gjennom forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid.

Lønnsstatistikk i privat sektor

Statistisk sentralbyrå etablerte i 1997 ny strukturstatistikk for lønn for privat sektor, en statistikk som en gang per år kartlegger nivå, fordeling og endring i lønn. Statistikken er enhetlig og dekker per i dag alle næringer i privat sektor med unntak av primærnæringene. Den er utviklet i tråd med EØS-retningslinjer på området og i nært samarbeid med partene i lønnsoppgjøret for å dekke krav til forhandlingsstatistikk.

Dekning

Statistikken bygger på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i alle næringshovedområder¹⁾ med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent, i gjennomsnitt om lag 67 prosent av alle ansatte i næringshovedområdet, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav fra forhandlingsstatistikken. For NHO-bedrifter er utvalget om lag 70 prosent. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid.

Lønnsbegrep

Strukturstatistikken for lønn er basert på konstantlønnsbegrepet, gjennomsnittlig månedsfortjeneste. I månedsfortjenesten inngår fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Lønnsbegrepet omfatter ikke overtidsgodtgjørelse og naturalytelser, men det innhentes opplysninger om overtidsgodtgjørelse og gis tall for gjennomsnittlig overtidsgodtgjørelse per måned som en tilleggssopplysning. Den faste avtalte lønnen er gitt for en oppgitt lønnsperiode (per time, dag, uke, 14 dager, måned osv.), mens de andre lønnskomponentene er for perioden "hittil i år". Lønnsendringer inngår fra det tidspunkt de er avtalt, slik at tidspunktet for eventuelle etterbetalinger ikke påvirker den beregnede lønnsutviklingen.

Arbeidstid

I lønnsstatistikken innhentes opplysninger om avtalt arbeidstid og overtidstimer. Avtalt arbeidstid blir benyttet som basis for å definere om en arbeidstaker er heltidsansatt eller deltidsansatt. I den offisielle lønnsstatistikken blir heltid definert som arbeidstid på 33 timer eller mer per uke. SSB kan sette andre grenser etter ønske fra oppdrags-

givere. Det skilles ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid. Videre benyttes avtalt arbeidstid for å beregne månedsfortjeneste for arbeidstakere som har timelønn. Avtalt arbeidstid er eksklusive spisepauser. Det gjøres ingen fradrag for fravær grunnet ferie, sykdom, permisjon e.l. For arbeidstakere som har en varierende arbeidstid fra uke til uke blir det innrapportert gjennomsnittlig arbeidstid per uke for året eller for siste måned.

Kjennemerker

SSB samler videre inn opplysninger om alder, kjønn og stilling for den enkelte ansatte. Stillingskodene og stillingsbetegnelsene SSB får inn, er kjente betegnelser innen de enkelte næringsområder. Det foretas omkoding til stillingskoder i tråd med internasjonale anbefalinger og for å kunne rapportere statistikken etter de retningslinjer SSB har på området. I den nye lønnsstatistikken nyttes standard for yrkesklassifisering (Standard for yrkeskoding C 521 STYRK) som er den norske versjonen av den internasjonale yrkesstandarden ISCO-88. Kompetansenivå og spesialisering er de to hovedprinsippene standarden bygger på for å klassifisere yrkesutøvere etter yrke. SSB kopler også til datamaterialet opplysninger om høyeste fullførte utdanning fra utdannelsesregisteret. Her gjenstår det fortsatt en god del arbeid for å få til en stillingskoding som har nok detaljert informasjon for sentrale brukere av statistikken.

Kvartalsstatistikk

SSB har arbeidet med etablering av en ny kvartalsvis lønnsindeks. Hovedhensikten med denne indeksen er måling av lønnsendring gjennom året til bruk i konjunkturovervåkingen. Det er siden 1. kvartal 1998 innhentet opplysninger for et utvalg av bedrifter i noen hovednæringsområder. Utvalget er trukket blant de bedriftene som er med i strukturstatistikken og det foretas rotasjon av utvalget en gang i året. SSB publiserer nå endringstall etter den kvartalsvise lønnsstatistikken for industri, olje- og gassutvinning og bergverksdrift, bygg- og anleggsvirksomhet, samferdsel, varehandel, forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift og kraftforsyning. Etter hvert vil de kvartalsvise lønnsindeksene bli utvidet til å omfatte de samme næringsområder som strukturstatistikken.

De kvartalsvise lønnsindeksene blir publisert om lag to måneder etter statistikkkvartalets utløp.

¹⁾ I følge Standard for næringsgrupper 1994 (C 182)

Grunnlag og metoder for beregning av lønnsnivå og lønnsvekst

Lønnsstatistikken som innhentes har noe ulike dekningsgrad for de enkelte næringene. I lønnsstatistikken er det også tatt med lønnstakere som ikke omfattes av tariffoppgjørene.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst i tabellene 3.1 og 3.2 i kapittel 3 er basert på oppgaver over time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Dvs. at månedsfortjenesten består av fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. I privat sektor er dette sikret gjennom SSBs nye lønnsstatistikk. I offentlig sektor produseres lønnsstatistikken ved hjelp av registre i henholdsvis Arbeids- og administrasjonsdepartementet²⁾ og Kommunenes Sentralforbund. Lønnsbegrepene her er forenlig med de i SSBs lønnsstatistikk. I lønnskomponentene inngår lønns tillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje, f.eks. skifttillegg og ulempetillegg. Videre inngår bonus i lønnsbegrepet. Derimot inngår ikke opsjoner og fordel ved aksjer til underkurs.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er utført både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk og for et beregnet årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

Begrepet "beregnet årsverk" omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Ved beregningene forutsettes det at det gis godtgjørelse for ferie- og sykefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet.

I noen områder står deltidsansatte for en stor del av årsverkene. I det kommunale- og fylkeskommunale tariffområdet arbeider om lag 58 prosent av de ansatte deltid (utfører om lag 40 prosent av årsverkene), mens andelen er vel 40 prosent i varehandelen (utfører om lag 1/4 av årsverkene) og om lag 1/3 i skoleverket (utfører om lag 1/4 av årsverkene). For de andre gruppene/næringene i

tabellene 3.1 og 3.2 i kapittel 3 ligger deltidsandelen rundt 20 prosent eller lavere.

For gruppene/næringene i tabellene 3.1 og 3.2 i kapittel 3 med unntak av for arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter, beregnes årslønn for et bestemt år ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f. eks. i oktober. En kan dermed anslå økningen i den faste avtalte lønnen siden oktober året før. I tillegg innhentes det for alle grupper opplysninger om uregelmessige tillegg "hittil i år", f. eks. skift- og smusstillegg, som inngår med 1/9 i den totale månedsfortjenesten dersom statistikken tellingstidspunkt er i oktober. Bonus o.l. innhentes for de 4 siste kvartaler og inngår med 1/12.

Økningen i den faste avtalte lønnen deles i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-måneders perioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene. Beregningsmåten fører til at fordelingen av veksten på de enkelte år er usikker.

For arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter tas det ved beregning av årslønn utgangspunkt i lønnsstatistikken for de 9 første månedene for alle lønnskomponenter, dvs. avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus. I tillegg har en avtalt lønn per 1. oktober.

Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg de siste tre månedene av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, har utvalget lagt til grunn at lønnsnivået per september/oktober holder seg på samme nivå ut året. Dette gjelder bl.a. for funksjonærer og arbeidere i NHO-bedrifter, ansatte i HSH-bedrifter i varehandel, bank, forsikring, staten, skoleverket og kommunene. Informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen viser en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som hittil ikke har vært fanget opp av beregningsoppleggene. Utvalget har derfor satt i gang et arbeid for å se på om kvartalsstatistikken kan brukes til å beregne lønnsvekst og overheng for tariffområder. Dette arbeidet kan medføre at tallene for lønnsvekst og overheng de siste to-tre årene kan bli revidert for enkelte tariffområder. En slik revisjon vil ikke påvirke størrelsen på lønnsveksten sett over flere år, men gi en annen fordeling av lønnsveksten mellom år og dessuten gi en endret fordeling mellom overheng og bidrag fra lønnsglidningen i det enkelte år.

Det legges til grunn at bonus fordeler seg jevnt over året (fast påslag per tidsenhet, f.eks. per

²⁾ SSB står for innhenting av lønnsopplysningene for statsansatte og skoleverket. SSB offentliggjør offisiell lønnsstatistikk for heltidsansatte både for staten, skoleverket og kommunene.

måned), mens veksten i uregelmessige tillegg fra året før som et utgangspunkt legges til avtalerevisjonen 1.4 eller 1.5 alt etter hvilken gruppe en ser på. Det gjelder både privat og offentlig sektor bortsett fra for arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter. Her kan sammenhengen mellom avtalt lønn "hittil i år" og på tellingstidspunktet og informasjon om tariff tilleggene si noe om når veksten i uregelmessige tillegg er kommet.

Bonus i f.eks. 4. kvartal 2002 får vi oversikt over i januar/februar 2004. Først da kan vi beregne endelig årslønn for 2002.

I beregningene av årslønn for *heltidsansatte* i privat sektor inngår de som har en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer i uken. Dette er i samsvar med heltidsdefinisjonen i offisiell lønnsstatistikk. For HSH-bedrifter i varehandelen legges imidlertid til grunn 37,5 timer.

Vedlegg 4

Uttalelse fra Kontaktutvalget om situasjonen foran mellomoppgjøret 2003

Regjeringen og organisasjonene i arbeidslivet drøftet i Kontaktutvalget den 22.01.2003 den økonomiske situasjonen i forkant av lønnsoppgjøret i 2003. Det ble oppnådd enighet om en felles plattform for å sikre at den samlede lønnsveksten i 2003 tilpasses utfordringene i konkurranseutsatt næringsliv og arbeidet for full sysselsetting. Uttalelsen fra Kontaktutvalget lyder som følger:

"1. Situasjonen i norsk og internasjonal økonomi stiller oss overfor viktige utfordringer. Den økende ledigheten og problemene i deler av det konkurranseutsatte næringslivet er de sentrale uttrykk for dette. Økt bruk av oljeinntekter kan over tid føre til en vanskelig balansegang mellom på den ene siden økt etterspørsel etter arbeidskraft fra skjermet sektor og på den andre siden hensynet til konkurranseevnen i den delen av næringslivet som er utsatt for konkurranse fra utlandet. I en slik situasjon er det avgjørende at lønnsveksten ikke blir for høy.

Siden 1997 har veksten i lønnskostnadene vært betydelig høyere enn hos handelspartnere. Frem til mai 2000 ble merlønnsveksten i Norge i forhold til våre handelspartnere langt på vei motvirket av at kronekursen svekket seg. Siden mai 2000 har imidlertid kursen styrket seg betydelig. Sammen med et høyt rentenivå og økende lønnsvekst har disse tre forholdene ført til en vesentlig forverring av norsk næringslivs konkurranseevne overfor utlandet. Tapet av kostnadsmessig konkurranseevne de siste årene har vært større enn gevinsten gjennom første del av 1990-tallet.

2. Ovennevnte innebærer at svekkelsen av konkurranseevnen har vært betydelig. Faren for en ubalansert utvikling i norsk økonomi, med en markert nedbygging av konkurranseutsatt sektor, er derfor stor. Dette vil over tid også skape alvorlige problemer for resten av privat sektor og i offentlig sektor og med fare for en sterk økning i arbeidsledighet. Regjeringen og partene i arbeidslivet ser det som avgjørende at denne utviklingen snur, slik at vi sikrer et vekstkraftig miljø i den konkurranseutsatte sektoren. Ved blant annet lavere lønnsvekst vil renten kunne reduseres og kronekursen gå ned.

Dersom utviklingen ikke snus, ligger det an til svært vanskelige forhold for konkurranseutsatt sektor. Erfaringene viser at problemer i konkurranseutsatt sektor også vil få negative konsekvenser for den skjermede delen av økonomien. Slik sett er de utfordringene vi står overfor et felles ansvar for alle grupper i nærings- og arbeidslivet. Dette vil bli videre behandlet i forbindelse med ekspertutvalget som skal vurdere utfordringene for konkurranseutsatt sektor i årene framover.

Etter at Kontaktutvalget startet arbeidet med forberedelsene for neste års inntektsoppgjør har prisene på elektrisk kraft steget kraftig. De økte kraftprisene kan få vesentlig betydning for den samlede prisnivået framover og påvirker anslagene for prisstigning fra 2002 til 2003 betydelig. Det er imidlertid knyttet stor usikkerhet til utvikling og varighet av prisøkningen. Det legges til grunn at Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene på vanlig måte vurderer de økte kraftprisenes betydning for den samlede prisstigningen og virkningen på utviklingen i kjøpekraft.

3. Til tross for økende ledighet er det også mangel på arbeidskraft i enkelte sektorer. Samtidig er det derfor viktig at tilgangen på arbeidskraft styrkes. Dette vil redusere presset på konkurranseutsatt sektor. Sykefraværet i norsk arbeidsliv er høyt og stigende. Vi har et høyt nivå på uføretrygding og mange eldre arbeidstakere faller alt for tidlig ut av arbeidsmarkedet. Gjennom Intensjonsavtalen for et mer inkluderende arbeidsliv har myndighetene og organisasjonene i arbeidslivet tatt tak i disse utfordringene. I tillegg er Norge et av de landene i Europa med flest deltidsansatte. I mange tilfeller er deltid ønsket av arbeidstakerne, men det er også ufrivillig deltid som blant annet har sin bakgrunn i mangelfull organisering av arbeidet på den enkelte arbeidsplass. Det er viktig at problemet med ufrivillig deltid analyseres nærmere med sikte på å komme fram til modeller som kan øke arbeidsstyrken og gjøre at de som ønsker det får økt sin arbeidstid.

4. På denne bakgrunn er regjeringen og organisasjonene i arbeidslivet enige om følgende:

At den samlede lønnskostnadsveksten i

2003 må tilpasses utfordringene i konkurranseutsatt næringsliv og arbeidet for full sysselsetting. I arbeidet for å nå dette målet er det avgjørende at alle grupper omfattes. Når det gjelder en nærmere vurdering av utfordringene for konkurranseutsatt sektor i årene framover vises det til det nedsatte ekspertutvalget.

Partene i arbeidslivet vil i forbindelse med mellomoppgjøret 2003:

Arbeide for å få lønnsveksten i Norge mer på linje med utviklingen hos våre handelspartnere. Oppgjøret i 2003 må derfor ta utgangspunkt i den delen av næringslivet som er utsatt for konkurranse fra utlandet. Den samlede lønnsveksten som avtales sentralt og lokalt for disse sektorene må være normgivende for de rammer som forhandles i de øvrige oppgjørene.

Samtidig er det viktig at det innenfor disse rammene gis rom for endringer i relative lønninger som sikrer et velfungerende arbeidsmarked og en rettferdig lønnsutvikling. Arbeidsgiversiden i privat og offentlig sektor vil aktivt arbeide for en lønnsvekst hos lederne i virksomhetene som ligger innenfor rammene for det øvrige arbeidslivet. I kraft av sine eierposisjoner i næringslivet vil en også fra statens side arbeide for en slik utvikling.

Regjeringen vil:

- I samråd med partene etablere et arbeidslivsforum under ledelse av arbeids- og administrasjonsministeren. I forumet skal arbeidstaker og arbeidsgiverorganisasjonene i Kontaktutvalget være representert, samt lederne i Aetat og Arbeidstilsynet. Forumet skal drøfte aktuelle spørsmål innenfor arbeidslivsområdet.
- Be Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene kartlegge hvordan deltid brukes i arbeidslivet, samt sette ned et utvalg som skal se nærmere på mulige virke-

midler for å redusere uønsket deltid slik at tilgangen på arbeidskraft kan øke.

- Vurdere økning i fradraget for fagforeningskontingent i forbindelse med revidert nasjonalbudsjett 2003.
- Ta sikte på i løpet av første halvår ytterligere å styrke Aetats personellressurser innenfor rådgivning og veiledning av arbeidssøkere og styrke etatens innsats når det gjelder jobbklubber for å hindre at nye arbeidssøkere blir gående ledige over lang tid. Regjeringen vil fortløpende vurdere situasjonen på arbeidsmarkedet og behovet for arbeidsmarkedstiltak.
- Arbeide for at lederlønnningene i det statlige tariffområdet, og sørge for at lederlønnningene i lederlønnssystemet, utvikler seg i tråd med målene for det øvrige arbeidslivet, dog på en måte som ikke gjør at staten taper i konkurransen om dyktige ledere.
- Følge utviklingen i kraftprisene nøye og holde nær kontakt med partene i arbeidslivet for å vurdere konsekvensene av prisøkningene.”

På bakgrunn av regjeringens vedtak av 31. januar 2003 om å overføre forhandlingsansvaret for lærerne til kommunene fattet et ekstraordinært styremøte i UHO følgende vedtak samme dag:

”UHO reagerer kraftig på at regjeringa har beslutta å overføre forhandlingsansvaret for skoleverket til kommunesektoren uten en forutgående prosess og dialog med berørte parter. Med dette har regjeringa brutt spilleregler som er selvfølgelig i et inntektspolitiske samarbeid. Grunnlaget for det avtalte inntektspolitiske samarbeid i 2003 er dermed ikke lenger tilstede.”

Vedlegg 5**Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader for industriarbeidere i Norge og andre land**

Tabell 5.1 viser lønnskostnader pr. time for industriarbeidere i forhold til våre samhandelsland, målt i felles valuta. De faktiske valutakursene er lagt til grunn sammen med konkurransevekter som er brukt ellers i kapittel 5.

Nivåsammenlikningene omfatter ca. 97 prosent av konkurrentene brukt ellers i kapittel 5. Landene som ikke er med i de relative sammenlikningene (som står for knapt 3 prosent av samhandelen) er Thailand, Singapore, Taiwan, Polen, Tsjekkia og Ungarn. Sør-Korea er med i sammenlikningene fra 1985, mens hele Tyskland, både tidligere Øst- og Vest-Tyskland er med i tallene fra 1993.

Lønnskostnadene består av lønn pr. faktisk arbeidet time, lønn for ikke-arbeidet tid (f.eks. lønn under sykdom, feriepenger etc.) og andre indirekte personalkostnader som arbeidsgiveravgifter, pensjonsutgifter osv. og som knytter seg til bruken av arbeidskraft.

Lønnskostnadstallene er basert på datasammenlikninger av BLS (Bureau of Labor Statistics) i USA. Direkte sammenliknbare nivå tall fra samme kilde finnes frem til 2001. Fra 2001 til 2002 har det vært store endringer mellom land. Den største endringsfaktoren i 2002, valutakursene er kjent. I tillegg har man for industriarbeidere lagt til grunn ulikhetene i lønnsveksten mellom land fra 2001 til 2002 tilsvarende vekstanslagene for kostnadene for alle industriansatte som er benyttet i tabell 8.3 i vedlegg 8. Dette indikerer hvilken retning og størrelsesorden relative lønnskostnader for industriarbeidere i forhold til enkeltland har beveget seg fra 2001 til 2002.

Lønnsbegrepene som brukes av BLS faller ikke helt sammen med ILOs definisjon av totale lønnskostnader. Eurostats standard for lønnskostnader faller ganske nær ILOs definisjon. Basis for beregningene i tabell 5.1 og 5.2 er arbeidet tid, i dette tilfelle arbeidede timer i ulike land. Lønn for ikke-arbeidet tid (feriepenger, sykefravær betalt av bedriften etc.) vil komme som påslag i forhold til arbeidet tid. Av andre indirekte lønnskostnader vil bedriftens pensjonskostnader, enten gjennom arbeidsgiveravgifter og/eller egne spesielle ordninger utgjøre en vesentlig del. En rekke andre ord-

ninger knyttet til arbeidsgivers bruk av arbeidskraft vil også inngå. Noen elementer av indirekte lønnskostnader er ikke med. Blant annet er rekrutteringskostnader, opplæringskostnader, arbeidsklær og bedriftsfasiliteter som f.eks. kafeteria og helsetjenestekostnader ikke med i sammenlikningen. Grunnen til dette er at det ikke finnes data over slike kostnader i alle landene, og at det derfor gir en bedre sammenlikning når man ser bort fra disse kostnadene. I de land hvor slike kostnader er tilgjengelig, utgjør de utelatte kostnadene mindre enn 4 prosent av de totale lønnskostnadene. I noen land, særlig i Norden, kan de utelatte kostnadene være påbudt ved lov eller avtale (f.eks. bedriftshelsetjenesten i Norge) og påløper automatisk ved ansettelse. Slike kostnader kan i andre land være frivillige og/eller driftskostnader, ikke knyttet til lønn.

I takt med utviklingen av pensjonsordninger for ansatte betalt av bedriften, ved blant annet oppbygging av fond som skal sikre utbetalinger fra pensjonsalder, er en del av kostnadene for bedriften relatert til et lønnsbegrep som inneholder påløpt, men ikke realiserte lønnskostnadselementer. Et viktig element er bonusutbetalinger. Slike forhold skaper stadig større usikkerhet i sammenlikningen mellom land.

Noen av komponentene i lønnskostnadstallene er nokså løst anslått. Statistikken må derfor ikke sees på som et presist uttrykk for kostnadsforholdene mellom land. Nivåsammenlikningen er basert på gjennomsnitt for industriarbeidere og er ikke representativ for alle deler av industrien. Lønnsforskjellene mellom bransjer i f.eks. Japan og USA kan være svært store, mens bransjeforskjellene i Tyskland og i de nordiske landene er langt mindre.

Strukturen på lønnskostnadene varierer sterkt fra land til land. Noen land har forholdsvis høye faktiske lønninger pr. arbeidet time og lavere indirekte personalkostnader, mens andre land har lave faktiske lønninger pr. arbeidet time og høyere indirekte personalkostnader. Tabell 5.2 viser hvordan forholdet mellom direkte lønn pr. arbeidet time og indirekte personalkostnader var i 2001, målt i norske kroner.

Sammenlikningene i tabell 5.1 og 5.2 gjelder

bare arbeidere i industrien. Arbeidstid og de indirekte personalkostnader er forskjellige for arbeidere og funksjonærer landene imellom. Også fordelingen av antall funksjonærer og arbeidere kan være svært forskjellig. Tallmessige indikasjoner

for enkelte land innenfor EU-området peker i retning av at lønnskostnadene i Norge ligger langt nærmere våre handelspartnere dersom funksjonærene hadde vært med i sammenlikningene for industrien.

Tabell 5.1. Totale lønnskostnader¹⁾ for voksne industriarbeidere i norske kroner²⁾. Indeks Norge=100

Land	1980	1985	1990	1995	1998	1999	2000	2001	2002
Norge	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Tyskland	106	92	102	124	109	105	102	99	94
Danmark	94	79	84	99	99	99	96	95	88
Sveits	96	93	97	120	101	96	95	94	88
Belgia	113	87	89	113	101	98	96	91	87
USA	85	126	70	71	77	78	88	88	78
Finland	71	79	98	99	91	88	86	86	84
Japan	48	61	60	98	76	86	98	85	69
Østerrike	77	73	83	104	92	89	86	84	81
Nederland	104	85	84	99	89	87	85	83	81
Sverige	108	93	98	88	91	88	90	79	74
Frankrike	77	73	72	82	73	70	70	69	66
Storbritannia	65	60	59	56	70	70	73	69	64
Canada	75	106	74	67	65	64	71	68	57
Irland	51	57	55	57	56	57	56	57	57
Italia	70	74	81	67	68	65	62	57	56
Spania	51	45	53	53	50	49	48	47	45
Hellas	0	35	32	38	36	37	36	35	34
Sør-Korea	0	12	17	30	24	30	38	35	29
Portugal	18	15	18	22	23	22	21	21	20

Norge i forhold til landene ovenfor: Handelspartnere=100

112	123	121	113	119	120	119	125	134
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

¹⁾ Lønnsbegrepet er lønn og indirekte personalkostnader pr. arbeidet time.

²⁾ Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser på Oslo Børs.

Kilde: Bureau of Labor Statistics (BLS). For 2002: Valutakurser fra Norges Bank og lønnsvekst ifølge tabell 8.3 i vedlegg 8.

Tabell 5.2 Direkte og totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere I norske kroner i 2001

	Gjennomsn. timefortj. pr. arbeidet time ¹⁾	Indirekte personalkost. i % av lønn for arbeidet tid og kr./t ²⁾	Totale lønnskostnader pr. arbeidet time
	2001 kr.	2001 %	2001 kr.
Norge	147	41,8	208
Tyskland	116	77,7	206
Danmark	152	30,5	198
Sveits	127	54,4	197
Belgia	96	98,1	190
USA	133	37,0	183
Finland	103	73,7	179
Japan	103	71,0	176
Østerrike	89	96,2	174
Nederland	99	76,0	174
Sverige	99	66,0	165
Frankrike	78	83,9	143
Storbritannia	106	37,0	145
Canada	105	34,1	141
Irland	91	30,5	119
Italia	63	89,3	119
Spania	..	..	97
Hellas	..	70,9(98)	73
Sør-Korea	..	..	73
Portugal	..	..	43

¹⁾ Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser på Oslo Børs

²⁾ Indirekte personalkostnader pr. faktisk arbeidet time i norske kroner Gjelder både lønn for ikke-arbeidet tid (f. eks. lønn under sykdom, feriepenger) og andre indirekte personalkostnader

Kilde: Bureau of Labor Statistics, USA

Vedlegg 6**Nærmere om den harmoniserte konsumprisindeksen**

Maastricht-traktaten, som ble vedtatt i 1991, inneholder konvergenskriterier som måtte oppfylles før endelig etablering av den Økonomiske og monetære union (ØMU). Et av kriteriene var knyttet til nivået på inflasjonen. De nasjonale konsumprisindeksene i de enkelte land kan være uegnet når en skal sammenligne prisutviklingen mellom land, bl.a. fordi ulike komponenter av prisindeksen beregnes og vektlegges forskjellig. Dette er noe av grunnen til etableringen av en harmonisert konsumprisindeks (HKPI).

Ved å samordne det metodiske opplegget produseres det nå harmoniserte konsumprisindekser i alle EU-land, samt Island og Norge, som anses å være bedre egnet til internasjonale sammenlikninger. Den harmoniserte konsumprisindeksen (HKPI) vil for de fleste land eksistere parallelt med den tradisjonelle konsumprisindeksen (KPI).

I Norge dekker den harmoniserte konsumprisindeksen om lag 88 prosent av forbruksutgiftene som inngår i den tradisjonelle konsumprisindeksen. Det eneste området som nå er utelatt fra den harmoniserte indeksen (HKPI), men som derimot er dekket i den tradisjonelle konsumprisindeksen (KPI), er selveieres bokostnader (beregnet husleie)¹⁾. I henhold til EØS-bestemmelser må alle land som lager harmoniserte konsumprisindekser kontrollere vektene som brukes i beregningene årlig etter visse kriterier. I Norge bygger vektene i både KPI og HKPI på et gjennomsnitt av resultater fra Forbruksundersøkelsen siste tre år. Vektene implementeres imidlertid til forskjellige tidspunkter.

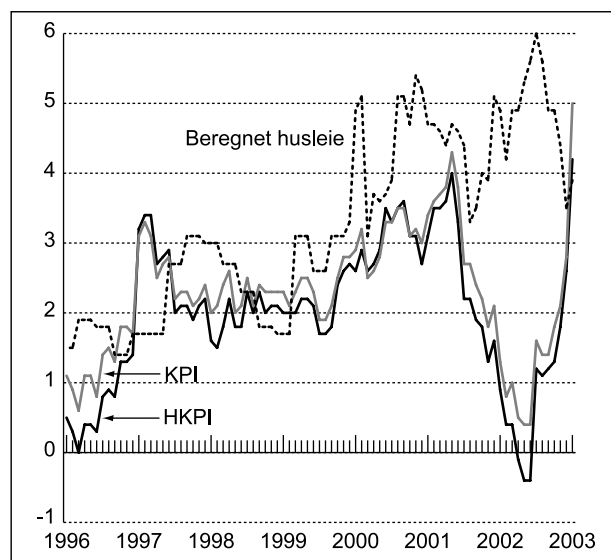
I HKPI er beregnet husleie utelatt. Derimot inngår betalt husleie. Dette innebærer totalt sett at husholdningenes gjennomsnittlige boutgifter blir mindre vektlagt i HKPI enn i KPI, og tilsvarende får utviklingen mindre betydning.

Figur 6.1 viser utviklingen i HKPI, KPI og beregnet husleie i Norge fra 1996 til januar 2003. Figuren viser at tolv månedersveksten i HKPI var noe lavere enn for KPI i hele perioden, bortsett fra i første halvår 1997 og i deler av 2000. I siste

halvår i 1998 og i begynnelsen av 1999 var KPI høyere enn HKPI, selv om veksten i husleieindeksen var lavere enn veksten i totalindeksen. Dette skyldes i hovedsak at barnehagetakster, skolegang og enkelte helsetjenester, som den gang var utelatt fra HKPI, men inngikk i KPI, hadde en vesentlig høyere tolv månedersvekst enn KPI. At HKPI var moderat høyere enn KPI i deler av 2000, til tross for at veksten i beregnet husleie var høyere enn veksten i totalindeksen²⁾, skyldes trolig blant annet enkelte omlegginger av HKPI fra og med januar 2000. I 2002 var differansen mellom tolv månedersveksten i HKPI og i KPI relativt stor, noe som kan tilskrives en kraftig vekst i husleieindeksen. I januar 2003 var tolv månedersveksten i KPI 5,0 prosent, mot en vekst i HKPI på 4,2 prosent.

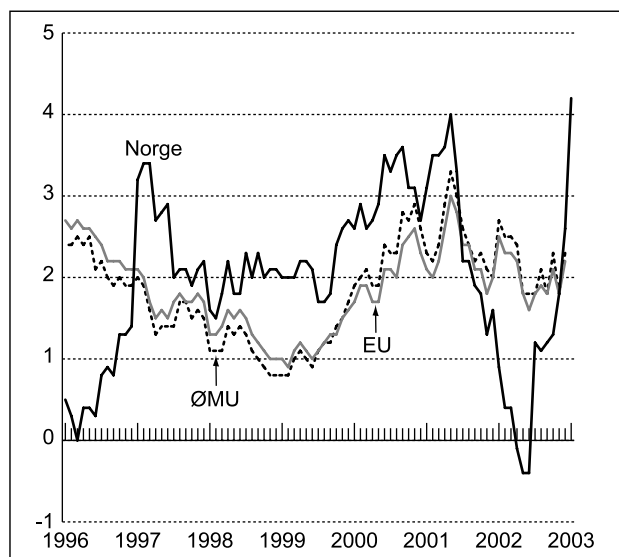
I 2002 var den gjennomsnittlige stigningen i HKPI i Norge 0,8 prosent, mens den tilsvarende veksten i KPI var 1,3 prosent. Differansen må ses i sammenheng med den relativt kraftige veksten i beregnet husleie, jf. figur 6.1. Det er også variasjo-

²⁾ Den markerte stigningstakten i husleieindeksen i januar og februar 2000 skyldes tekniske endringer. Siden januar 2000 er husleiene registrert og innarbeidet i konsumprisindeksen månedlig, mot tidligere kvartalsvis.

Figur 6.1 Prisutviklingen i Norge. Vekst i prosent fra samme måned året før. KPI, HKPI, og husleieindeksen/beregnet husleie

¹⁾ Helse og utdanningstilbud berørt av offentlige overføringer og forsikringstjenester ble tatt inn i HKPI fra og med januar 2000.

Figur 6.2 Harmonisert konsumprisindeks (HKPI) i Norge, EU-landene og euroområdet. Vekst i prosent fra samme måned året før

ner mellom KPI og HKPI i andre land. For eksempel var veksten i den nasjonale konsumprisindeksen i Sverige 2,3 prosent i 2002, mens årsveksten i den harmoniserte indeksen var 2,0 prosent.

Figur 6.2 gir en oversikt over tolv månedersveksten i den harmoniserte konsumprisindeksen i Norge, EU-landene og euroområdet i perioden fra 1996 til 2002. Fra 1997 til sommeren 2001 var prisstigningen i Norge høyere enn prisstigningen i EU og euroområdet. De to siste årene har endringer i momssatsene påvirket prisforløpet i Norge betydelig. Økningen i merverdiavgiftsatsen fra 1. januar 2001 bidro til å øke differansen i forhold til EU, mens prisstigningstakten i Norge falt under den i EU etter halveringen av matmomsen fra 1. juli 2001. På årsbasis var den gjennomsnittlige konsumprisveksten i Norge, målt ved HKPI, 2,7 prosent i 2001, mens den tilsvarende prisstigningen var 2,4 prosent i EU. I første halvår 2002 var tolv månedersveksten i HKPI betydelig lavere i Norge enn i ØMU. Dette skyldes i hovedsak halveringen av matmomsen i fjor. I andre halvår steg årsvekstraten i Norge igjen, og mot slutten av året var inflasjonen, målt ved tolv månedersveksten i HKPI, relativt lik i Norge og EU. I forhold til året før var HKPI i Norge 0,8 pst. høyere i fjor, mens den for EU var 2,1 pst. høyere.

Tabell 6.1 Harmonisert konsumprisindeks for Norge, EU-landene og euroområdet. Gjennomsnittlig årlig vekst

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Norge	0,7	2,6	2,0	2,1	3,0	2,7	0,8
EU-landene	2,4 ¹⁾	1,7	1,3	1,2	2,1	2,3	2,1
Euroområdet	2,2	1,6	1,1	1,1	2,3	2,5	2,1

Vedlegg 7**Kursutviklingen for norske kroner**

Etter tre års depresiering har kronekursen siden mai 2000 appresiert med 15 prosent, målt ved industriens effektive valutakurs. Fra sommeren 2000 og gjennom 2001 styrket norske kroner seg særlig mot svenske kroner, mens appresieringen gjennom 2002 var markert mot euro og særlig dollar. Kronen er nå på sitt sterkeste nivå siden 1986.

Endringer i kursordningen for norske kroner

Verdien av den norske kronen var fra desember 1978 knyttet til en kurv av våre viktigste handelspartneres valutaer. Kurven ble opprinnelig beregnet som et veid aritmetisk gjennomsnitt av indekser for de aktuelle valutaene. Enkeltindeksene ble på sin side beregnet som forholdet mellom den løpende kursen på den enkelte valuta og gjennomsnittskursen i august 1978; den såkalte basiskursen. I juni 1984 gikk en over til å beregne kurven som et veid geometrisk gjennomsnitt av de enkelte valutakursindeksene.

Vektene i kurven gjenspeilte opprinnelig tilnærmet de enkelte lands direkte betydning for norsk utenrikshandel, målt som deres andel av summen av norsk eksport og import av industrivarer. Dollaren hadde en større vekt i kurven enn det den direkte handelen med USA skulle tilsi, mens de resterende valutaer til sammen hadde en tilsvarende mindre vekt. I august 1982 gikk en over til nye vekter i kursindeksen basert på IMF's såkalte konkurransevekter. Disse vektene tok i tillegg til bilaterale handelsforhold også hensyn til konkurransen norske eksportører møter fra andre eksportører på eksportmarkedene.

Når en ser bort fra variasjoner innenfor de tillatte svingningsmarginene ble verdien av den norske kronen justert fem ganger fra 1982 til 1992:

- I august 1982 ble antallet valutaslag i kurven utvidet fra 12 til 14 i forbindelse med at en gikk over til vekter basert på IMF's konkurransevekter.
- I september 1982 ble basiskursene for de fjorten kurvvalutaene justert opp med 3 prosent.
- I juni 1984 ble beregningsmetoden for kursindeksen endret ved at en gikk over fra aritmetisk til geometrisk gjennomsnittsberegning.

- I september 1984 ble det besluttet at Norges Bank inntil videre skulle styre mot en noe svakere krone. I august 1985 ble dette formalisert ved at det ved forskrift fra Finansdepartementet ble fastslått at kursindeksens verdi inntil videre skulle holdes i den øvre fjerdedel av det tillatte svingningsintervallet.
- 11. mai 1986 ble kronen nedskrevet ved at sentralverdien for kursindeksen ble økt fra 100 til 112.

Slik kurven var konstruert hadde den en gjennomsnittsverdi lik 100 i august 1978. Dette var kursindeksens opprinnelige sentralverdi. I august 1985 ble svingningsmarginen offisielt fastlagt til $\pm 2,25$ prosent av kursindeksens sentralverdi.

Sett under ett bidro de fire første justeringene til at kronens verdi ble redusert med om lag 10 prosent. I 1986, fram til devalueringen i mai, lå kursindeksen i gjennomsnitt nær midtpunktet i den øvre fjerdedelen av det fastsatte svingningsområdet (101,69). Den nye sentralverdien som ble fastsatt ved devalueringen 11. mai 1986 lå 10,1 prosent over dette nivået.

Den 19. oktober 1990 bestemte Regjeringen Syse at kronens internasjonale verdi med virkning fra 22. oktober skulle knyttes til regne- og valutaenheten European Currency Unit (ECU). Dette innebar et endret vektgrunnlag for norske kroner. Sentralkursen for norske kroner ble satt til 7,9940 kroner for en ECU, som var markedsverdien torsdag 18. oktober kl. 14.15. Omleggingen medførte således ingen opp- eller nedskrivning av kronekursen. Kronens tillatte svingningsmargin rundt sentralkursen var som før $\pm 2,25$ prosent. Sverige og Finland knyttet sine valutaer til ECU i henholdsvis mai og juni 1991.

Den 10. desember 1992 ble svingningsmarginene for den norske kronen satt ut av kraft inntil videre. 6. mai 1994 ble det ved kongelig resolusjon fastsatt ny forskrift for kronens kursordning. Den nye forskriften var en presisering og videreføring av retningslinjene som var fulgt siden kronens svingningsmarginer ble opphevet i 1992. Den operative retningslinjen for Norges Bank var at pengepolitikken skulle rettes inn mot stabilitet i kro-

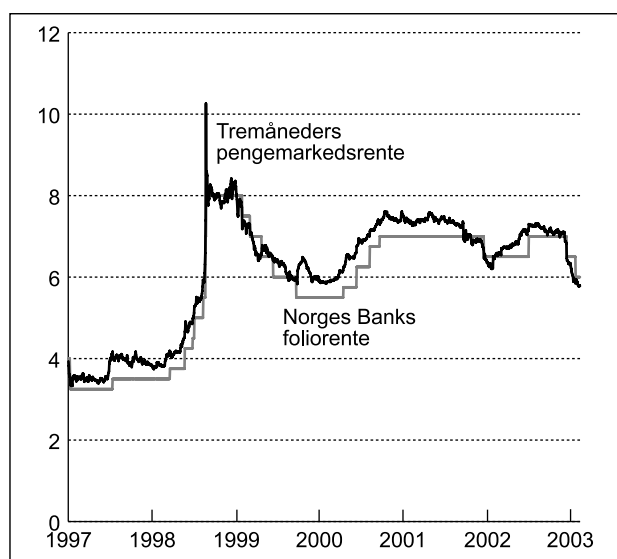
nens verdi målt mot de europeiske valutaer, med utgangspunkt i kursleiet siden kronen begynte å flyte den 10. desember 1992.

I forbindelse med etableringen av ØMU fra 1. januar 1999 opphørte ECU. Samtidig ble euro etablert som ny valuta, og kursforholdet mellom ECU og euro ble satt lik 1:1 på overgangstidspunktet. I denne sammenheng uttalte Norges Bank at euro ville inngå som en viktig europeisk valuta på samme måte som ECU har vært en sentral styringsparameter i gjennomføringen av pengepolitikken. Videreføring av gjeldende retningslinjer kunne dermed skje uten at kronens internasjonale verdi ble endret.

Gjeldende retningslinjer for pengepolitikken

I St.meld. nr. 29 (2000-2001) Retningslinjer for den økonomiske politikken, som ble framlagt 29. mars 2001, ble det trukket opp nye retningslinjer for pengepolitikken. Bakgrunnen for dette var at finanspolitikken nå skal tilpasses en gradvis og opprettholdbar økning i bruken av petroleumsinntektene i norsk økonomi. I denne situasjonen var det behov for en klarere forankring av pengepolitikkenes rolle i å støtte opp om en stabil økonomisk utvikling.

I tråd med denne forskriften skal pengepolitikken sikte mot stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, herunder også bidra til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Pengepolitikken skal samtidig understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting. Norges Banks operative gjennomføring av pengepolitikken skal i samsvar med dette rettes inn mot lav og stabil inflasjon,

Figur 7.1 Tremåneders pengemarkedsrente og Norges Banks foliorente. Prosent.

definert som en årsvekst i konsumprisene som over tid er nær 2½ prosent. Det forventes at konsumprisveksten som en hovedregel vil ligge innenfor et intervall på +/- 1 prosentpoeng rundt målet for prisstigningen. I St.meld. nr. 29 (2000-2001) står det videre at Norges Banks rentesetting skal være framoverskuende og ta tilbørlig hensyn til usikkerheten knyttet til makroøkonomiske anslag og vurderinger. Den skal ta hensyn til at det kan ta tid før politikkendringer får effekt, og den bør se bort fra forstyrrelser av midlertidig karakter som ikke vurderes å påvirke den underliggende pris- og kostnadsveksten.

Boks 7.1 Forskrift om pengepolitikken

§ 1.

Pengepolitikken skal sikte mot stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, herunder også bidra til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Pengepolitikken skal samtidig understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting.

Norges Bank forestår den operative gjennomføringen av pengepolitikken.

Norges Banks operative gjennomføring av pengepolitikken skal i samsvar med første ledd rettes inn mot lav og stabil inflasjon. Det operative målet for pengepolitikken skal være en årsvekst i konsumprisene som over tid er nær 2,5 prosent.

Det skal i utgangspunktet ikke tas hensyn til direkte effekter på konsumprisene som skyldes endringer i rentenivået, skatter, avgifter og særskilte midlertidige forstyrrelser.

§ 2.

Norges Bank skal jevnlig offentliggjøre de vurderingene som ligger til grunn for den operative gjennomføringen av pengepolitikken.

§ 3.

Den norske kronens internasjonale verdi fastlegges på grunnlag av kursene i valutamarkedet.

§ 4.

Norges Bank gir på statens vegne de meddelelser om kursordningen som følger av deltakelse i Det internasjonale valutafond, jf. lov om Norges Bank og pengevesenet § 25 første ledd.

I juli 2002 hevet Norges Bank styringsrenten til 7 prosent, før den senket renten med 0,5 prosentpoeng både i desember 2002 og i januar i år. Tremåneders pengemarkedsrente steg gjennom første halvår i fjor, og falt relativt kraftig i forbindelse med Norges Banks rentereduksjon i desember. Fra begynnelsen av desember til begynnelsen av februar har pengemarkedsrenten falt fra 7,1 til 5,8 prosent.

Nærmere om euro, ECU og effektiv kronekurs

ØMU ble formelt vedtatt etablert gjennom Maastricht-traktaten fra 1992, og ble etablert 1. januar 1999. Etableringen av ØMU innebærer en felles valuta og en felles pengepolitikk i EU-landene som deltar i valutaunionen. Disse deltakerlandene er nå Belgia, Finland, Frankrike, Hellas, Irland, Italia, Luxembourg, Nederland, Portugal, Spania, Tyskland og Østerrike. Euro har erstattet de nasjonale valutaene i deltakerlandene. I første omgang var det kun mulig å benytte euroen ved bruk av betalingskort eller ved overføringer mellom bankkonti. Kontanter denominert i euro ble innført 1. januar 2002.

Euroen er den klart viktigste valutaen i både industriens effektive valutakurs og i den importviede valutakursen (med 44 land), jf. tabell 7.1.

Fram til 1. januar 1999 ble ECU benyttet som regne- og valutaenhet for transaksjoner mellom EU-landene. ECU bestod av et visst antall enheter av de enkelte EU-landenes valutaer. Sammensetningen av ECU ble vurdert hvert femte år, eller hvis en valutas effektive vekt endret seg med mer enn 25 prosent.

Tabell 7.2 gir bl.a. en sammenlikning av vektene i den tidligere kurvindeksen og beregnede vektorer i oktober 1990 for de valutaene som var med i ECU. Før omleggingen av kurssystemet var ECU-landenes vekt i kurvindeksen i underkant av 60 prosent. Tar en hensyn til at svenske kroner og finske mark den gang fulgte en kurv av valutaer, og at østerrikske schilling og sveitsiske franc var nært knyttet til tyske mark, hadde ECU-landene en vekt på vel 74 prosent.

Vektene i den tidligere kurvindeksen var konstruert slik at utviklingen i denne indeksen kunne benyttes som uttrykk for den effektive valutakursen. Det var også kurvindeksen som inngikk i beregningene av industriens kostnadmessige konkurranseevne. Som nevnt innebar tilknytningen av kronen til ECU et endret vektgrunnlag for norske kroner. Som tabell 7.2 viser var det betydelig forskjell mellom ECU-vektene og de tidligere kurvvektene. Kurvvektene var beregnet med

Tabell 7.1 Nåværende konkurranseevnevekter og importvekter

	Vekter i industriens effektive valutakurs ¹⁾	Importvekter ²⁾³⁾
Euro	42,0	381,6
Danmark	8,1	74,5
Sverige	19,8	165,2
Storbritannia	12,1	102,4
Sveits	1,2	13,6
Japan	4,8	47,9
USA	6,5	72,3
Canada	0,6	19,4
Singapore	0,3	8,8
Sør-Korea	2,1	11,4
Thailand	0,2	3,1
Taiwan	0,6	7,6
Polen	1,1	6,8
Tsjekkia	0,4	3,0
Ungarn	0,2	1,8
Argentina	..	1,5
Australia	..	4,5
Bangladesh	..	0,6
Brasil	..	0,6
Chile	..	1,4
Kina	..	22,7
Colombia	..	1,5
Hong Kong	..	4,9
Indonesia	..	2,2
India	..	3,3
Island	..	2,8
Sri Lanka	..	0,3
Marokko	..	1,0
Malaysia	..	2,9
Filippinene	..	0,7
Pakistan	..	1,2
Russland	..	18,3
Tyrkia	..	3,4
Sør-Afrika	..	2,2
	100,0	1000,0

¹⁾ OECD-vekter i 1999.

²⁾ Gjennomsnitt for perioden 1996-1998.

³⁾ Importveid nominell effektiv kurs er beregnet på grunnlag av 44 land.

utgangspunkt i relativt gamle data (1975). En valgte derfor å ta i bruk nye vektorer ved beregning av effektiv valutakurs.

De nye vektene for beregning av effektiv valutakurs ga en mye bredere dekning av norsk industris konkurranseforhold sammenliknet med vektene i den tidligere kurvindeksen. Dette har sammenheng med at de nye vektene også tok hensyn

Tabell 7.2 Vekter i den tidligere kurvindeksen, ECU-indeksen og konkurransevekter

	Vekter i den tidligere kurvindeksen per 18.10.90	Direkte + indirekte ¹⁾	Tidligere vekter i ECU-indeksen pr. 18.10.90 ²⁾	Tidligere konkurransevekter (IMF-vekter i 1994)
Østerriksk schilling (ATS)	1,5	..	..	1,6
Belgisk franc (BEF)	2,4	3,2	7,8	3,2
Kanadisk dollar (CAD)	3,6	..	..	1,5
Dansk krone (DKK)	6,8	8,3	2,6	5,0
Finsk mark (FIM)	3,0	..	..	4,0
Fransk franc (FRF)	9,2	10,5	19,3	7,3
Tysk mark (DEM)	17,7	24,9	30,3	14,7
Italiensk lire (ITL)	3,3	4,2	9,8	5,4
Japansk yen (JPY)	6,0	6,9	..	10,1
Nederlandsk gylden (NLG)	4,6	5,6	9,5	6,1
Svensk krone (SEK)	15,0	..	..	13,4
Sveitsisk franc (CHF)	1,2	..	..	1,6
Britisk pund (GBP)	14,7	17,2	12,6	12,7
Amerikansk dollar (USD)	11,0	18,8	..	10,5
Spansk peseta (ESP)	..	0,3	5,3	1,9
Luxembourgsk franc (LUF)	..	..	0,3	..
Portugisisk escudo (PTE)	..	..	0,8	..
Irsk pund (IEP)	..	..	1,1	1,0
Gresk drachme (GRD)	..	..	0,7	0,0
Sum	100,0	100,0	100,0	100,0

¹⁾ Beregnede vekter per 18. oktober 1990, der en har tatt utgangspunkt i de direkte vektene i kurvindeksen samtidig som en har tatt hensyn til at svenske kroner og finske mark fulgte en kurv av valutaer, at østerrikske schilling fulgte tyske mark, at utviklingen i sveitsiske franc og tyske mark ofte var parallell og tilsvarende for utviklingen i kanadiske dollar og amerikanske dollar.

²⁾ Vektene er basert på gjennomsnittlige valutakurser i 1997.

til konkurranse fra hjemlandets produsenter på eksportmarkedene for norsk industri, og konkurransen som norsk hjemmekonkurrerende industri møtte i Norge. Det krevdes betydelige datamengder og et stort beregningsopplegg for å beregne slike vekter. IMF hadde utført slike beregninger på bakgrunn av data fra 1980. I tillegg til de tidligere såkalte kurvlandene inngikk også Spania og Irland i disse vektene. For å fange opp endringer i handelsmønsteret etter 1980 ble IMF's vekter korrigert løpende for endringer i de bilaterale handelsstrømmene.

I en geometrisk indeks med løpende oppdaterte vekter ville valg av basiskurser påvirke utviklingen i indeksen fra periode til periode. Som basiskurser nyttet en de bilaterale valutakursene som ble registrert torsdag 18. oktober 1990. Det innebar at kursindeksens verdi ved tidspunktet for kronens tilknytning til ECU var lik 100.

En svakhet med denne metoden for beregning av industriens effektive valutakurs var at metoden som ble brukt for årlig oppdatering av IMF's 1980-vekter ga et noe unøyaktig bilde av konkurransesituasjonen. Bl.a. på bakgrunn av dette tok en i sep-

tember 1995 i bruk nye vekter i industriens effektive valutakurs basert på beregninger fra OECD. Både IMF og OECDs beregningsmetoder er basert på aggregerte handelsstrømmer for industrivarer. Ut fra dette beregnes de ulike landenes betydning for Norges eksport og import av industrivarer, hvor det også tas hensyn til konkurransen på hjemmemarkedet og i tredjeland. En fordel av å gå over til vektene fra OECD er at disse oppdateres løpende.

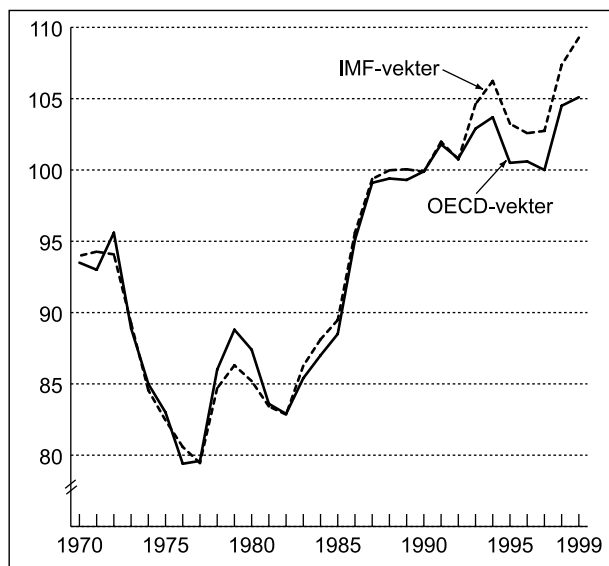
Overgangen fra IMF- til OECD-vekter innebar at amerikanske dollar, tyske mark og japanske yen fikk noe mindre vekt enn tidligere, samtidig som de nordiske landene, særlig svenske kroner, fikk økt vekt. I forbindelse med omleggingen av industriens effektive valutakurs i 1995 ble også Hellas og Portugal inkludert, slik at indeksen etter dette besto av valutaene til 18 av Norges viktigste handelspartnere. Hovedforklaringen på at enkelte land fikk vesentlig større eller mindre vekt enn i den gamle indeksen, lå ikke i overgangen fra IMF til OECD som kilde for vektene, men at metoden som tidligere ble brukt for årlig oppdatering av IMF's 1980-vekter som nevnt ga et noe unøyaktig bilde av konkurransesituasjonen.

Med virkning fra 1. februar 2000 endret Norges Bank konstruksjonen av industriens effektive valutakurs, og utvidet samtidig antallet valutaer i indeksen. Omleggingen hadde sin bakgrunn i flere forhold:

- Industriens effektive valutakurs hadde før omleggingen vært beregnet med utgangspunkt i valutakursenes endring i forhold til basiskursene 18. oktober 1990. Kursene for enkeltvalutaer veies med løpende årlige handelsvekter. Denne metoden hadde enkelte svakheter. Blant annet ville endringer i vekten til en valuta som lå langt fra sin basiskurs føre til for store endringer i den aggregerte indeksen.
- Elleve av valutaene i den gamle kurven ble fra 1. januar 1999 erstattet av euro.
- Landene som var inkludert i den gamle indeksen utgjorde en synkende andel av norsk utenrikshandel. Fra å dekke 98,5 prosent av handelen med industrivarer i 1970 hadde dekningsgraden falt til 89 prosent i 1996. Særlig var flere asiatiske land underrepresentert i indeksen.

Industriens effektive valutakurs blir nå beregnet som en kjedeindeks. En unngår dermed store endringer i indeksen som følge av endringer i vektene til valutakursene som ligger langt fra sin basiskurs. Vektene vil som før bli oppdatert fortløpende. I tillegg til de eksisterende 18 landene i indeksen ble Singapore, Sør-Korea, Taiwan og Thailand fra 1984, og Polen, Tsjekia og Ungarn inkludert fra 1994, slik at industriens effektive valutakurs nå omfatter 25 land. Utvidelsen innebærer at rundt 94 prosent av handelen med industrivarer dekkes av indeksen i 1996, mot 89 prosent i den tidligere indeksen.

Figur 7.1 gir en oversikt over utviklingen i kronens internasjonale verdi målt ved den tidligere konkurransekursindeksen (for 18 land), med henholdsvis IMF-vekter og de gamle OECD-vektene. For årene før 1980 er den tidligere kurvindeksen sammenfallende med konkurransekursindeksen beregnet på bakgrunn av IMF-vektene. Figuren er basert på årsdata for bilaterale valutakurser. Fallende kurve i figuren innebærer en styrking av kronkursen målt ved industriens effektive valutakurs. Også i indeksen med OECD-vekter er det brukt basisvekter fra 18. oktober 1990, og som det også framgår av figuren er det derfor relativt små endringer i forløpet. Den svenske kronen svekket seg imidlertid betydelig mot norske kroner ved årsskiftet 1992/93 og ble liggende på et historisk lavt nivå fram til og med første halvår 1995. Etter som svenske kroner har betydelig større vekt i indeksen med OECD-vekter, har dette ført til at industriens effektive valutakurs de siste årene er

Figur 7.2 Industriens effektive kronekurs (beregningssopplegg frem til 1. februar 2000)

Kilde: Norges Bank

sterkere målt ved indeksen med OECD-vekter enn med IMF-vekter.

Utviklingen i kronekursen

Før tilknytningen til ECU var det betydelige svingninger i kursen mellom norske kroner og ECU, mens kurvindeksen viste en mer stabil utvikling omkring sentralverdien. Den ulike utviklingen avspeilte i stor grad endringer i kursen på amerikanske dollar og japanske yen mot ECU. Etter ECU-tilknytningen og fram til desember 1992 (da den norske kronen ble gjort flytende) var forholdet mellom norske kroner og ECU svært stabilt rundt sentralverdien, mens kronens verdi målt ved industriens effektive valutakurs viste betydelige svingninger.

Fra oktober 1990 til juni 1991 svekket industriens effektive valutakurs seg med 3,1 prosent, for så å styrke seg med 2,3 prosent fra juni til desember 1991. Denne utviklingen må ses i sammenheng med kursutviklingen for amerikanske dollar og japanske yen, samt devalueringen av finske mark med 12,3 prosent 15. november 1991. Høsten 1992 var preget av betydelig uro på valutamarkedene i Norden og i EU. Valutakrisene i Norden og i EU var i utgangspunktet delvis uavhengige, men virket også til å forsterke hverandre.

De mange kursjusteringene i Europa bidro i seg selv til svakere tillit til ordningen med faste kurser i Europa. For å unngå at konkurranseevenen ble for sterkt svekket, økte hver ny kursnedskrivning dessuten presset for konkurrerende ned-

skrivninger i de andre landene. Disse forholdene førte til en rekke ekstraordinære begivenheter på valutamarkedet:

- 8. september 1992 oppga Finland den faste valutakursen overfor ECU.
- 14. september 1992 ble italienske lire skrevet ned med 7 prosent overfor de andre EMS-valutaene.
- 17. september 1992 lot Italia sin valuta flyte. Storbritannia trakk seg helt ut av valutakursmekanismen ERM, men var fortsatt med i EMS (Det europeiske monetære systemet). Samtidig ble spanske pesetas nedskrevet med 5 prosent.
- 19. november 1992 lot Sverige kronen flyte.
- 22. november 1992 ble verdien av spanske pesetas og portugisiske escudos skrevet ned med 6 prosent overfor de andre EMS-valutaene.
- 23. november 1992 ble den islandske kronen skrevet ned med 6 prosent.
- februar 1993 ble irske pund skrevet ned med 10 prosent overfor de andre EMS-valutaene.
- 13. mai 1993 ble verdien av spanske pesetas og portugisiske escudos skrevet ned med hhv. 8 prosent og 6 prosent overfor de andre EMS-valutaene.

Etter den svenske beslutningen om å la kursen flyte 19. november 1992 opplevde Norge en betydelig valutaavgang. Fra begynnelsen av desember slo spekulasjoner mot flere av EU-valutaene over på norske kroner og stanset den påbegynte rentenedgangen. Den 10. desember ble svingningsmarginene for den norske kronen satt ut av kraft inn til videre. Umiddelbart svekket kronekursen seg med 6 prosent mot ECU. Deretter styrket kronen seg noe igjen fram til utgangen av året.

Gjennom første halvår 1993 syntes det som om spenningene innenfor det europeiske valutasystemet var redusert, til tross for uroen i markedene for spanske pesetas og portugisiske escudos. Uroen blusset imidlertid opp igjen i juli 1993 med press først mot danske kroner og noe senere mot franske og belgiske franc. Uroen som toppet seg i begynnelsen av august, ledet fram til at svingningsmarginene rundt sentralverdiene for EMS-valutaene ble midlertidig utvidet til +/- 15 prosent. På bilateral basis ble imidlertid Tyskland og Nederland enige om å holde fast på den tidligere svingningsmarginen på +/- 2¼ prosent for sine valutaer.

Siden utvidelsen av svingningsmarginene i begynnelsen av august 1993, avtok spenningene innen det europeiske valutasystemet igjen. Flere av valutaene lå tidlig høsten 1993 utenfor de tidligere yttergrensene rundt sentralverdien, men i løpet av høsten konvergente valutaene, og mot

slutten av 1993 lå de fleste valutaene innenfor det tidligere svingningsintervallet. Verdien av norske kroner var relativt stabil gjennom hele 1993, og opphevelsen av svingningsmarginene innenfor det europeiske valutasamarbeidet fra 2. august bidro heller ikke til å endre situasjonen for den norske kronen.

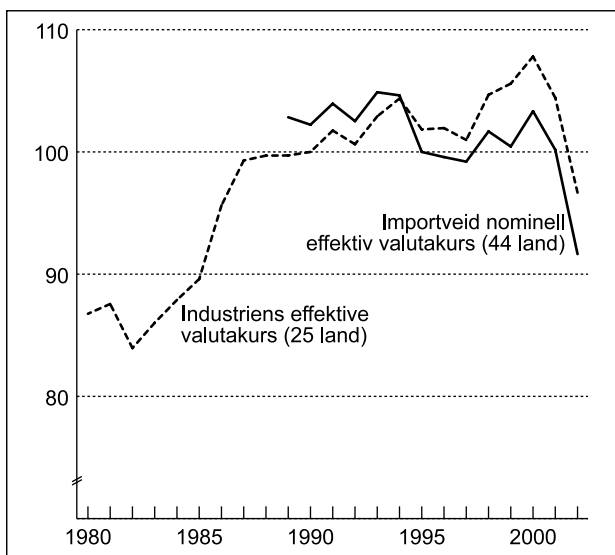
Kronekursen lå gjennom 1994 4-5 prosent svakere enn den tidligere sentralverdien mot ECU. Etter å ha svekket seg de første månedene av 1994, styrket industriens effektive valutakurs seg igjen, og var i desember 1994 0,5 prosent sterkere enn gjennomsnittet for hele 1994. I gjennomsnitt svekket den norske kronen seg med 1,4 prosent fra 1993 til 1994 målt ved industriens effektive valutakurs.

Også i 1995 var de internasjonale valutamarkedene preget av uro. Kursbevegelsene mellom hovedvalutaene, amerikanske dollar, japanske yen og tyske mark, var svært store og preget av en betydelig svekkelse av amerikanske dollar i første halvår, og en viss reversering i andre halvår. Også for flere av de europeiske valutaene var det periodevis nokså urolig, noe som til tider resulterte i spenning i det europeiske valutakurssamarbeidet ERM. Kursen på svenske kroner styrket seg betydelig i slutten av 1995. Styrkingen skjedde imidlertid fra et svakt nivå de første månedene av året, og gjennomsnittlig kurs på svenske kroner svekket seg med 4,5 prosent mot tyske mark fra 1994 til 1995.

Den norske kronen var relativt lite påvirket av uroen i valutamarkedet i 1995. Målt i forhold til ECU var valutakursen ved utgangen av året om lag uendret i forhold til ved årets begynnelse. Målt ved industriens effektive valutakurs appresierte kronen 2,4 prosent fra 1994 til 1995. Appresieringen gjennom 1995 hadde i stor grad sammenheng med den betydelige svekkelsen av kursen på britiske pund i løpet av året, men også den markerte svekkelsen av amerikanske dollar bidro. Styrkingen av kursen på svenske kroner gjennom 1995 virket i motsatt retning på den norske kronen.

I løpet av 1996 styrket den norske kronen seg med knapt 3 prosent mot ECU, fra indeksverdien 104 ved årsskiftet til 101 ved utgangen av året. Industriens effektive valutakurs var likevel om lag uendret i 1996 i forhold til året før, i hovedsak som følge av appresieringen av amerikanske dollar, britiske pund og svenske kroner i forhold til norske kroner. Etter et betydelig appresieringspress styrket kronen seg i løpet av høsten 1996 og inn i 1997. Industriens effektive valutakurs appresierte med rundt 1¼ prosent gjennom de tre siste månedene i 1996.

Det var betydelige bevegelser i de internasjonale

Figur 7.3 Importveid kronekurs (44 land) og industriens effektive valutakurs. Årlige observasjoner. Fallende kurve angir sterkere kronekurs

Kilde: Norges Bank

nale valutamarkedene i 1997 og 1998. Amerikanske dollar styrket seg markert mot japanske yen gjennom 1997 og i første halvår i 1998. I løpet av andre halvår 1998 ble imidlertid styrkingen av den amerikanske dollaren mer enn reversert, og var ved utgangen av 1998 klart svakere enn ved begynnelsen av året. Den amerikanske dollaren styrket seg også mot tyske mark gjennom 1997, men stabiliserte seg i første halvår 1998. Gjennom andre halvår 1998 svekket dollaren seg også mot tyske mark, men svekkelsen var mindre markert enn mot japanske yen. Valutamarkedet i Europa var i 1998 preget av stabilitet mellom de elleve valutaene som utgjorde euro, mens det var større svingninger i en del av de øvrige valutakursene, som for eksempel britiske pund og svenske kroner.

Den norske kronen styrket seg med 2,2 prosent fra 1996 til 1997, målt i forhold til ECU, mens industriens effektive valutakurs i samme periode styrket seg med 1,0 prosent. Styrkingen av kronen som tok til høsten 1996 fortsatte de første månedene i 1997, men ble mer enn reversert i 2. kvartal. Industriens effektive valutakurs svekket seg i perioden fra mai til august 1997 betydelig mer enn ECU-indeksen. Det hadde sammenheng med at amerikanske dollar styrket seg mot norske kroner.

Målt mot ECU viste den norske kronen en moderat svekkelse gjennom første halvår 1998. Fra slutten av august svekket imidlertid kronen seg kraftig, og kom i midten av oktober helt ned mot 115 mot ECU-indeksen. I slutten av oktober styrket kronen seg igjen, og lå på et nivå rundt 108-109 målt mot ECU-indeksen fram til desember. Etter at kro-

nen igjen ble satt under press i desember svekket den seg på ny ned mot 115 målt mot ECU-indeksen. I gjennomsnitt svekket kronen seg med 5,5 prosent mot ECU-indeksen fra 1997 til 1998. På grunn av svekkelsen av amerikanske dollar gjennom annen halvdel av 1998 var svekkelsen av industriens valutakurs mindre enn målt mot ECU-indeksen. Svekkelsen av kronekursen i 1998 må ses i lys av den internasjonale uroen generelt i finansmarkedene. Råvareprodusenter som Norge ble rammet spesielt hardt som følge av uroen i råvaremarkedene. Blant annet falt oljeprisen kraftig.

Etter de betydelige bevegelsene i de internasjonale valutamarkedene i 1998, stabiliserte situasjonen seg noe gjennom 1999. Etter introduksjonen i januar 1999 svekket euroen seg markert mot både amerikanske dollar og japanske yen gjennom året. Ulike vekstutsikter og rentedifferansen mellom USA og euroområdet kan forklare denne kursbevegelsen. Valutauroen i andre halvdel av 1998 førte til at både den svenske kronen og det britiske pundet svekket seg kraftig mot tyske mark. Gjennom 1999 styrket imidlertid begge disse valutaene seg igjen.

Etter den markerte svekkelsen mot ECU gjennom annet halvår 1998 styrket kronen seg fra et nivå ved årsskiftet på 8,90 per euro til under 8,10 i begynnelsen av juli 1999. Etter dette lå kronekursen mellom 8,10 og 8,40 målt mot euro, og i desember 1999 var kursen 9 prosent sterkere enn ett år tidligere. Styrkingen av kronekursen gjennom 1999 må ses i sammenheng med rentedifferansen mellom Norge og euroområdet, samt den generelle svekkelsen av euro. I tillegg har trolig utsikter til avdemping i innenlandsk kostnadsvekst samt oljeprisøkningen i annet halvår bidratt. I gjennomsnitt styrket kronen seg med 1,8 prosent mot euro fra 1998 til 1999. Kronekursen endret seg ikke like markert mot andre viktige valutaer, som svenske kroner og amerikanske dollar. Målt ved industriens effektive valutakurs var ikke kronestyrkingen like sterk som målt mot euroen i første halvår 1999. Gjennom annet halvår 1999 svekket industriens effektive valutakurs seg, i hovedsak som følge av at styrkingen mot den svenske kronen i første halvår ble reversert. I desember 1999 var industriens effektive valutakurs 2,9 prosent sterkere enn i samme måned året før. I gjennomsnitt var imidlertid industriens effektive valutakurs 0,9 prosent svakere i 1999 enn i 1998.

Gjennom første halvår 2000 svekket kronekursen seg mot svenske kroner, britiske pund og amerikanske dollar, og målt ved industriens effektive valutakurs var kronen nesten 4 prosent svakere i mai enn ved inngangen til året. I andre halvår styr-

ket kronen seg betydelig i forhold til svenske kroner, og moderat i forhold til euro. Kronen svekket seg videre mot dollar. Fra 1999 til 2000 sett under ett svekket kronekursen seg med 2,1 prosent målt ved industriens effektive valutakurs, noe som særlig må ses i sammenheng med dollarstyrkingen fra sommeren 1999 til høsten 2000. I forhold til amerikanske dollar falt kronekursen med 13 prosent fra 1999 til 2000.

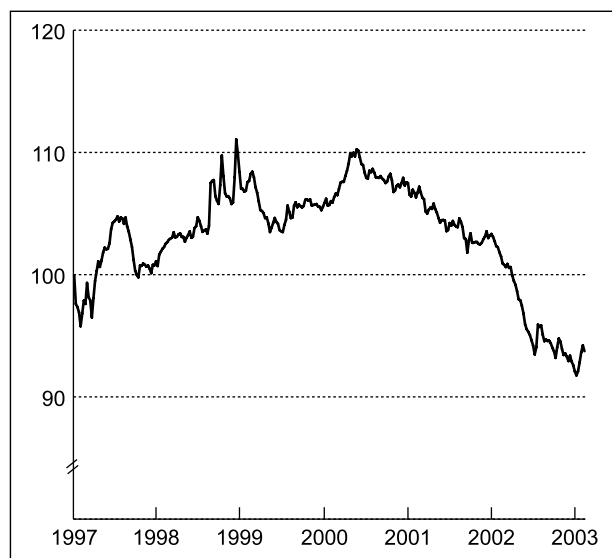
Amerikanske dollar fortsatte styrkingen i første halvår 2001, mens kronen styrket seg moderat i forhold til euro og kraftig i forhold til svenske kroner. I forhold til britiske pund var kronen stabil gjennom hele 2001, men på et noe sterkere nivå enn året før. Målt ved industriens effektive valutakurs var norske kroner om lag 7 prosent sterkere i september 2001 enn i mai året før, noe som særlig skyldes en stadig svekkelse av svenske kroner i denne perioden. De siste månedene av 2001 svekket norske kroner seg noe, særlig i forhold til svenske kroner. Fra 2000 til 2001 under ett styrket kronekursen seg med 3,1 prosent målt ved industriens effektive valutakurs. Styrkingen vis-à-vis svenske kroner bidro isolert til 1,8 prosentpoeng av dette, mens styrkingen vis-à-vis britiske pund og euro hver bidro med 0,3 prosent.

Gjennom hele 2002 opplevde amerikanske dollar en generell svekkelse. En lang rekke skandaler i høyt profilerte amerikanske selskaper trekkes fram som en viktig forklaringsfaktor til denne svekkelsen. Videre har dollarkursen i flere år vært omtalt som "overvurdert", bl.a. på bakgrunn av kjøpekraftsbetraktninger. Store underskudd på driftsbalansen overfor utlandet kan også antyde at dollarkursen har ligget høyere enn sitt likevektsnivå. I et slikt lys kan dollarsvekkelsen gjennom 2002 anses som en tilbakevending fra et sterkt nivå. I forhold til euro svekket dollaren seg fra om lag 0,88 ved inngangen til året til om lag 1,05 ved utgangen. I begynnelsen av 2003 har euroen styrket seg ytterligere, til 1,07 midt i februar.

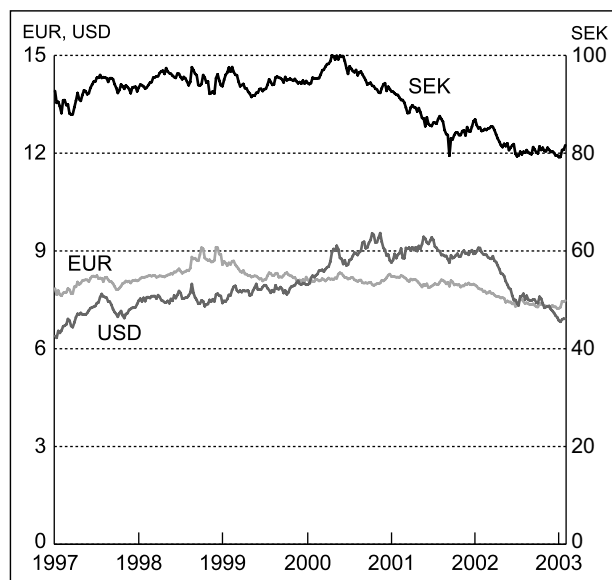
I løpet av første halvår 2002 styrket kronen seg med innpå 8 prosent målt ved industriens effektive valutakurs. Norske kroner styrket seg i denne perioden både vis-à-vis euro, svenske kroner, britiske pund og særlig amerikanske dollar. Rentedifferansen i forhold til andre land, meget gode statsfinanser, stort overskudd på utenriksregnskapet og fallende aksjemarkeder internasjonalt trekkes alle fram som forklaringsfaktorer på kronestyrkingen. I andre halvår 2002 styrket kronekursen seg ytterligere med 2,7 prosent. Kronestyrkingen det siste halvåret har i all hovedsak sitt motstykke i den generelle dollarsvekkelsen, mens kronen var relativt stabil i forhold til de andre viktige valuta-

slagene. Gjennomsnittlig styrket kronekursen seg med 7,4 prosent fra 2001 til 2002, målt ved industriens effektive valutakurs. I begynnelsen av 2003 svekket imidlertid kronekursen seg noe, og var midt i februar 2,0 prosent svakere enn ved årsskiftet, målt ved industriens effektive valutakurs.

Vektene for den importveide kronekursen er basert på bilateral handel i varer eksklusive olje og gass, skip og oljeplattformer. Figur 7.2 viser utviklingen i den importveide kronekursen (44 land) de siste årene. Etter at den importveide valutakursen

Figur 7.4 Industriens effektive valutakurs. Ukentlige observasjoner. Fallende kurve angir sterkere kronekurs.

Figur 7.5. Utviklingen i norske kroner pr. euro og amerikansk dollar (venstre akse) og svenske kroner (høyre akse). Ukentlige observasjoner. Fallende kurve angir sterkere kronekurs

i gjennomsnitt holdt seg relativt stabil fra 1995 til 1997, svekket den seg med 2,3 prosent i gjennomsnitt fra 1997 til 1998. Den importveide valutakursen styrket seg med 1,2 prosent i gjennomsnitt fra 1998 til 1999. I 2000 svekket den importveide

valutakursen seg med 2,5 prosent, mens den styrket seg med 3,1 prosent i 2001. I 2002 styrket den importveide kronekursen seg med 8,5 prosent. Fra årsskiftet til midt i februar svekket den importveide kursen seg med 1,8 prosent.

Vedlegg 8

Tabellvedlegg

Tabell 8.1 Skattesatser og beløpsgrenser mv. etter 1999-, 2000-, 2001-, 2002 og 2003-regler

	1999- regler	2000- regler	2001- regler	2002- regler	2003- regler
<i>a. Trygdeavgift</i>					
Lønnsinntekt	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst
Næringsinntekt i jordbruk, skogbruk og fiske	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst
Annen næringsinntekt ¹⁾	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst
Pensjonsinntekt	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst
<i>b Toppskatt til staten</i>					
Trinn 1					
Sats ²⁾	13,5 pst.	13,5 pst.	13,5 pst.	13,5 pst.	13,5 pst.
Innslagspunkt, klasse 1	269 100 kr	277 800 kr	289 000 kr	320 000 kr	340 700 kr
Innslagspunkt, klasse 2	318 600 kr	329 000 kr	342 200 kr	342 200 kr	364 000 kr
Trinn 2					
Sats ³⁾	Opphevet	19,5 pst.	19,5 pst.	19,5 pst.	19,5 pst.
Innslagspunkt, klasse 1	Opphevet	762 700 kr	793 200 kr	830 000 kr	872 000 kr
Innslagspunkt, klasse 2	Opphevet	762 700 kr	793 200 kr	830 000 kr	872 000 kr
<i>Skatter på alminnelig inntekt</i>					
<i>c Kommune, fylkes- og fellesskatt</i>					
Finnmark og Nord- Troms	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst
Landet ellers	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst
<i>d Maksimale marginale skattesatser</i>					
Samlet maksimal marginalskatt på lønn og personinntekt fra næringsvirksomhet i jordbruk, skogbruk og fiske	49,3 pst	55,3 pst	55,3 pst	55,3 pst	55,3 pst
Samlet maksimal marginalskatt på personinntekt fra annen næringsvirksomhet	52,2 pst	55,3 pst	55,3 pst	55,3 pst	55,3 pst
<i>Standardfradrag mv.</i>					
<i>e Klassefradrag</i>					
Klasse 1	26 300 kr	27 700 kr	28 800 kr	30 100 kr	31 600 kr
Klasse 2	52 600 kr	55 400 kr	57 600 kr	60 200 kr	63 200 kr
<i>f Minstefradrag</i>					
Sats	21,0 pst	22,0 pst.	22,0 pst	23,0 pst	24,0 pst
Øvre grense	34 900 kr	36 600 kr	40 300 kr	43 000 kr	45 700 kr
Nedre grense	3 900 kr	4 000 kr	4 000 kr	4 000 kr	4 000 kr
Lønnsfradrag ⁴⁾		30 600 kr	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr
<i>g Særfradrag for alder</i>	17 640 kr	17 640 kr	17 640 kr	18 360 kr	18 360 kr

	1999- regler	2000- regler	2001- regler	2002- regler	2003- regler
<i>h Særfradrag for uførhet</i>	17 640 kr	17 640 kr	17 640 kr	18 360 kr	18 360 kr
<i>i Avtrappingssats, skattereduksjonsregelen</i>	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst
<i>j Skattefrie nettoinntekter, pensjonister</i>					
Enslige	71 800 kr	73 800 kr	76 800 kr	81 100 kr	85 200 kr
Ektepar	117 500 kr	120 600 kr	125 400 kr	131 700 kr	138 300 kr
<i>l foreldrefradrag (for barn under 12 år)</i>					
Øvre grense, ett barn	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr
Øvre grense, to eller fl	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr
<i>m Forsørgerfradrag i skatt (pr. barn)</i>					
Barn (under 16 år)	1 820 kr	1 820 kr	Opphevet	Opphevet	Opphevet
Ungdom (mellom 16 og 18 år)	2 540 kr	1 820 kr	Opphevet	Opphevet	Opphevet
<i>n Generelle satser for barnetrygd⁵</i>					
1. barn	11 112 kr	9 948 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr
2. barn	11 112 kr	9 948 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr
3. barn	13 092 kr	10 944 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr
4. barn	13 092 kr	10 944 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr
5. og følgende barn	13 092 kr	10 944 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr
<i>o Sum barnetrygd og forsørgerfradrag (til orientering)</i>					
1. barn	12 932 kr	11 768 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr
2. barn	25 864 kr	23 536 kr	23 328 kr	23 328 kr	23 328 kr
3. barn	40 776 kr	36 300 kr	34 992 kr	34 992 kr	34 992 kr
4. barn	55 688 kr	49 064 kr	46 656 kr	46 656 kr	46 656 kr
Tillegg pr. barn utover 4 barn	14 912 kr	12 764 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr
<i>p Ekstra barnetrygd til barn mellom 1-3 år⁶</i>	7 884 kr	7 884 kr	7 884 kr	7 884 kr	Opphevet
<i>q Ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms</i>	3 792 kr	3 792 kr	3 792 kr	3 792 kr	3 792 kr

¹ For næringsinntekt over 12 G betales 7,8 pst. trygdeavgift.

² For skattytere i Finnmark og Nord-Troms utgjør satsen 9,5 pst.

³ Trinn 2 i toppskatten gjaldt ikke for skattytere i Nord-Troms og Finnmark fram t.o.m. 1998. Det nye trinn 2 i toppskatten som ble innført f.o.m. 2000 gjelder derimot også for skattytere i Nord-Troms og Finnmark.

⁴ Skattyter må velge mellom minstefradrag og lønnsfradrag.

⁵ Fom. 1. mai 2000 ble barnetrygden utvidet til å gjelde t.o.m. den måneden barnet fyller 18 år. Fra 1. juli 2000 gjelder barnetrygden t.o.m. måneden før barnet fyller 18 år.

⁶ Ekstra barnetrygd til barn mellom 1 og 3 år fjernes fra 1. august 2003

Kilde: Finansdepartementet.

Tabell 8.2 Utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.1993-1.5.2003. Kroner

	Grunnbeløpet	Årlig minstepensjon for enslig	Årlig minstepensjon for ektepar	Årlig pensjon til enslige fødte uføre/unge uføre ¹⁾	
				Pensjon før 1.1.92 ²⁾	Pensjon tidligst fra 1.1.92 ³⁾
1.05.93-31.12.93	37 300	59 868	96 816	92 688	88 992
1.01.94-30.04.94	37 300	59 868	101 088 ⁴⁾	92 688	88 992
1.05.94-31.12.94	38 080	61 116	103 200	94 620	90 852
1.01.95-30.04.95 ⁵⁾	38 080	61 512	103 992	94 620	90 852
1.05.95-30.04.96	39 230	63 372	107 136	97 488	93 600
1.05.96-30.04.97	41 000	66 240	111 984	101 892	97 836
1.05.97-30.04.98 ⁶⁾	42 500	69 360	117 456	105 672	101 412
1.05.98-30.04.99 ⁷⁾	45 370	81 360	140 040	112 752	108 252
1.05.99-30.04.00	46 950	84 204	144 912	116 676	112 032
1.05.00-30.04.01	49 090	88 032	151 512	121 992	117 132
1.05.01-30.04.02	51 360	92 100	158 532	127 632	122 544
1.05.02-30.04.03	54 170	97 140	167 208	134 616	129 252

¹⁾ Personer som er født uføre eller har blitt uføre før fylte 26 år har rett til en garantert minstetilleggspensjon fra folketrygden.

²⁾ Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 45 pst.

³⁾ Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 42 pst.

⁴⁾ Hevingen av særtilleggsats for ektepar fra 1.1.94. Ny sats 2*60,5 pst. av grunnbeløpet, dvs. dobbelt av satsen for enslige.

⁵⁾ Heving av særtilleggssatsen fra 1.1.95. Høy sats utgjør 61,55 pst. av grunnbeløpet.

⁶⁾ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.97. Høy sats utgjør 63,2 pst. av grunnbeløpet.

⁷⁾ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.98. Høy sats utgjør 79,33 pst. av grunnbeløpet.

Kilde: Sosialdepartementet.

Tabell 8.3 Timelønnskostnader i industrien hos Norges viktigste handelspartnere. Prosentvis vekst fra året før¹⁾

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Belgia ²⁾	2,8	4,8	1,2	2,9	2,6	2,8	0,7	2,7	2,8	0,5	4,6
Canada ²⁾	5,6	-0,4	0,8	3,2	-0,8	3,8	3,8	0,9	0,9	1,6	3,6
Danmark ²⁾	4,3	4,6	3,9	3,9	3,5	4,0	1,9	5,8	4,0	5,3	4,2
Finland ²⁾	3,3	4,9	4,6	7,8	2,8	2,6	5,0	3,4	5,2	5,7	3,4
Frankrike ²⁾	4,0	2,8	2,1	2,6	1,6	2,7	1,4	2,5	3,6	4,5	2,9
Italia ²⁾	7,5	4,7	1,7	5,9	5,3	4,9	2,9	3,2	2,5	1,3	2,7
Nederland ²⁾	5,0	3,7	4,3	2,2	3,0	3,2	0,3	3,3	3,9	4,3	4,9
Storbritannia ²⁾	10,5	4,3	2,1	0,8	0,7	4,3	5,7	3,9	4,7	3,3	3,1
Sverige ²⁾	5,5	-0,8	4,1	5,0	6,6	3,9	3,8	2,2	3,6	2,7	4,0
Sveits ²⁾	-0,5	-0,5	3,3	1,5	3,6	3,6	3,6	1,5	1,4	2,7	2,9
Tyskland ²⁾	5,2	5,9	5,5	5,4	5,1	2,3	0,8	2,6	2,8	2,5	2,2
Østerrike ²⁾	6,8	5,3	4,2	-0,2	2,6	1,3	0,8	2,6	3,5	2,8	1,9
Japan ²⁾	4,3	4,6	2,0	2,6	1,3	2,9	0,8	-0,5	-0,8	0,5	-1,6
USA ²⁾	4,4	2,9	2,8	2,4	2,2	4,0	4,3	5,0	5,3	3,0	2,4
Spania ²⁾	11,7	8,7	2,9	2,4	3,6	2,9	2,3	1,7	2,9	4,2	4,2
Irland ²⁾	4,8	5,7	2,3	2,8	3,3	2,9	3,1	4,7	6,0	9,5	7,0
Hellas ³⁾	14,1	13,3	13,0	13,6	8,8	8,8	4,6	4,2	6,2	5,1	5,2
Portugal ³⁾	11,6	7,7	4,8	6,0	4,9	4,8	4,8	4,5	4,8	5,0	5,1
Singapore ²⁾	9,3	8,3	7,9	4,8	5,2	5,2	-4,7	-2,0	9,3	8,8	5,9
Sør-Korea ²⁾	17,0	10,8	15,0	9,3	14,2	6,4	0,5	12,1	0,0	9,0	6,5
Thailand ⁴⁾	9,5	8,7	10,6	11,3	11,4	11,1	13,7	5,5	6,8	4,2	5,4
Taiwan ²⁾	10,3	7,0	6,4	6,1	4,4	4,2	2,8	3,4	3,8	5,5	7,8
Polen ³⁾	..	39,0	38,3	34,2	27,0	21,6	14,7	10,4	10,0	6,5	7,8
Tsjekkia ⁵⁾	..	19,9	16,2	18,2	17,9	12,7	10,1	6,5	6,3	5,0	5,5
Ungarn ⁶⁾	..	22,0	23,7	19,7	23,5	21,7	15,1	11,0	12,8	15,0	10,0
<i>Norges handelspartnere</i>	<i>5,7</i>	<i>3,6</i>	<i>3,8</i>	<i>4,0</i>	<i>4,3</i>	<i>3,6</i>	<i>3,0</i>	<i>3,5</i>	<i>3,6</i>	<i>3,5</i>	<i>3,4</i>

¹⁾ Der det har vært tilgjengelige data er det oppgitt vekst i timelønnskostnader i industrien. For enkelte år og land har ikke slike data vært tilgjengelige, og andre lønnsbegreper er derfor benyttet. Dette gjelder tallene fra Bureau of Labor Statistics som viser vekst i timelønnskostnader for industriarbeidere og tallene fra EU-kommisjonen som viser vekst i timelønnskostnader per sysselsatt i industrien.

²⁾ Kilder: Fram til 2000: IMF, 2001: Bureau of Labor Statistics, 2002: EU-kommisjonen.

³⁾ Kilder: Fram til 2000: IMF, 2001-2002: EU-kommisjonen.

⁴⁾ Kilder: Beregningsutvalget (hele perioden).

⁵⁾ Kilder: Fram til 1999: OECD, 2000-2001: Beregningsutvalget, 2002: EU-kommisjonen.

⁶⁾ Kilder: Fram til 1999: OECD, 2000-2002: Beregningsutvalget.

Tabell 8.4 Lønnsomhetsutviklingen i Norge. Makroøkonomiske mål, prosent.¹⁾

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000 ²⁾	2001	2002
<i>I) Driftsresultatandel (netto)</i>											
- Industri	17,8	20,9	21,4	25,2	21,9	20,9	19,8	20,8	18,6	13,5	8 ³⁾
- Varehandel	19,5	25,1	24,2	25,4	24,4	24,9	23,2	22,3	24,6	22,7	..
- Hotell og restaurant	11,9	12,7	12,8	13,0	13,4	14,4	14,0	13,8	14,8	17,6	..
- Post og telekommunikasjon	21,5	25,0	22,3	13,5	20,3	32,6	30,7	33,9	29,0	22,7	..
- Forretningsmessig tjenesteyting	28,8	30,6	30,8	30,1	28,5	29,1	28,2	29,8	27,0	29,8	..
- Personlig tjenesteyting	31,8	30,2	31,3	31,2	34,5	35,1	36,7	36,2	38,8	38,1	..
<i>II) Kapitalavkastningsrate (netto)</i>											
- Industri	8,3	10,5	11,4	14,3	12,0	11,9	11,1	11,7	9,9	6,7	..
- Varehandel	14,0	20,1	20,9	23,9	24,6	26,8	25,6	24,4	28,0	25,8	..
- Hotell og restaurant	6,9	7,5	7,7	7,7	8,1	8,8	8,5	8,6	9,4	11,4	..
- Post og telekommunikasjon	8,5	9,6	8,3	4,4	6,9	13,0	11,7	13,1	10,4	7,3	..
- Forretningsmessig tjenesteyting	24,2	26,7	26,3	24,4	22,3	23,0	21,6	22,9	18,5	20,3	..
- Personlig tjenesteyting	9,3	8,6	9,0	8,8	10,2	10,4	11,2	11,0	12,1	11,7	..

¹⁾ Tallene vil kunne bli påvirket dersom det i en næring er en stor andel selvstendige.

²⁾ Ferieutvidelsen i 2001 og 2002 bidrar til å øke lønnskostnadene på påløpt basis i 2000 og 2001. I tallet for driftsresultatandelen i 2000 er virkningen på lønnskostnadene av ferieutvidelsen imidlertid ikke regnet med som følge av at denne virkningen registreres i nasjonalregnskapet først når feriepengene kommer til utbetaling, dvs. i 2001, jf. tabell 5.2, fotnote 3.

³⁾ Beregningsutvalgets anslag.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 8.5 Brutto driftsresultatandel for utvalgte land.¹⁾ Prosent.

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Fastlands-Norge	37,3	38,4	38,1	38,2	36,6	35,9	35,0	34,1	34,6	33,4
Tyskland	39,4	39,4	40,6	40,8	41,4	42,2	42,7	42,1	41,9	..
Danmark	39,4	39,6	41,2	40,9	40,6	40,1	38,2	38,6	40,4	39,5
Sverige	..	..	..	41,5	38,3	..	..	..	..	..
USA	36,4	36,5	37,1	37,7	38,3	38,8	38,4	38,3	38,0	..
Handelspartnere ¹⁾	..	..	..	43,1	43,2	43,5	43,7	43,6	43,6	..

Memo: Industrien²⁾

Norge	29,4	31,5	31,2	33,7	31,1	30,0	29,2	30,6	29,4	25,7
Danmark	29,9	28,9	32,3	31,9	30,7	33,0	33,8	34,4	37,3	..
Finland	36,4	43,5	44,5	45,5	41,8	44,8	46,2	45,0	49,2	..
Tyskland	24,9	23,1	24,6	23,9	24,4	25,8	27,1	26,9	29,3	..

¹⁾ Sammenveid med konkurranseevnevekter. På grunn av manglende data er gjennomsnittet for handelspartnerne beregnet på grunnlag av de landene det foreligger tall for. I 1996 hadde disse landene en samlet vekt på drøyt 85 prosent av handelspartnerne. I 2000 hadde denne andelen sunket til 55 prosent. For å unngå at endringer i utvalget påvirker nivået på driftsresultatet er veksten i driftsresultatandelene benyttet til å framskrive nivået fra 1996.

²⁾ Manglende data gjør at det ikke er mulig å beregne brutto driftsresultatandelen for handelspartnerne samlet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, OECD (National Accounts of OECD Countries Volume 1 1988/1998: Main Aggregates, National Accounts of OECD Countries Volume II 1989-2000) og Beregningsutvalget.

Tabell 8.6 Bedriftsøkonomiske mål for lønnsomheten. Norge, prosent.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
<i>III) Driftsmargin</i>								
- Industri	5,8	7,4	5,6	5,4	4,8	4,3	5,0	4,2
- Varehandel, hotell og restaurant				2,9	2,7	2,6	1,8	2,0
- Samferdsel				8,7	6,8	7,3	8,2	3,6
- Forretningsmessig tjenesteyting				7,0	11,4	12,8	10,0	9,8
- Andre fastlandsnæringer				7,7	6,7	8,4	7,9	5,5
<i>IV) Totalrentabilitet</i>								
- Industri	9,0	10,3	8,1	8,8	7,7	6,1	7,0	6,2
- Varehandel, hotell og restaurant				9,0	8,3	7,1	5,3	5,8
- Samferdsel				6,9	5,5	4,6	4,5	4,0
- Forretningsmessig tjenesteyting				7,4	6,5	5,8	5,6	4,5
- Andre fastlandsnæringer						7,1	6,2	3,9
<i>V) Egenkapitalandel</i>								
- Industri	30,8	32,4	34,3	36,3	37,4	38,9	35,4	36,3
- Varehandel, hotell og restaurant				28,2	28,3	29,0	29,4	28,8
- Samferdsel				41,0	41,6	40,9	38,7	37,9
- Forretningsmessig tjenesteyting				40,2	39,1	38,8	39,2	37,1
- Andre fastlandsnæringer				41,3	44,5	44,1	42,8	41,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 8.7 Lønnsomhetsutviklingen basert på mikroøkonomiske mål. Industrien. Norge og handelspartnere. Prosent.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
<i>III) driftsmargin</i>								
- Norge	5,8	7,4	5,6	5,3	4,8	4,3	5,0	4,2
- EUR-11 ¹⁾	5,4	6,1	5,0	5,9	5,9	5,9	6,2	..
- USA	7,7	7,7	7,4	7,6	7,7	7,9	7,5	4,0
- Japan	5,5	5,7	6,1	5,8	5,3	5,3	5,8	4,8
<i>IV) Totalrentabilitet</i>								
- Norge	9,0	10,3	8,1	8,8	7,7	6,1	7,0	6,2
- EUR-11 ¹⁾	7,1	8,3	7,1	8,3	8,4	8,0	8,5	..
- USA	8,3	8,5	8,4	8,6	10,4	10,6	9,6	2,9
- Japan	5,2	5,4	5,7	5,4	4,2	4,5	5,3	4,0
<i>V) Egenkapitalandel</i>								
- Norge	30,8	32,4	34,3	36,3	37,4	38,9	35,4	36,3
- EUR-11 ¹⁾	36,5	37,0	37,9	38,1	38,6	38,8	39,1	..
- USA	37,0	37,8	38,8	38,7	36,9	36,8	38,1	37,2
- Japan	32,7	33,0	34,5	35,4	37,0	37,0	39,0	38,6

¹⁾ Et uveid gjennomsnitt av 11 EU-land (Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Italia, Nederland, Portugal, Spania, Sverige, Tyskland og Østerrike).

Kilde: BACH og Statistisk sentralbyrå.

Tabell 8.8 Beregnet årslønnsvekst¹⁾ for flere grupper. Utfyllingstabell til tabell 3.1 og 3.2.

Arbeidere i NHO-bedrifter ²⁾ :												
År	Arbeidere i alt	Industri- arbeidere	Nærings- og nyttelse	Tekstil- og bekledning	Treindustri	Treforedling- og papirvareind.	Grafisk industri	Kjemisk industri	Mineralarb. industri	Elektrokjemisk industri		
1992-93	2,8	2,4	2,4	2,9	1,9	2,4	1,8	3,1	1,2	2,0		
1993-94	2,6	2,9	2,7	2,1	3,8	3,5	0,8	2,7	2,9	3,9		
1994-95	2,9	3,4	3,1	2,3	3,7	5,2	2,8	3,8	3,7	2,9		
1995-96	4,2	4,2	3,6	4,2	4,8	6,0	3,4	4,5	3,8	6,0		
1996-97	4,3	3,7	3,4	3,6	4,1	2,0	3,9	4,3	4,1	2,7		
1997-98	6,2	5,6	5,3	6,6	6,4	5,6	5,3	5,6	5,7	4,8		
1998-99	4,9	4,7	4,2	3,1	2,5	5,3	4,2	3,2	6,1	6,0		
1999-00	4,5	4,5	3,9	3,9	4,3	8,1	4,4	2,9	6,1	4,3		
2000-01	4,9	4,9	4,2	4,7	4,3	5,3	7,7	5,3	5,0	5,8		
2001-02		5										
1992-01	44,0	42,7	38,0	38,7	42,0	52,6	39,8	41,5	45,8	45,5		
Gj. sn per år	4,1	4,0	3,6	3,7	4,0	4,8	3,8	3,9	4,3	4,3		
Årslønn 2001	kr 271 000	kr 266 000	kr 248 500	kr 223 000	kr 239 400	kr 262 300	kr 319 800	kr 246 300	kr 266 700	kr 303 600		

Tabell 8.8 forts.

Arbeidere i NHO-bedrifter ²⁾ :										
År	Bygg- og anleggsvirksomhet			Funksjonærer i NHO-bedrifter			Varehandel			
	Jern- og metall-industri	I alt	Byggevirk.	Samferdsel/transport-sektoren	I alt	Industrifunk.	Forretnings- og spare-banker ⁵⁾	I alt	Engros-handel	Detaillhandel
1992-93	3,0	2,7	1,3	1,9	3,7	3,5	3,6	3,2	2,9	3,1
1993-94	2,9	0,3	2,5	2,3	3,5	3,5	3,8	2,8	3,0	3,2
1994-95	3,4	1,1	3,7	2,4	3,7	3,8	3,7	3,3	3,3	4,2
1995-96	3,4	4,3	4,5	5,2	4,3	4,3	4,7	5,3	5,0	4,6
1996-97	4,6	5,8	5,8	3,9	4,8	4,7	4,9	4,7	5,1	4,1
1997-98	5,6	6,9	6,8	6,4	6,6	6,8	6,8	6,2	5,4	7,1
1998-99	5,3	5,7	5,8	4,8	4,8	4,7	5,2	5,0	4,8	3,7
1999-00	4,1	5,3	5,5	4,2	4,6	4,7	5,4	4,8	4,9	4,8
2000-01	5,0	4,9	5,2	5,3	7,1	5,3	4,2	5,5	5,7	4,5
2001-02			5½-6			6	6,3	4,7	4,6	6,2
1992-01	44,1	43,4	49,3	42,8	52,3	49,7	51,1	49,0	48,0	46,8
Gj. sn. per år	4,1	4,1	4,6	4,0	4,8	4,6	4,7	4,5	4,5	4,4
Årslønn 2001	kr 273 500	kr 288 700	kr 286 000	kr 237 600	kr 375 000	kr 371 300	kr 342 200	kr 297 400	kr 332 200	kr 247 900

Tabell 8.8 forts.

År	Staten				Kommunene					
	Hotell- og rest. ³⁾	Forsikring	Forretningsm. tjenesteyting	I alt	Sivil ytre etat ⁴⁾	Forretn. drift ⁴⁾	Skoleverket	I alt	Helse	Forretn. drift ⁴⁾
1992-93	1,7	3,4	3,9	2,6	4,2	2,4	2,1	2,5	2,8	3,5
1993-94	1,9	5,0	2,8	2,2	2,3	3,8	1,7	2,4	2,4	2,2
1994-95	2,3	2,3	2,6	3,1	3,6	2,7	2,7	2,8	2,9	4,2
1995-96	4,3	4,1	4,0	4,4	4,5	3,8	4,1	4,4	5,1	5,0
1996-97	4,0	5,5	4,3	4,3	4,2	2,1	4,0	3,9	4,0	2,4
1997-98	6,2	7,3	5,9	6,4	7,6	6,8	5,8	5,9	5,9	-
1998-99	4,1	4,3	5,4	4,7	2,0	3,1	4,5	5,0	-	-
1999-00	4,4	3,9	4,5	4,6	4,7	4,4	6,0	4,0	-	-
2000-01	3,6	4,2	4,7	4,2	3,4	4,3	7,8	3,5	-	-
2001-02	5½	6,0	5,2	5½			8	6	-	-
1992-01	37,5	47,8	45,2	42,9	42,9	38,7	45,9	40,1	-	-
Gj. sn. per år	3,6	4,4	4,2	4,0	4,0	3,7	4,3	3,8	-	-
Årslønn 2001	kr 214 200	kr 358 300	kr 358 000	kr 296 500	kr 289 800	kr 295 500	kr 306 600	kr 247 900	-	-

¹⁾ Vekstallene er per årsværk for arbeidere i NHO-bedrifter, staten, skoleverket, kommunene og for hotell- og restaurantvirksomhet.

For de andre er de for heltidsansatte.

²⁾ Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

³⁾ Omfatter månedslønte, prosentlønte og timelønte arbeidstakere. Både heltids- og deltidssansatte er med i veksttallet. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastlønte og prosentlønte. Veksttallet fra 1996 til 1997 er justert for bedrifter som tidligere var medlemmer i Forbundet for Overnatting og Servering (FOS), og som ikke var med i statistikken for 1996. Denne gruppen utgjør 30-40 prosent i grunnlagsmaterialet og er med i veksttallet for 1997-98 og etterfølgende år.

⁴⁾ Lønnsutviklingen mellom lønnsstatistikkenes tellingstidspunkter. For de andre er det lagt til grunn årsgjennomsnittet.

⁵⁾ Fondsmeklere i finansinstitusjoner kom med i statistikken i 1995. Disse er ikke med i veksttallet for 1994-95, men er med i beregningen for årene etter.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 8.9 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og årslønn¹⁾ per 1.9/1.10 for heltidsansatte etter utdanningsgrupper²⁾ og næring³⁾. 1997-2001

	Prosent- andeler ⁴⁾	Vekst fra året før				Samlet vekst	Årslønn 1.9/1.10
	2001	1998	1999	2000	2001	1997-2001	2001
<i>Utdanning på grunnskolenivå</i>							
Industri i alt	20	6,9	3,2	3,8	5,9	21,4	261 900
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	14	7,4	4,9	4,1	6,4	24,7	282 300
Varehandel i alt	18	6,3	3,8	4,5	7,2	23,6	273 300
Finanstjenester i alt ⁵⁾	7	8,7	3,7	5,1	4,2	23,5	298 200
Skoleverket i alt	0,2	14,2	-0,8	8,4	3,8	27,5	265 300
Staten i alt	7	7,8	2,8	4,9	4,4	21,5	259 800
Kommunal- og fylkeskommunal virksomhet i alt ⁶⁾	11	9,1	1,1	4,7	5,4	21,7	233 800
<i>Utdanning på videregående skolenivå</i>							
Industri i alt	62	7,3	4,4	4,0	4,2	21,3	277 700
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	71	7,3	5,1	4,7	4,6	23,5	282 800
Varehandel i alt	65	6,8	3,7	5,9	4,3	22,3	285 400
Finanstjenester i alt ⁵⁾	57	7,1	4,1	4,4	4,2	21,4	319 800
Skoleverket i alt	4	9,1	2,6	9,4	5,5	29,1	277 800
Staten i alt	40	8,3	2,2	6,8	2,7	21,4	273 600
Kommunal- og fylkeskommunal virksomhet i alt ⁶⁾	42	7,9	1,3	4,4	4,7	19,4	243 300
<i>Utdanning på videregående skolenivå, herav fagutdanning⁷⁾</i>							
Industri i alt	26	7,7	5,2	4,2	4,5	23,3	286 100
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	39	8,5	6,8	5,4	5,7	29,1	294 000
Varehandel i alt	16	7,7	5,5	6,3	5,6	27,5	284 300
Finanstjenester i alt ⁵⁾	2	8,5	2,2	5,6	4,3	22,1	305 100
Skoleverket i alt	1	9,7	1,2	11,7	3,9	28,8	297 500
Staten i alt	8	10,0	2,9	5,5	3,2	23,0	268 000
Kommunal- og fylkeskommunal virksomhet i alt ⁶⁾	9	6,0	0,4	4,1	3,8	14,9	240 200
<i>Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år</i>							
Industri i alt	12	8,7	6,9	5,5	5,0	28,8	389 600
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	8	5,9	4,7	4,7	5,3	22,1	381 300
Varehandel i alt	12	9,1	4,7	6,5	7,2	30,3	397 800
Finanstjenester i alt ⁵⁾	30	7,4	2,8	5,7	3,9	21,2	413 300
Skoleverket i alt	84	8,8	1,7	9,6	4,2	26,5	309 400
Staten i alt	27	7,9	2,4	6,6	4,1	22,5	305 500
Kommunal- og fylkeskommunal virksomhet i alt ⁶⁾	37	6,9	2,2	5,3	5,0	20,7	285 500

Tabell 8.9 forts.

	Prosent- andeler ⁴⁾	Vekst fra året før				Samlet vekst	Årslønn 1.9/1.10
	2001	1998	1999	2000	2001	1997-2001	2001
<i>Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år</i>							
Industri i alt	4	9,0	6,1	6,1	5,2	29,1	485 700
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	2	0,2	3,1	6,5	4,4	14,9	475 500
Varehandel i alt	2	9,2	5,7	4,1	9,0	31,0	492 100
Finanstjenester i alt ⁵⁾	6	6,9	1,0	9,3	0,2	18,3	515 400
Skoleverket i alt	11	7,2	2,5	9,8	3,9	25,3	353 900
Staten i alt	25	7,2	2,7	5,5	5,4	22,4	362 800
Kommunal- og fylkeskommunal virksomhet i alt ⁶⁾ ⁸⁾	8	7,8	2,2	3,4	4,8	19,5	422 900

¹⁾ Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabellene 3.1 og 3.2 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabellene 3.1 og 3.2, dvs. avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

²⁾ NOS Standard for utdanningsgruppering

³⁾ NOS Standard for næringsgrupper

⁴⁾ Prosentandeler av utvalget i den enkelte næring

⁵⁾ Omfatter bank- og forsikringsvirksomhet og annen finansiell tjenesteyting

⁶⁾ Omfatter ikke Oslo kommune i perioden 1997-99

⁷⁾ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU)., og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁸⁾ Omfatter godtgjørelse for tariffestet utvidet arbeidstid for leger

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget